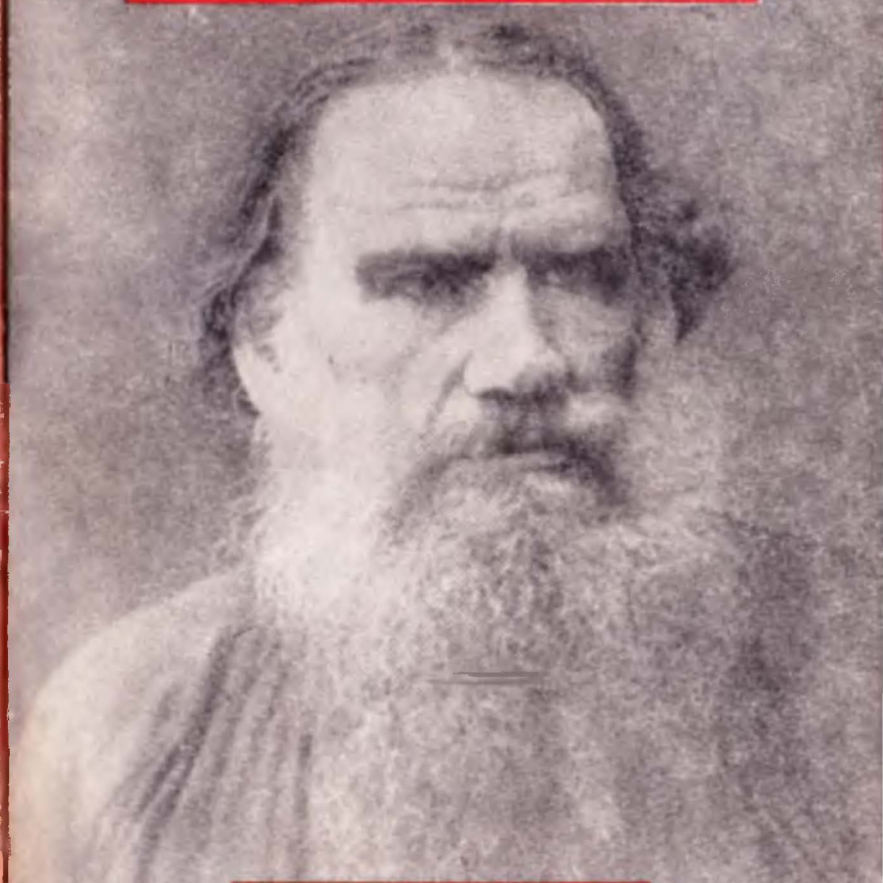
ROMAIN ROLLAND

TOLSTOY HAYATI

VARLIK YAYINLARI

TOLSTOY'UN HAYATI

96

VARLIK

ROMAIN ROLLAND

TOLSTOY'UN HAYATI

Çeviren :
TAHSİN YÜCEL

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

FAYDALI KİTAPLAR : 96

Varlık Yayınları, sayı : 1498
İstanbul'da Ekin Basımevi'nde basılmıştır
Ağustos, 1969

Rusya'nın yüz yıl önce yeryüzüne ışık saçmaya başlayan büyük ruhu, benim kuşağımdan olanların gençliğini aydınlatan en arı ışık olmuştu. Sona ermekte olan on dokuzuncu yüzyılın koyu gölgelerle dolu alacakaranlığında, bakışı delikanlı ruhlarımızı çeken, yatıştıran, avutucu yıldızdı. Tolstoy'u sevilen bir sanatçıdan daha fazla bir şey, bir dost, en iyi dost sayanlardan - Fransa'da çoktur böyleleri -, hattâ, birçokları gibi, onu bütün Avrupa sanatı içinde biricik gerçek dost sayanlardan biri olarak, ben de bu kutsal anıya minnet ve sevgi borcumu ödemek istedim.

Onu tanımaya başladığım günler düşüncemden hiçbir zaman silinmiyecek. Yıl 1886. Birkaç yıllık sessiz bir filizlenmeden sonra, Rus sanatının eşsiz çiçekleri Fransa topraklarında görünmeye başlamıştır. Tolstoy'dan, Dostoyevski'den yapılan çeviriler, ateşli bir aceleyle, bütün yayınevlerinde birden yayınlanıyordu. 1885-1887 arasında, *Savaş ve Barış, Anna Karenin, Çocukluk ve Delikanlılık, Polikuşka, İvan İlyiç'in Ölümü,* Kafkasya hikâyeleri ve halk masalları Paris te yayınlanmıştı. Yüce bir ömrün yapıtı, yeni bir dünya yansıtan yapıt, birkaç ay, birkaç hafta içinde, gözlerimizin önüne seriliyordu.

Ecole Normale'e yeni girmiştim. Bütün arkadaşlar pek farklıydık birbirimizden. İçinde filozof Georges Dumas gibi gerçekçi ve alaycı kimseler, Suarès gibi İtalyan Rönesansının tutkusuyla yanıp tutuşan ozanlar, klasik geleneğe bağlı kalanlar, Stendhal'ciler, Wagner'ciler, tanrısızlar, gizemciler bulunan, küçük topluluğumuzda, nice tartışmalar çıkıyor, nice uzlaşmazlıklar oluyordu; ama, birkaç ay boyunca, Tolstoy sevgisi hemen hepimizi birleştirmişti. Herkes farklı nedenlerle seviyordu onu: çünkü herkes onda kendini buluyordu; herkes için hayatın bir açınlaması, uçsuz bucaksız evrene açılan bir kapıydı.

Çevremizde, ailelerimizde, illerimizde, Avrupa'nın en uzak köşesinden gelmiş yüce ses, hep aynı sevgiyi uyandırıyordu, kimi zaman şaşırtıyordu bu sevgi insanı. Bir kere, bizim Nevers'li bir burjuvanın, sanata hiç ilgilenmiyen, hemen hiçbir şey okumayan bir kimsenin, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nden yoğun bir heyecanla sözettiğini görmüştüm.

Kimi seçkin eleştirmenlerin yazılarında, Tolstoy'un düşüncesinin en iyi yanını bizim romantik yazarlarımıza: George Sand'a, Victor Hugo'ya borçlu olduğu savıyla karşılaştım. Hiç katlanamadığı George Sand'ın Tolstoy üzerinde bir etkisi bulunmasının gerçeğe benzemezliğini tartışacak, J.-J. Rousseau ile Stendhal'in çok daha gerçek olan etkisini de yadsıyacak değilim, yalnızca Tolstoy'un büyüklüğünü fikirlerine bağlamanın onun büyüklüğünü, üzerimizdeki büyüleme gücünü kavrayamamak olduğunu söyliyeceğim. İçinde sanatın hareket ettiği fikirler halkası, en sınırlı halkalardandır. Gücü bunlarda değildir, onlara verdiği anlatımda, kişisel sesinde, sanatçının damgasında, hayatının kokusundadır.

Tolstoy fikirlerini başkalarından almış olsa da, olmasa da - ilerde göreceğiz bunu -, onun sesi gibi bir ses daha hiç çınlamamıştı Avrupa'da. Ne zamandır beklediğimiz, gereksinmesini duyduğumuz bu ruh musikisini işitince duyduğumuz heyecan titremesi başka türlü nasıl açıklanır? Modanın hiçbir etkisi yoktu duygumuzda. Çoklarımız, benim gibi, Eugène-Melchior de Vogüé'nin *Rus Romanı* hakkındaki kitabını Tolstoy'u okuduktan sonra tanımıştır. Üstelik de bu yazarın hayranlığı bizim hayranlığımızın yanında sönük kaldı. M. de Vogüé her şeyden önce bir edebiyatçı olarak yargıya varıyordu. Bizim içinse, yapıta hayran kalmak çok az bir şeydi. Biz onu yaşıyorduk, o bizimdi. Ateşli hayatıyla, gönül gençliğiyle bizimdi. Alaylı düş kırıklığıyla, amansız açık görüşlülüğüyle, ölüm saplantısıyla bizimdi. İnsanlar arasında gerçekleşmesi istenen kardeşlik ve barış sevgisiyle bizimdi. Uygarlığın yalanları karşısındaki korkunç suç-

lamasıyla bizimdi. Gerçekçiliğiyle de, gizemciliğiyle de bizimdi. Doğa soluğuyla, görünmez güçleri sezişiyle, sonsuzluk karşısındaki baş dönmesiyle bizimdi.

Werther kendi kuşağı için ne olduysa, bu kitaplar da bizim için oydu: güçlerimizin ve zayıflıklarımızın, umutlarımızın ve korkularımızın eşsiz aynası. Bütün bu çelişkileri uzlaştırmayı düşündüğümüz bile yoktu, hele Paul Bourget'nin yaptığı gibi, ölümünün hemen ardından *Savaş ve Barış*'ın Homeros'u andıran ozanını kendi parti tutkularının düzeyine indirenlere uymak, evrenin yankılandığı bu çok yönlü ruhu din yada politikanın daracık çerçevelerine sıkıştırmak hiç aklımıza gelmiyordu. Bizim ortamımız bir dehanın ölçüsü olabilir miydi? Tolstoy benim partimden olmuş, olmamış, ne önemi var! Dante'nin, Shakespeare'in soluklarını içime çekmek, ışıklarını içmek için, bu büyük sanatçıların hangi yandan olduklarına bakıyor muyum?

Biz, bugünün eleştirmenleri gibi: "İki Tolstoy var, buhrandan önceki ile buhrandan sonraki; biri iyidir, öteki değildir", demiyorduk. Bizim için yalnız bir Tolstoy vardı, onu bütünüyle seviyorduk. Çünkü, içgüdüyle, böyle ruhlarda her şeyin tutarlı, her şeyin birbirine bağlı olduğunu seziyorduk.

İçgüdümüzün açıklayamadan sezdiği şeyi kanıtlamak aklımıza düşüyor bugün. Şimdi, düşünce göğünde, sona ermiş bu uzun hayat, perdesiz ve güneşleşmiş bir durumda, hepimizin gözleri önüne serildiğine göre, bunu yapabiliriz artık. Hemen dikkatimizi çeken şey, yer yer yükseltilmek istenen engellere rağmen, sevdiği, inandığı zaman, tutkulu bir insan olarak, birinci kere sevdiğine, birinci kere inandığına inanmak eğilimi gösteren, hayatını yeni sevgisinden, yeni inancından başlatan Tolstoy'un kendisine rağmen, bu hayatın, başından sonuna kadar, ne derece aynı kaldığıdır. Başlama. Yeniden başlama. Aynı buhran, aynı çarpışmalar kaç kere ortaya çıkar benliğinde! Düşüncesinin birliğinden değil, bu düşüncede bazan düşman, bazan dost, ama çoğu zaman düşman olan öğelerin sürekliliğinden sözetmek gerekir. Tolstoy'un kafasında da, yüreğinde de değildir birlik, içindeki tutkuların savaşında, sanatının ve hayatının tragedyasındadır.

Sanat ile hayat birleşmiştir. Bir yapıt bir hayatla böylesine içten bir biçimde karışmamıştır hiçbir zaman; nerdevse sürekli olarak otobiyografik bir nitelik taşır; yirmi beş yaşından başlayarak, adım adım, serüvenli yolunun çelişkin deneyleri içinde Tolstoy'u gösterir bize. Yirmi yaşından önce başlayıp ölümüne kadar süren (1) *Günlük*'ü ile Birukov'a verdiği notlar da bu bilgiyi tamamlar ve yalnız Tolstoy'un bilincini günü gününe okumamızı değil, dehasının köklendiği dünyayı, ruhunu beslemiş ruhları da yeniden yaşatmamızı sağlar.

Köklü bir soy. Rurik'e kadar dayanmakla övünen, tarihinde büyük Piyotr'un savaş arkadaşları, Yedi Yıl savaşlarının generalleri, Napoléon savaşlarının kahramanları, Aralıkçılar (2), siyasal sürgünler bulunan, çok soylu ve çok eski bir çifte ırk (Tolstoy'lar ve Volkonski'-

ler). Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ın en özgün tiplerinden bazılarını kendilerine borçlu olduğu aile anıları: ana yanından büyük babası, ihtiyar prens Bolkonski, Katerina II. çağının aristokrasisine bağlı, Voltaire'ci, dediği dedik bir adam; annesinin baba yanından bir akrabası olan prens Nikolay Gregoreviç Volkonski, Austerlitz savaşında yaralanmış, prens Andrey gibi, Napoléon'un gözleri önünde, savaş alanından alınıp bakılmaya götürülmüş bir savaşçı; Nikolay Rostov'un bazı özelliklerini taşıyan babası (3); annesi, prenses Maria, *Savaş ve Barış*'ı iyiliğiyle aydınlatan, güzel gözlü, tatlı çirkin.

Annesini, babasını pek tanımadı. Bilindiği gibi, *Çocukluk ve Delikanlılık*'ın tatlı hikâyelerinin gerçekle fazla bir ilgisi yoktur. Annesi öldüğü zaman, Tolstoy daha iki yaşına bile girmemişti. Küçük Nikolay İrteniyev'in bir gözyaşı perdesi ardında canlandırdığı, ışık ışık gülümseyen, çevresine sevinç saçan, sevgili yüzü hatırlayamazdı...

Ah! bu gülümsemeyi zor zamanlarımda şöyle bir görebilseydim, kederin ne olduğunu bilmiyecektim (4)...

Ama, hiç şüphesiz, tam içtenliği, başkalarının diyeceklerine aldırmazlığı, uydurduğu hikâyeleri anlatmadaki eşsiz yeteneği annesinden geçmişti ona.

Babasından hiç değilse birkaç anısı kaldı. Kendi toprakları üzerinde, hırstan yoksun ve bağımsız bir hayat süren, kederli gözlü, sevimli ve alaycı bir adamdı babası. Tolstoy onu yitirdiği zaman dokuz yaşındaydı. Bu ölüm ona "birinci kere acı gerçeği öğretti ve ruhunu umutsuzlukla doldurdu" (5). - Çocuğun dehşet hayaletiyle ilk karşılaşmasıydı bu, hayatının bir bölümünü onunla savaşmaya, bir bölümünü de, çehresini değiştirerek, onu kutlamaya adayacaktı... Bu bunalımın izi, *Çocukluk*'un son bölümlerinde unutulmaz çizgilerle belirir, burada, annesinin ölüm ve gömülme hikâyesinin anlatılması için, anılar yer değiştirir.

Lev Tolstoy'un 28 ağustos 1828 yılında doğduğu ve

ancak seksen iki yıl sonra, ölmek üzere ayrılacağı İasnaya-Poliana'daki (6) emektar evde, beş çocuk kalmıştı. En küçükleri kızdı: ilerde rahibe olacak olan Maria (Tolstoy, evinden, ailesinden kaçtığı zaman, can çekişir bir durumda, onun yanına sığınmıştı). - Sonra dört oğul: Sergey, bencil ve sevimli, "gördüğüm insanların en içteni"; - Dimitri, tutkulu, fazla konuşmayan bir insandı, ilerde, üniversite öğrenciliği sırasında, başkalarının ne düşüneceklerine kulak asmadan, dinsel görevlerini coşkunlukla yerine getirecek, perhizler yapacak, yoksullara yardım edecek, sakatları barındıracak, sonra, aynı şiddetle, zevk hayatına dalacak, daha sonra, pişmanlıklar içinde kıvranacak, genelevde tanıdığı bir kadını borçlarını ödiyerek evine alacak, yirmi dokuz yaşında, veremden ölecekti (7); - Nikolay, en büyükleri, en çok sevilen kardeş, annesinden gelme hayal gücüyle hikâyeler anlatırdı (8), Kafkasya'da subay olmuş, burada içkiye alışmıştı, o da hristiyanlık sevgisiyle doluydu, izbelerde yaşar, varını yoğunu yoksullarla paylaşırdı. Turgenyev, "kardeşi Lev'ln kuram olarak geliştirmekle yetindiği şu hayat karşısındaki alçakgönüllülüğü onun gerçekten uyguladığını" söyler.

Öksüzlerin başında yüce gönüllü iki kadın. Birincisi Tatyana teyze (9). "İki erdemi vardı: sakinlik ve sevgi", der Tolstoy. Bütün hayatı sevgiydi. Durmamacasına başkalarına adardı kendini...

Sevmenin ruhsal hazzını o tattırdı bana...

Öteki, Aleksandra teyze, hep başkalarına hizmet eder, başkalarının hizmetinden kaçınır, hizmetçisiz yaşardı, en gözde uğraşıları ermişlerin hayatını okumak, hacılarla, arı kişilerle konuşmaktı. Evde de birçok arı adam, arı kadın yaşardı. Bu arı kadınlardan biri, mezamirler söyliyen bir yaşlı hacı, Tolstoy'un kızkardeşinin vaftiz anasıydı. Bir başkası, Grişa, dua etmekten ve ağlamaktan başka bir şey bilmezdi...

Ey Grişa, büyük hristiyan! İnancın öylesine güçlüydü ki, Tanrı'nın yaklaştığını duyardın, aşkın öylesine ateşliydi ki, aklının denetimi gerekmeden, sözler dudaklarından dökülürdü. Söz bulamayıp da gözlerinden yaşlar boşanarak secdeye kapandığın zaman, Tanrı'nın yüceliğini nasıl kutlardın!... (10).

Tolstoy'un yetişmesinde bütün bu alçak gönüllü ruhların payını kim görmez? Son günlerin Tolstoy'u onlarda kendi taslağını çizer, onlarda kendini dener gibidir. Duaları, sevgileri inancın tohumlarını atmıştır çocuğun ruhuna, gün gelecek, bu çocuk bir ihtiyar olarak bunların harmanının kaldırıldığını görecektir.

Arı Grişa bir yana, Tolstoy, *Çocukluk* hikâyelerinde, ruhunun oluşmasında emeği geçen bu alçak gönüllülerden sözetmez. Buna karşılık, bu çocuk ruhu, "başkalarında hep en iyi nitelikleri bulan, bu bir ışık gibi arı, bu sevgi dolu yürek, bu son noktasına ulaşmış şefkat, kitabın içinde nasıl da belirir! Mutlu mudur, mutsuz olduğunu bildiği tek insanı düşünür, ağlar, kendini ona adamak ister. İhtiyar bir atı öper, kendisine acı çektirdiği için özür diler ondan. Sevilmediği zaman bile, sevdiği için mutludur. İlerde belirecek dehasının ilk yeşertileri şimdiden görülür: onu kendi hikâyelerine ağlatan hayal gücü: durmamacasına işleyen, insanların düşündüklerini düşünmeye çalışan kafası; erken gelişmiş gözlem ve anı yeteneği (11); yas ortasında, yüzleri inceleyen, acıların gerçeğini kavramaya çalışan şu dikkatli bakış. Söylediğine göre, daha beş yaşında, "hayatın bir eğlence değil, çok ağır bir iş" (12) olduğunu sezmiştir.

Bereket versin, bunu unutuyordu. O günlerde, her akşam, büyük annesinin odasında, kör bir masalcının pencerenin kıyısına oturarak anlattığı halk masallarıyla, Rus *bilin*'leriyle, bu efsanemsi düşlerle, Tevrat hikâyeleriyle, - her şeyden önce de, ihtiyarlığında bile, sanat ör-

neği olarak gösterdiği, yüce Yusuf'un Hikâyesi ile -, *Binbir Gece Masalları*'yla oyalanıyordu.

(1) Bazı araları, hepsinden önce de 1865-1878 yıllarını içine alan oldukça uzun bir arayı bir yana bırakmak gerekir.

(2) Çarlık Rusyası'nın son zamanlarında yönetimi baltalamaya çalışan yıldırıcılara bu ad verilir. (Çeviren)

(3) Napoléon savaşlarına da katıldı ve 1814-1815 yıllarında Fransa'da tutsak kaldı.

(4) *Çocukluk*, bölüm II.

(5) *Çocukluk*, bölüm XXVII.

(6) Iasnaya-Pollana Moskova'nın güneyinde küçük bir köydür.

(7) Tolstoy onu *Anna Karenin*'de, Levin'in kardeşinin görünüşü altında anlatır.

(8) *Bir Avcının Günlüğü*'nü yazmıştı.

(9) Gerçekte, uzak bir akrabaydı. Tolstoy'un babasını sevmiş, onun tarafından da sevilmişti; ama, *Savaş ve Barış*'taki Sonya gibi, o da gölgeye çekilmeyi yeğ tutmuştu.

(10) *Çocukluk*, bölüm XII.

(11) Kendisiyle ilgili notlarında (1878), kundaklanma ve bebeklik banyoları duyularını hatırladığını ileri sürmemiş miydi? (bak.: *İlk Anılar*). Büyük İsviçreli ozan Carl Spitteler de hayatın eşiğindeki görüntüleri hatırlama konusunda olağanüstü bir yetenek taşıyordu. İlk çocukluk yılları konusunda koca bir kitap yazmıştı.

(12) *İlk Anılar*.

Öğrenimini Kazan'da yaptı (1842-1847). Bu öğrenim hiç de parlak olmadı. Üç kardeş hakkında (1): "Sergey istiyor ve yapıyor. Dimitri istiyor ama yapamıyor. Lev ne istiyor, nede yapıyor", diyorlardı.

"Delikanlılık çölü" dediği evreyi geçirmekteydi. Sık sık şiddetlenen bir yakıcı çılgınlık yelinin estiği kum çölü. Bu evre konusunda, *Delikanlılık,* özellikle de *Gençlik* hikâyeleri içten açılmalarla doludur. Yalnızdır. Beyni sürekli bir ateşle yanar. Bir yıl süresince, bütün öğretileri yeniden bulup dener (2). Stoacı olur, bedensel işkenceler yapar kendine. Epikürcü olur, zevklere dalar. Sonra, ruhların göçüne inanır. Sonunda sayıklamalı bir yoksayıcılığa düşer: çabucak geriye dönebilse, hiçlikle burun buruna gelecekmiş gibi bir duygu vardır içinde. Çözümler de çözümler...

Bir şeyi düşünmüyordum artık, bir şeyi düşündüğümü düşünüyordum (3)...

Bu sürekli çözümleme, boşa dönen bu düşünme makinesi, söylediği gibi, "hayatta kendisine sık sık zarar veren", tehlikeli bir alışkanlık olarak kalacaktır onda, ama sanatına işitilmedik olanaklar kazandıracaktır (4).

Bu oyunda, bütün kanılarını yitirmişti: hiç değilse, kendisi böyle düşünüyordu. On altı yaşında, dua etmeyi, kiliseye gitmeyi bıraktı (5). Ama inancı ölmemişti, için için işliyordu:

Gene de bir şeye inanıyordum. Neye? Söyliyemezdim. Tanrı'ya hâlâ inanıyordum, daha doğrusu yadsımıyordum onu. Ama hangi Tanrı'ya? Bilmiyordum. İsa'yı ve öğretisini de yadsımıyordum; ama bu öğreti neydi, söyliyemezdim (6).

Bazı bazı iyilik düşlerine kapılıyordu. Arabasını satıp parasını yoksullara vermek, servetinin onda birini on-

lara bırakmak, uşaksız yaşamak istiyordu... "Çünkü onlar da benim gibi birer insan (7)". Bir hastalık sırasında (8), *Yaşama kuralları* yazıyordu. Burada, saflıkla, şöyle bir görev veriyordu kendine: "hukuk, tıp, diller, tarım, tarih, coğrafya, matematik konusunda, her şeyi incelemek, her şeyi derinleştirmek, sonra, musiki ve resim alanında, en yüksek kusursuzluğa ulaşmak"... "İnsan kaderinin sürekli bir kusursuzlaşma olduğu" kanısındaydı.

Ama, hiç belli etmeden, delikanlılık tutkularının, şiddetli bir bedensel zevk düşkünlüğünün, uçsuz bucaksız bir benlik duygusunun (9) itkisiyle, bu kusursuzluk inancı yön değiştiriyor, gündelik ve maddesel oluyordu. Buyrultusunu, bedenini ve aklını kusursuzlaştırmak istemesi, insanları yenmek ve sevgiyi kabul ettirmek içindi. Beğenilmek istiyordu.

Bu da kolay iş değildi. Maymunsu bir çirkinliği vardı o sıralarda: sert, uzun, ağır bir yüz, alnının ortalarından başlayan, kısa saçlar, sert sert üzerinize dikilen, loş çukurlara gömülmüş, küçücük gözler, yaygın bir burun, öne doğru çıkmış, kalın dudaklar. Daha çocukluğunda bile umutsuzluk buhranlarına yol açan (10) bu çirkinliğin acısını çıkarmak için, "gerektiği gibi adam" (11) ülküsünü gerçekleştirmeye kalktı. Bu ülkü onu, "gerektiği gibi adamların" yaptığını yapmak üzere, kumar oynamaya, akılsızca borçlanmaya, tam anlamıyla zevke düşmeye yöneltti (12).

Ama bir şey hep kurtarıyordu onu: tam içtenliği.

— Neden sizi başkalarından daha çok seviyorum, biliyor musunuz? dedi Nekludov dostuna. Şaşırtıcı, az bulunur bir niteliğiniz var sizin: içtenlik.

— Evet, kendi kendime açmaktan utandığım şeyleri bile söylerim her zaman (13).

En kötü sapmalarında bile, amansız bir açık görüşlülükle yargılar kendini.

"Tam anlamıyla hayvan gibi yaşıyorum, diye yazar *Günlük*'ünde, iyice çürüdüm."

Sonra, çözümleme hastalığı depreşir, hatalarının nedenlerini bir bir sayar:

1. Kararsızlık yada güç yokluğu; - 2. Kendi kendini aldatma; - 3. Acelecilik; - 4. Yersiz utanç; - 5. Keyifsizlik; - 6. Şaşkınlık; - 7. Taklitçilik; - 8. Döneklik; - 9. Düşüncesizlik.

Aynı yargılama bağımsızlığını, daha üniversite öğrencisiyken, toplumsal gerekliklerin, düşünce bağnazlıklarının eleştirisinde de gösterir. Üniversite bilimini maskara eder, tarihsel incelemelerin ciddiliğini tamamiyle yadsır, düşüncelerinin aşırılığı yüzünden göz hapsine alınır. Bu evrede, Rousseau'yu, *İtiraflar*'ı, *Emile*'i keşfeder. Çarpılıverir birden.

Neredeyse tapıyordum ona. Resmini bir madalyon içinde, bir ermiş resmi gibi boynumda taşıyordum (14).

İlk felsefe denemeleri Rousseau üzerinde yorumlamalardır (1846-47).

Bu arada, üniversiteden, "gerektiği gibi" kişilerden tiksinir, İasnaya Poliana'ya, tarlalarına çekilir (1847-1851); yeniden halkla bağıntı kurar; ona yardım etmek, koruyucusu, eğiticisi olmak ister. Bu sıradaki deneylerinde, kitaplarında kendi yerini en çok tutan kahramanlarından prens Nekludov'un (15) aracılığıyla, ilk yapıtları arasında yer alan, dikkate değer bir uzun hikâyede, *Bir Beyzadenin Sabahı*'nda anlatır.

Nekludov yirmi yaşındadır. Kendini köylülere adamak üzere, üniversiteyi bırakmıştır. Bir yıldır onlara iyilik etmeye çalışmaktadır; sonra, köye inişlerinden birinde, alaylı ilgisizlikle, kökleşmiş kuşkuyla, görenekle, umursamazlıkla, kusurlu alışkanlıklarla, nankörlükle karşılandığını görürüz. Bütün çabaları boşunadır. Cesaretini yitirmiş olarak geri döner, bir yıl önceki düşlerini, yüce coşkunluğunu, "sevgi ile iyiliğin mutluluk ve gerçek, bu yeryüzünde bulabileceğimiz tek mutluluk ve tek gerçek olduğu" fikrini düşünür. Yenildiğini duyar. Utanmıştır, bıkmıştır.

Piyanonun başına oturdu, bilinçsizce tuşlara gitti eli. Bir dizen çıktı, sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü... Çalmaya başladı. Düzenler pek de düzgün değildi; çoğu zaman bayağılığa kadar varıyor, hiçbir musiki yeteneği ortaya koymuyorlardı; ama anlatılmaz, hüzünlü bir zevk alıyordu bundan. Her uyum değişiminde, yüreği çarpa çarpa, çıkacak sesi bekliyor, eksik kalanı belirsizce, hayalinden tamamlıyordu. Koroyu, orkestrayı duyuyordu... Başlıca zevki hayal gücünün zorlu çabasından alıyor, bu çaba, kopuk bir biçimde, ama şaşırtıcı bir açıklıkla, geçmişin ve geleceğin en değişik görüntülerini, sahnelerini sunuyordu ona...

Az önce konuştuğu o düşkün, sakıngan, yalancı, tembel, dik kafalı mujikler gözlerinin önüne gelir; ama bu kere kusurlarıyla değil de iyi yanlarıyla görür onları; aşkın sezgisiyle yüreklerinin derinliklerine iner; sabırlarını, kendilerini ezen kadere boyun eğişlerinin, hakaretleri hoşgörmelerinin, aile sevgilerinin, dindarca geçmişe bağlanmalarının sırrına varır. Yorucu, sağlık dolu çalışma günlerini gözlerinin önünde canlandırır...

"Ne güzel, diye mırıldanır... Niçin ben de onlardan biri değilim?"

Daha şimdiden, bütün Tolstoy bu ilk hikâyenin (16) kahramanındadır: açık görüşü ve sürekli göz aldanmalarıyla. İnsanları kusursuz bir gerçekçilikle inceler; ama, gözlerini yumar yummaz, düşlerinin kucağına düşer, bir de insan sevgisinin.

---

(1) Lev'den beş yaş büyük olan Nikolay, öğrenimini daha 1844'te bitirmişti.

(2) Metafizik konuşmaları severdi, "soyutlaştıkları, insanın düşündüğünü söylediğini sanırken, tamamiyle başka bir şey söylemesine yol açacak kadar karanlıklaştıkları ölçüde" daha çok sevdiğini söyler. (*Delikanlılık*, XXVII.)

(3) *Delikanlılık*, XIX.

(4) Özellikle ilk yapıtlarında *Sivastopol Hikâyeleri*'nde.

(5) Bu sıralarda Voltaire'i okuyor, zevk alıyordu. (*İtiraflar*, I.)

(6) *İtiraflar*, I.
(7) *Gençlik*, III.
(8) Mart-nisan 1847.
(9) Nekludov, *Delikanlılık*'ta, "İnsan her yaptığını benlik duygusuyla yapar", der. Tolstoy, 1853'te. *Günlük*'ünde şunları yazar: "Büyük kusurum: gurur. Uçsuz bucaksız, nedensiz bir benlik duygusu.. O kadar hırslıyım ki, ün ile (sevdiğim) erdem arasında bir seçme yapmam gerekse, birincisini seçerdim sanıyorum."
(10) "Benim gibi böylesine geniş bir burnu, böylesine kocaman dudakları böylesine küçük gözleri bulunan bir adam için yeryüzünde bir mutluluk bulunabileceğini hayal edemiyordum." (*Çocukluk*, XVII.)
(11) "İnsanları üç sınıfa ayırıyordum: gerektiği gibi insanlar, saygıya değer olan tek yaratıklar; gerektiği gibi olmayan insanlar, yalnız horgörüye ve kine lâyık olan yaratıklar; bir de halk tabakası, yani benim için hiç varolmayanlar." (*Gençlik*, XXXI.)
(12) Özellikle Petersburg'ta kaldığı sıralarda (1847-48).
(13) *Delikanlılık*, XXVII.)
(14) Paul Boyer ile konuşmalar *(Le Temps)*, 28 ağustos 1901.
(15) Nekludov *Delikanlılık* ve *Gençlik*'te (1854), *Müfrezede Bir Karşılaşma'da* (1856), *Bir Markörün Günlüğü*'nde (1856), *Luverne*'de (1857) ve *Diriliş*'te (1899) de yer alır - Bu adın değişik kişileri belirttiğini unutmamak gerekir. Tolstoy onu hep aynı bedensel görünüş içinde vermeye çalışmamıştır. Bunlar, en iyi ve en kötü yanlarıyla, Tolstoy'u canlandıran, değişik kişilerdir.
(16) *Çocukluk* hikâyeleriyle aynı zamanda yazılmıştır.

Ama, 1850 yılında, Tolstoy Nekludov kadar sabırlı değildir. İasnaya düş kırıklığına uğratmıştır onu; seçkinlerden bıktığı gibi, halktan da bıkmıştır; rolü ağır gelir, dayanamaz artık. Öte yandan, alacaklıları da kendisini sıkıştırıp dururlar. 1851'de Kafkasya'ya, subay kardeşi Nikolay'ın yanına kaçar, orduya girer.

Sakin dağlara gelir gelmez, kendini toplar, Tanrı'yı yeniden bulur.

Dün gece, pek uyuyamadım... Tanrı'ya dua etmeye başladım. Dua ederken duyduğum tatlılık duygusunu anlatmam olanaksız bir şey. Alışılmış duaları okudum, sonra daha uzun zaman dua ettim. Çok büyük, çok güzel bir şey istiyordum... Ne? Söyliyemem. Sonsuz Varlık'ta erimek istiyordum, kusurlarımı bağışlamasını diliyordum ondan... Hayır, dilemiyordum, bana bu mutlu anı verdiğine göre, beni bağışladığını seziyordum. İstiyordum, aynı zamanda da isteyebileceğim hiçbir şey bulunmadığını, istiyemiyeceğimi, istemesini bilmediğimi seziyordum. Ona teşekkür ettim, ama sözlerle değil, düşüncede de değil... Daha bir saat geçmiş, geçmemişti ki, günahın sesini dinliyordum. Şanın, şöhretin, kadınların düşünü kurarak uyudum: gücümü aşan bir şeydi bu. - Ne çıkar! Bu mutluluk anı için, bana küçüklüğümü ve büyüklüğümü gösterdiği için, Tanrı'ya teşekkür ediyorum. Dua etmek istiyorum, ama bilmiyorum; anlamak istiyorum, ama göze alamıyorum. Senin Buyruluğu'na bırakıyorum kendimi (1).

Beden yenilmemiştir (hiçbir zaman da yenilmedi); çarpışma yüreğin derinliklerinde sürüp gider, Tanrı ile tutkular arasında. Tolstoy, *Günlük*'ünde, içini kemiren üç iblisi sıralar:

1. *Kumar tutkusu.* Göze alınabilecek bir savaş.
2. *Haz düşkünlüğü.* Çok çetin bir savaş.

3. *Boş gurur.* Hepsinin en korkuncu.

Başkaları için yaşamayı, kendini feda etmeyi kurduğu anda, şehvetle ilgili, kof düşünceler dolduruyordu kafasını: bir Kazak kadınının görüntüsü, yada "bıyığının sol yanı sağ yanından daha yukarı çıkınca, bundan duyacağı umutsuzluk" (2). - "Ne çıkar!" Tanrı vardı, kendisini bırakmıyordu artık. Savaşın kargaşası bile verimliydi, bütün hayat güçlerini coşturuyordu.

Kafkasya'ya bir yolculuk yapmak gibi önemsiz bir düşüncenin bile yukardan esinlendiğini düşünüyorum. Tanrı'nın eli yol gösterdi bana. Bunun için ona durmadan teşekkür ediyorum. Burada daha iyi olduğumu seziyorum, bunu Tanrı'nın kendisi istediğine göre, başıma gelebilecek her şeyin benim yararıma olduğuna bütün gücümle inanıyorum (3).

İlkbaharda toprağın güzelleşmesinin türküsüdür bu. Çiçeklerle örtülür. Her şey iyi, her şey güzeldir. 1852'de, Tolstoy'un dehası ilk çiçeklerini verir: *Çocukluk, Bir Beyzadenin Sabahı, Alın, Delikanlılık;* ve kendisini verimli kılan hayat ruhuna teşekkür eder (4).

---

(1) *Günlük,* 1 haziran 1851.

(2) *Günlük,* 2 temmuz 1851.

(3) Tatyana teyzesine yazdığı mektup, ocak 1852.

(4) 1851 yılındaki bir portresi ruhundaki değişikliği şimdiden gösterir. Başı kalkmış, yüzü biraz aydınlanmıştır, göz çukurları eskisi kadar karanlık değildir, gözlerinin sert kımıltısızlığı devam eder, yeni terliyen bıyıklarla gölgelenen alt dudakları hırçındır; mağrur, kuşkulu bir şeyler vardır hep, ama daha çok gençlik sezilir.

Tolstoy, *Çocukluğumun Hikâyesi*'ne 1851 güzünde Tiflis'te başladı, 2 temmuz 1852'de Kafkasya'da, Piatigorsk'ta bitirdi. Kendisini sarhoş eden bu doğa içinde, yeni hayatın ortasında, savaşın coşturucu tehlikeleri arasında, kendisine yabancı bir kişiler ve tutkular dünyasını keşfetmeye çalışan Tolstoy'un, bu ilk yapıtında, geçmiş hayatının anılarına dönmüş olması tuhaftır. Ama, *Çocukluk*'u yazdığı sırada, hastaydı, askerlik uğraşıları birdenbire durmuştu; sonra, iyileşmesinin yalnızlık ve sızı içinde geçen, uzun, boş zamanları boyunca, içli bir ruh durumu içindeydi, duygulu gözlerinin önünde, geçmiş olaylar bir bir yeniden canlanıyordu. Son nankör yılların tüketici geriliminden sonra, ilk yaşın "güzel, arı, şiirli ve sevinçli" çağını yeniden yaşamak, "iyi, duygulu, sevgiyle dolu çocuk yüreğini" yeniden kazanmak hoştu. Ayrıca, gençlik ateşi ve sonu gelmez tasarılarıyla, tek bir konu tasarladığı ender olan, büyük romanlarını ancak uzun bir zincirin halkaları, hiçbir zaman gerçekleştiremediği, geniş bütünlerin parçaları olarak (1) görmesine yol açan şiirsel hayal gücünün çevrimsel niteliğiyle, Tolstoy o sırada *Çocukluk* hikâyelerini Kafkasya'daki hayatını da kapsamına alacak ve doğa yoluyla Tanrı açınlamasında son bulacak olan bir *Dört evreli hikâye*'nin ilk bölümleri olarak görüyordu.

Tolstoy bir dereceye kadar *Çocukluk* hikâyelerine borçluydu ününü, ama daha sonra hiç beğenmiyecekti bu hikâyeleri.

"— Kötü bir kitap, diyordu Birukov'a, edebiyat dürüstlüğünden öylesine uzak ki!... Hiçbir şey vermiyor insana."

Bu kanısını kimse paylaşmadı. Yazar adı konulmadan büyük Rus dergisi *Sovremennik*'e gönderilen yapıt

hemen yayınlandı, geniş bir ilgi gördü, bütün Avrupa okurları da bu ilgiyi haklı çıkardılar. Bununla birlikte, şiirsel büyüsü, işleme inceliği, ince coşkunluğu ne olursa olsun, Tolstoy'un daha sonra bu kitabı beğenmemesinin nedenini anlamak güç değil.

Başkalarının hoşuna gitmesini sağlayan nedenler soğuttu Tolstoy'u bu yapıtından. Açıkça söylemek gerekir: bir dinsel duyguyla yada heyecanının gerçekçiliğiyle insanı sarsan bazı sayfalarla bazı bölgesel tiplerin belirtilişi bir yana bırakılırsa (2), Tolstoy'un kişiliği kendini pek belli etmez bu kitapta. Her zaman sevimsiz bulduğu, daha sonra, öteki romanlarında hiç yer vermediği tatlı, içli bir duyarlık hüküm sürer burada. Tanırız bunu, bu mizahı, bu gözyaşlarını da tanırız; Dickens'tan gelirler. Tolstoy *Günlük*'ünde, on dört ile yirmi bir yaşı arasında en sevdiği kitaplar arasında sayar onun kitabını: "Dickens: *David Copperfield*. Çok etkidi bana." Bu kitabı Kafkasya'da bir daha okur.

Belirttiği öbür iki etki de Sterne ile Toeppfer'in etkisidir. Birukov'a yazdığı bir mektupta, "O zaman bunların etkisi altındaydım", der.

Savaş ve Barış yazarının ilk örnek olarak *Nouvelles Genevoises*'ı alacağı kimin aklına gelirdi? Gene de, *Çocukluk* hikâyelerinde, bu kitabın daha aristokrat bir çevreye aktarılmış, şefkatli ve alaycı babacanlığını bulmak için bunu bilmek yeter.

Böylece Tolstoy ilk yapıtlarında kitle için bildik bir yüzle ortaya çıkıyordu. Ama kişiliği kesinlenmekte gecikmedi. *Çocukluk* kadar arı ve kusursuz olmayan *Delikanlılık* (1853), daha özgün bir psikoloji, çok canlı bir doğa duygusu ,bunalımlı bir ruh koyar ortaya, bunlar da Dickens'ta, Toeppfer'de raslayabileceğimiz türden şeyler değildir. *Bir Beyzadenin Sabahı*'nda (ekim 1852), Tolstoy'un niteliği iyice oluşmuş gibidir, gözleminin gözüpek içtenliği de, aşk inancı da belirmiştir artık. Bu hikâyede çizdiği dikkate değer köylü portrelerinde, *Halk Masalları*'-

nın en güzel görüntülerinden birinin taslağını buluruz şimdiden: arıcı adam, kayın ağacının altındaki ufak tefek ihtiyar, kollarını uzatmış, gözlerini açmış, dazlak başı güneşin altında pırıl pırıl, çevresinde, altın rengi arılar, kendisine hiç dokunmadan uçan, bir çelenk meydana getiren arılar...

Ama bu evrenin örnek-yapıtları o sıradaki heyecanlarını doğrudan doğruya belirten yapıtlarıdır: Kafkasya hikâyeleri. Bunların ilki, *Akın* (24 aralık 1852'de tamamlanmıştır), görünümlerin göz kamaştırıcılığıyla kabul ettirtir kendini: dağlar arasında, bir derenin kıyısında bir gün doğuşu; gölgeleri, gürültüleri insanı saran bir yoğunlukla belirtilmiş, şaşırtıcı bir gece tablosu; sonra, uzakta, karlı tepelerin menekşe rengi bir sis içinde görünmez olduğu, saydam havada türkü söyleyen askerlerin güzel seslerinin yükseldiği sırada, dönüş. *Savaş ve Barış*'ın birçok tipleri burada hayata doğmaya çalışırlar: keyif için değil, döğüşmek görevi olduğu için döğüşen, gerçek kahraman, yüzbaşı Klopov, "dosdoğru gözlerinin içine bakılması çok kolay, çok hoş olan şu basit, sakin Rus yüzlerinden biri". Ağırdır, beceriksizdir, biraz gülünçtür, çevresindeki şeylere ilgisiz kalır, herkesin değiştiği savaşta bir o değişmez; "her zaman nasılsa öyle: aynı sakin hareketler, aynı değişmez ses, saf ve ağır yüzünde aynı sadelik anlatımı". Onun yanında, üsteğmen Lermontov'un kahramanlarını oynar, çok iyi yüreklidir, vahşice duyguları varmış gibi yapar. Sonra, zavallı, küçük teğmen, ilk görevin sevinci içindedir, sevgiyle dolup taşar, herkesin boynuna atılmaya hazır, hayranlık verici ve gülünçtür, Petya Rostov gibi, budalaca ölüme atılır. Tablonun ortasında, arkadaşlarının düşüncelerine katılmadan, gözlemlerine dalan Tolstoy'un yüzü; daha şimdiden, savaş karşısındaki protesto çığlığı duyulur:

Bu alabildiğine güzel yeryüzünde, bu sonsuz, bu yıldızlı gökyüzü altında insanlar rahat rahat yaşıyamazlar mı? Kötülük ve öç duygularını, benzerlerini yok etme

azgınlıklarını nasıl sürdürebiliyorlar burada? Doğayla, güzellik ve iyiliğin bu en dolaysız anlatımıyla karşı karşıya gelir gelmez, insan yüreğinde kötü olan her şeyin yok olması gerekirdi (3).

Bu evrede gözlemlediği başka Kafkasya hikâyelerini, daha sonra yazmıştır: 1854-55'te yazdığı *Ormanda Kesim*, biraz soğuk ve tam bir gerçekçiliğin ürünüdür, ama Rus askerinin iç dünyası bakımından ilgi çekici notlarla doludur - ilerde kullanılacak notlardır bunlar -; 1856'da yazdığı *Müfrezede Moskovalı bir tanıdıkla karşılaşma*'da, düşkünleşmiş bir kibar çevre insanına, alçalmış, tabansız, ayyaş, yalancı bir astsubayı, kendisinin küçümsediği, ama kendisinden yüz kere daha iyi olan şu askerlerden biri gibi ölmek düşüncesine bir türlü alışamıyan bir kimseyi anlatır.

Bütün bu yapıtların üzerinde, bu ilk dağ silsilesinin en yüksek tepesi, Tolstoy'un yazdığı lirik romanların en güzellerinden biri, gençliğinin türküsü, Kafkasya'nın şiiri, *Kazaklar* yükselir (4). Işıklı gökte soylu çizgileri birbirini izleyen, karlı dağların görkemliliği, bütün kitabı musikiyle doldurur. Bu deha çiçeğiyle, Tolstoy'un dediği gibi, "çok güçlü gençlik tanrısıyla, bir daha bulunmayan şu atılışla", bir eşi daha bulunmayan bir yapıttır. Ne bahar selidir o! O nasıl aşk açılmalarıdır!

"Seviyorum, çok seviyorum!... Mert insanlar! İyi insanlar!" diye tekrarlıyordu, ağlamak istiyordu. Neden? kimdi mert olan? kimi seviyordu? Pek bilmiyordu orasını.

Bu gönül sarhoşluğu düzensizce akıp durur. Kitabın kahramanı Olenin de Tolstoy gibi serüven hayatına dalmak için gelmiştir Kafkasya'ya; genç bir Kazak kızına tutulur, çelişkin isteklerin hayhuyuna bırakır kendini. Kimi zaman, "mutluluğun başkaları için yaşamak, kendini feda etmek olduğunu" düşünür, kimi zaman da "kendini feda etmenin budalalıktan başka bir şey olmadığını"; o zaman, ihtiyar Kazak Eroşka gibi, "her şeyin eş değerde

olduğuna, Tanrı'nın her şeyi insanın sevinci için yarattığına, hiçbir şeyin günah olmadığına, güzel bir kızla eğlenmenin günah değil, kurtuluş olduğuna" inanmaya yönelir. Ama ne diye düşünecektir sanki? Yaşamak yeter. Hayat bütün iyilik, bütün mutluluktur, çok güçlü, evrensel hayat: Hayat, Tanrı'dır. Yakıcı bir doğacılık yükselir, ruhu kemirir. Olenin ormanda, "yabansı bitkiler, hayvanlar ve kuşlar çokluğu, sinek bulutları ortasında, koyu yeşillikte, hoş kokulu, sıcak havada, her yanda, yapraklar altında şapırdayan, bulanık su çukurları arasında", düşman siperlerinin iki adım berisinde yolunu şaşırır, "birdenbire, nedensiz bir mutluluk duygusuyla dolar içi, çocukluktan kalma bir alışkanlıkla istavroz çıkarır, birine teşekkür etmeye başlar". Bir Hint fakiri gibi, yalnız olduğunu, kendisini çeken bu hayat çevrintisi içinde yolunu şaşırdığını, her yana gizlenmiş, sayısız, görünmez varlığın şu sırada kendisinin ölmesini beklediğini düşünmekten zevk alır. Çevresinde vızıldayan binlerce böcek birbirine seslenmektedir sanki:

— *"Buraya gelin, arkadaşlar, buraya! İşte sokulacak biri!"*

Onun için açıktı her şey artık: Moskova'nın kibar çevresine bağlı bir Rus beyzadesi değildi burada, şunun yada bunun dostu, akrabası değil, sinek gibi, sülün gibi, geyik gibi, şimdi çevresinde yaşayan, dolaşan varlıklar gibi bir varlıktı yalnızca.

"Onlar gibi yaşayıp öleceğim. Üstümde otlar bitecek..."

Ve yüreği sevinçle doluydu.

Tolstoy, bu gençlik saatinde, bir güç ve hayat aşkı sayıklaması içinde yaşar, Doğayı kucaklar, onunla kaynaşır. Kederlerini, sevinçlerini, aşklarını ona boşaltır, onda uyutur, onda yüceltir (5). Ama bu romantik sarhoşluk, bakışının açık görüşlülüğüne hiçbir zaman gölge düşürmez. Görünümler hiçbir yerde bu ateşli şiirdekinden daha büyük bir güçlükle anlatılmamış, tipler hiçbir

yerde burdakinden daha büyük bir gerçekçilikle çizilmemiştir. Kitabın temelini meydana getiren ve, ömrü boyunca, Tolstoy'un düşüncesinin gözde temalarından biri, *Amentü*sünün bir maddesi olarak kalacak olan doğa ve toplum karşıtlığı, daha şimdiden, *Kroyçer Sonat*'ın bazı sert seslenişlerini buldurtur ona, insanlık komedyasını kınamasını sağlar (6). Ama sevdikleri söz konusu olunca da doğru sözlülüğü bir şey yitirmez; doğa yaratıkları, güzel Kazak kızı ve dostları ışık altında, bencillikleri, aç gözlülükleri, kalleşlikleri, düşkünlükleriyle görülür.

Kafkasya her şeyden önce varlığının dinsel derinliklerini gösteriyordu Tolstoy'a. Gerçek Ruhu'nun bu ilk belirişi üzerinde ne kadar durulsa azdır. Kendisi de gençlik günlerinin genç sırdaşı genç halası Aleksandra Andreyevna Tolstoy'a bir sır olarak açar bunu. 3 mayıs 1859 tarihli bir mektupta, ona inancını bildirir:

"Çocukken, tutku ve duyarlıkla, düşünmeden, inanıyordum, der. On dört yaşıma doğru, hayat üzerinde düşünmeye başladım; dinin kuramlarımla uzlaşmadığını görünce, onu yıkmayı bir üstünlük saydım... Her şey benim için açık, mantıklı, yerli yerindeydi; dine hiç yer yoktu... Sonra, bir zaman geldi, hayat bana hiçbir sır sunmamaya, bütün anlamını yitirmeye başladı. *Bu sırada - Kafkasya'da - yalnız ve mutsuzdum. Aklımın bütün güçlerini, hayatta yalnız bir kere yapılabilecek bir biçimde gerdim... Bir din kurbanlığı ve mutluluk zamanıydı bu. Gerek daha önce, gerekse daha sonra, hiçbir zaman böyle bir düşünce yüksekliğine ulaşmamış, bu iki yıl içinde olduğu kadar derinleri görmemiştim. Bu iki yıl içinde bulduklarımın hepsi de kanım olarak kalacaktır...* Israrlı bir ruhsal çalışmayla dolu geçen bu iki yılda, eski, basit, ama şimdi herkesten daha iyi bildiğim bir gerçeği keşfettim: bir ölümsüzlük, bir aşk bulunduğunu, sonsuzca mutlu olmak için başkaları için yaşamak gerektiğini anladım. Bu buluşlar, hristiyan dinine benzeyişleriyle şaşkınlığa göm-

düler beni; bunun üzerinde, daha gerisini keşfetmeye çalışacak yerde, İncil'i araştırmaya başladım. Ama pek bir şey bulamadım. Ne Tanrı'yı, ne Kurtarıcı'yı bulabildim, ne dinsel eylemleri, nede başka bir şeyi... Ama yüreğimin bütün, bütün, bütün gücüyle arıyordum, ağlıyordum, kendime işkence ediyordum, yalnızca gerçeği istiyordum... Böylece, dinimle yapayalnız kaldım (7)".

---

(1) *Bir Beyzadenin Sabahı*, bir roman taslağının, *Bir Rus Malsahibi*'nin parçasıdır. *Kazaklar*, büyük bir Kafkasya romanının ilk bölümünü meydana getirir. Uçsuz bucaksız *Savaş ve Barış* da, yazarın düşüncesinde, bir çağdaş destanın bir çeşit girişi olacak, *Aralıkçılar* bu destanın merkezini meydana getireceklerdi.

(2) Hacı Grişa, yada annenin ölümü.

(3) *Akın.*

(4) Çok daha geç bir tarihte, 1860'ta bitirilmiştir (yayınlanışı 1863) ama yapıtın büyük bir yanı bu evrede yazılmıştır.

(5) "Genç Kazak kızın âşığı olarak ,onda Doğa'yı sevdim belki de, der Olenin... Onu severken, kendimi Doğa'nın bölünmez bir parçası gibi duyuyorum."

Sevdiği kızı sık sık Doğa'yla kıyaslar.

"O da Doğa gibi hep aynı, sakin ve sessiz."

Başka bir yerde, uzak dağların görünüşünü "bu görkemli kadın"a benzetir.

(6) Örneğin Olenin'in Rusya'daki dostlarına yazdığı mektupta.

(7) Mektubunun sonunda, şunları ekler: "İyi anlayın beni!. Bence din olmayınca, insan ne iyi, nede mutlu olabilir; dünyada her şeyden önce dindar bir insan olmak isterdim; din olmayınca yüreğimin kuruduğunu duyuyorum... Ama inanmıyorum Bende havat uyandırıyor dini, din hayatı değil... Şu sırada yüreğimde öyle bir kuruluk duyuyorum ki, bir dinim olsun istiyorum. Tanrı yardım edecek bana. Bu da olacak... Benim için, doğa insanı dine götüren bir öncüdür, her ruhun kendi yolu vardır, aytı, bilinmedik; ancak onun derinliklerinde bulunur yol."

1853 kasımında, Türkiye'ye savaş açılmıştı. Tolstoy Romanya ordusuna atandı, sonra Kırım ordusuna geçti, 7 kasım 1854'te de Sivastopol'a geldi. Coşkunlukla, yurt sevgisiyle yanıp tutuşuyordu. Görevini yiğitçe yaptı, özellikle 1855 yılının nisan ve mayıs aylarında, dördüncü burcun bataryasında üç günde bir nöbet aldığı sıralarda, sık sık tehlikeye düştü.

Aylar boyunca sürekli bir coşkunluk ve titreme içinde, ölümle baş başa yaşayınca, dinsel gizemciliği yeniden canlandı. Tanrı'yla konuşur. 1855 nisanında, tehlikeler içinde kendisini korumasından dolayı Tanrı'ya teşekkür etmek, "varoluşun hâlâ bilmediği ölümsüz ve şanlı ereğine ulaşabilmesini sağlamak üzere", kendisini korumaya devam etsin diye yalvarmak için *Günlük*'üne bir dua yazar. Hayatının bu ereği sanat değildi, daha şimdiden dindi. 5 mart 1855'te, *Günlük*'e şöyle yazıyordu:

Büyük bir düşünceye vardım, bütün ömrümü bu düşüncenin gerçekleşmesine adayabilirim. Bu düşünce, yeni bir dinin, İsa'nın dininin kurulması, ama dogmalardan, muammalardan arınmış olarak... İnsanları din yoluyla birleştirmek için, tam bir bilinçlilikle davranmak.

İhtiyarlığının programı olacaktır bu.

Bu arada, çevresinde olup bitenleri unutabilmek için, gene yazmaya başlamıştı. Top mermileri altında, anılarının üçüncü bölümünü, *Gençlik*'i yazabilmek için, zorunlu olan kafa serbestliğini nasıl bulabildi? Kitap karışıktır, düzensizliği de, bazı bazı soyut çözümlemelerde görülen kuruluk da, Stendhal tarzındaki bölmeleri, alt bölmeleri de içinde doğduğu koşullara verilebilir. Ama genç beyninde birbirine giren karışık düşünceleri, bulanık düşleri sakinlikle kavraması insanı hayran bırakır. Yapıt ender bulunur bir içtenlik örneğidir. Sonra ,kimi zaman, şe-

hirde baharı gösteren güzelim tabloda, günah çıkarmanın, unutulmuş günah için manastıra koşuşun hikâyesinde ne güzel bir şiir tazeliği vardır! Tutkulu bir kamutanrıcılık, sesleri Kafkasya hikâyelerini andıran, lirik bir güzellik verir bazı sayfalara. Örneğin şu yaz gecesinin anlatılışı:

Yarım ayın parıltısı. Parlayan gölcük. Sık yapraklı dalları bir yanda, ay ışığında, gümüşlenen, öbür yanda, fundalıkları ve gölü kara gölgeleriyle örten, iktiyar kayın ağaçları. Gölcüğün öbür yanında, bir bıldırcının çığlığı. Birbirine sürtünen iki iktiyar ağacın ancak farkedilebilen gürültüsü. Sivrisineklerin uğultusu, kuru yapraklar üstüne dilşen bir elma, taraçanın basamaklarına kadar atlıyan, yeşilimsi sırtları bir ay ışınının altında parlayan kurbağalar... Ay yükseliyor; duru gökte asılı gibi; uzayı dolduruyor; gölün çok güzel parıltısı daha da ışıklanıyor; gölgeler daha karanlık, ışık daha saydam oluyor... Ve ben, zavallı solucan, şimdiden bütün insan tutkularına bulaşmış, ama aşkın uçsuz bucaksız gücüyle bulaşmış durumdayım, şu sırada doğa, ay ve ben bir tek varlıkmışız gibi geliyor bana (1).

Ama günün gerçeği geçmişin düşlerinden daha yüksek bir sesle konuşuyordu; zorla kabul ettiriyordu kendini. *Gençlik* tamamlanamadı; yüzbaşı yardımcısı kont Lev Tolstoy, burcunun siperinde, topların gümbürtüsü altında, birliğinin ortasında, yaşayanları ve ölenleri incelivordu, onların bunalımlarını, kendi bunalımlarıyla birlikte, unutulmaz *Sivastopol* hikâyelerine geçirdi.

Bu üç hikâyeye - *Sivastopol, aralık 1854, Sivastopol, mayıs 1855, Sivastopol, ağustos 1855* - aynı gözle bakılır genellikle. Oysa birbirlerinden çok farklıdırlar. Özellikle ikinci hikâye, duygu ve sanat bakımından, öbür ikisinden ayrılır. Öbürlerinde yurtseverlik ağır basar, ikincisinde dizginsiz bir gerçek sezilir.

Birinci hikâyeyi (2) okuduktan sonra, çariçenin ağladığı, çarın da, hayranlık içinde, bu sayfaların fransızca-

ya çevrilmesini ve yazarın tehlikeden uzak bir yere gönderilmesini emrettiği söylenir. Kolayca anlaşılır bu davranış. Burada, yurdu ve savaşı yüceltmiyen hiçbir şey yoktur. Tolstoy yeni gelmiştir daha; coşkunluğuna hiçbir gölge düşmemiştir; kahramanlık içinde yüzer. Sivastopol'un savunucularında aşağılık hiçbir duygu sezmez daha, ne hırslarını görür, nede benlik duygularını. Kahramanları "eski Yunan'a yaraşan", yüce bir destandır şimdilik gördükleri. Öte yandan, bu satırlarda hiçbir hayal çabası, nesnel hiçbir belirleme çabası görülmez; yazar şehirde dolaşır; açıklıkla görür, ama özgürlükten yoksun bir biçim içinde anlatır: "görüyorsunuz... Girlyorsunuz... Farkediyorsunuz..." Güzel doğa izlenimleriyle dolu, büyük bir röportajdır bu.

İkinci sahne, yani *Sivastopol, mayıs 1855* ise bambaşkadır. Daha ilk satırlarda, şunları okuruz:

Binlerce benlik duygusu birbirine çarpıyor burda, yada ölümle yatışıyor...

Sonra, biraz ilerde:

... Ve birçok insan olduğu için, birçok da boş gurur vardı... Gurur, gurur, her yanda gurur, mezarın eşiğinde bile! Yüzyılımıza özgü bir hastalık bu... Neden Homeros'lar, Shakespeare'ler aşktan, şandan, acılardan sözediyorlar da yüzyılımızın edebiyatı gururlu kişilerin, züppelerin sonu gelmez hikâyesi olarak beliriyor?

Hikâye, yazarın basit bir anlatısı değildir artık, tutkuları ve insanları doğrudan doğruya sahneye çıkarır, kahramanlığın ardında gizleneni gösterir. Tolstoy'un yanıldığını anlamış, aydınlık bakışı, silâh arkadaşlarının yüreklerinin derinliklerini araştırır; kendi kendinde olduğu gibi onlarda da gururu, korkuyu, ölümün iki parmak berisinde, oynanmaya devam eden dünya komedyasını okur. Her şeyden önce korku açığa vurulur, örtülerinden sıyrılır, çırılçıplak gösterilir. Bu sürekli korkular, bu ölüm saplantısı utançtan, acımadan uzak bir biçimde, korkunç bir içtenlikle çözümlenir. Sivastopol'da, Tolstoy her

türlü duygusallıktan, kendisinin de horgörüyle belirttiği gibi, "bu belirsiz, kadınsı, gözü yaşlı acımadan" sıyrılmayı öğrenir. Daha delikanlılık yıllarında bir içgüdü olarak uyandığını gördüğümüz ve bazı bazı hastalıksı bir nitelik kazanacak olan (3) çözümleme dehası, Praskukin'in ölümünün hikâyesinde eriştiği, aşırı derecede keskin ve sanrılı şiddetine hiçbir zaman erişemiyecektir. İki koca sayfa boyunca, bombanın düştüğü ve patlamadan önce yıniadığı saniyede zavallı adamın ruhunda olup bitenler anlatılır, bir sayfa boyunca da bombanın patlamasından ve onun "göğsüne gelen bir parçayla hemen ölmesinden" sonra benliğinde olup bitenler.

Dram ortasında başlayan orkestralar gibi, bu savaş sahneleri arasında geniş doğa görüntüleri, ışık gedikleri, binlerce insanın can çekiştiği güzelim görünüm üzerinde aydınlığın senfonisi belirir. Ve hristiyan Tolstoy, ilk hikâyesindeki yurtseverliğini unutarak, bu dine aykırı savaşa lânet yağdırır:

Bu insanlar, aşkın, fedakârlığın büyük yasasını savunan bu hristiyanlar, bu yaptıklarına bakıyor da pişmanlık duymuyorlar, kendilerine can verirken, ruhlarına ölüm korkusundan önce iyilik ve güzellik aşkını yerleştirmiş olanın önünde diz çökmüyorlar. Sevinç ve mutluluk gözyaşları içinde, kardeşler gibi öpüşmüyorlar!

Şimdiye kadar yazdığı yapıtların hiçbirinde görülmeyen bir acılık taşıyan bu hikâyeyi bitirdiği sırada, Tolstoy kuşkuya kapılır. Konuşmakla kötü mü etmiştir?

Dayanılmaz bir kuşku sarıyor içimi. Belki de bunu söylememek gerekirdi. Belki de söylediğim, herkesin ruhunda bilinçsizce saklanan, sallandığı zaman şarabı bozan tortular gibi, söylenince zararlı olan şu kötü gerçeklerdendir. Kaçınılması gereken kötülük anlatımı hangisi? Uyulması gereken güzellik anlatımı hangisi? Kötü kişi kim, kahraman kim? Hepsi iyi, hepsi de kötü...

Sonra gururla toplar kendini:

Hikâyemin kahramanı, ruhumun bütün gücüyle sev-

diğim, bütün güzelliğiyle göstermeye çalıştığım ve her zaman güzel olmuş olan, hep güzel olan, hep güzel kalacak olan kahramanı, Gerçek'ten başka bir şey değil.

Sovremennik'in yönetmeni Nekrazov, bu sayfaları (4) okuduktan sonra, Tolstoy'a şöyle yazıyordu:

İşte bugün Rus toplumu için gerekli olan şey: gerçek, Gogol'ün ölümünden beri, Rus edebiyatında alabildiğine azalan gerçek... Sanatımıza getirdiğiniz bu gerçek, bizde tamamiye yeni bir şey. Yalnız bir şeyden korkuyorum: zamanın, hayatın gevşekliğinin, çevremizdekilerin sağırlığının ve sessizliğinin sizi de birçoklarımıza benzetmesinden, gücünüzü öldürmesinden (5).

Bu korku yersizdi. Alelâde insanların gücünü yıpratan zaman, Tolstoy'un gücünü bileyecekti. Ama, o sırada, yurdunun karşılaştığı acı olaylar, Sivastopol'un alınışı, içinde, sızılı bir acıma duygusuyla birlikte, fazla sert içtenliğinden dolayı bir pişmanlık uyandırdı. Üçüncü hikâyede - *Sivastopol, ağustos 1855* -, subayların kumar oynayıp kavga ettikleri bir sahneyi anlatırken, durur ve şunları söyler:

Ama hemen kapatalım bu tablonun üstünü. Yarın, belki de bugün, bu adamların her biri sevinçle ölüme gidecek. Herbirinin ruhunda, kendisini bir kahraman yapacak olan soylu kıvılcım oluşuyor.

Bu utanç duygusu hikâyenin gerçeklik gücüne hiçbir zarar vermese bile, kişilerin seçimi, yazarın sevgilerini yeterince gösterir. Malakof kahramanlıkları, Malakof'un kahramanca düşüşü dokunaklı ve mağrur iki çehrede, iki kardeşte simgelenir: büyüğü, yüzbaşı Kozeltzov, bazı yanlarıyla Tolstoy'u andırır (6); öbürü, deniz teğmeni Volodya, ateşli bir dille kendi kendisiyle konuşmalarıyla, düşleriyle, hiç yoktan gözlerine doluveren gözyaşlarıyla, sevgi ve alçalış gözyaşlarıyla, burçtaki ilk saatlerinde kapıldığı büyük korkularla (zavallı çocuk hâlâ karanlıktan korkar, yattığı zaman da başını kaputunun altına gizlemeye çalışır), kendisini yalnız, başkalarını il-

gisiz bulduğu için kapıldığı ezilmişlik duygusuyla, sonra, saat gelip çatınca, tehlike içinde duyduğu sevinçle, hem çekingen, hem de coşkun, atılgandır. Yürekleri aşkla dolu olarak, güle oynaya savaşan, sonra, ölüm gelip çatınca, birdenbire, hiçbir şey anlamadan kırılıveren, şiirli delikanlılardandır bu da (*Savaş ve Barış*'ta Petya, *Akın*'da teğmen). İki kardeş aynı günde, savunmanın son gününde, vurulup düşüverirler. Hikâye bir yurtseverlik taşkınlığıyla uğuldayan şu satırlarla biter:

Ordu şehri terkediyordu. Her asker, terkedilmiş Sivastopol'a bakarken, yüreğinde anlatılmaz bir acılıkla içini çekiyor, düşmana yumruğunu gösteriyordu (7).

---

(1) *Gençlik*, XXXII.

(2) *Sovremennik* dergisine yollanmış, hemen yayınlanmıştı.

(3) Bir zaman sonra, Drujinin bu tehlike karşısında dostça dikkatini çekecekti: "Aşırı bir çözümleme inceliğine eğilim gösteriyorsunuz; bu eğilim büyük bir kusur olup çıkabilir. Bazı bazı: şu adamın baldırı Hindistan'a gitmek istediğini belli ediyor, demenize ramak kalıyor... Bu eğilimi frenlemeli, ama ne pahasına olursa olsun boğmamalısınız."

(4) Sansür bu sayfaları bozmuştu.

(5) 2 eylül 1855.

(6) "Benlik duygusu hayatıyla karışıyordu; ya birinci olmalıydı, ya yok olmalıydı başka yol görmüyordu... Kendisiyle karşılaştırdığı insanlardan üstün olmak hoşuna gidiyordu."

(7) Tolstoy, 1889'da, A. J. Erkov'un *Bir Topçu Subayının Sivastopol Anıları*'na bir önsöz yazarken, düşüncesinde bu sahnelere geri döndü. Her türlü kahramanlık anısı silinmişti. Yedi ay boyunca süren korkuyu, o çifte korkuyu hatırlıyordu artık yalnız: ölüm ve utanç korkusunu.

Tolstoy, tam bir yıl süresince, tutkuların, boş gururların, insan acısının köklerine indiği bu cehennemden çıkıp da 1855 kasımında, Petersburg'un kalem adamları arasına katılınca, onlara karşı bir tiksinti ve küçümseme duygusuyla doldu içi. Her şeyleri düşkün, her şeyleri yalancıymış gibi geliyordu ona. Uzaktan bir sanat parıltısı içinde gördüğü bu adamları - Turgenyev'e hayran kalmış, pek yakın bir geçmişte *Ormanda Kesim*'i ona armağan etmişti -, yakından görünce, acı bir düş kırıklığına uğradı. 1856 yılında alınmış bir resim kendisini bunların: Turgenyev'in, Gonçarov'un, Ostrovski'nin, Grigoroviç'in, Drujinin'in arasında gösterir. Ötekilerin kendilerini bırakmışlıkları içinde, sert ve keşişsi hali, kemikli başı, çukurlaşmış yanakları, katıca kavuşturulmuş kollarıyla, insanı çarpar. Bu edebiyatçıların ardında, üniformayla, ayakta dururken, Suarès'in incelikle belirttiği gibi, "bu adamlardan biri olmaktan çok, onları bekler gibidir: nerdeyse bunları alıp hapse götürecek diyeceği gelir insanın".

Bununla birlikte, hepsi de, hem edebiyatçı, hem de Sivastopol kahramanı şanıyla aralarına gelen bu genç meslektaşa kucak açıyordu. *Sivastopol* sahnelerini okurken ağlamış ve "Yaşasın!" diye bağırmış olan Turgenyev, kardeşçe elini uzatıyordu ona. Ama iki adam anlaşamazdı. Her ikisi de dünyayı aynı duru bakışlarla görüyordu ama gördüklerine düşman ruhlarının rengini karıştırıyorlardı: biri alaycı, heyecanlı, âşıktı, gözleri iyice açılmış, aldanmaz olmuştu, güzelliğe tapıyordu; öteki sert ve mağrurdu, ruhsal düşüncelerin bunalımı içindeydi, gizli bir Tanrı taşıyordu içinde.

En önemlisi, Tolstoy'un bu edebiyatçılarda bağışlayamadığı şey, kendilerini seçkin bir sınıf sanmaları, insanlığın başı gibi görmeleriydi. Onlar karşısındaki bu

uzaklık duygusunda, büyük bir beyzade ve bir subayın bu yazar bozuntusu erkinlikçi burjuvalar karşısındaki gururunun da büyük bir payı vardı (1). Öte yandan, kendisinin de kabul ettiği gibi, "çoğunlukça benimsenmiş lüşüncelere kendiliğinden karşı çıkmak", onun ayırıcı niteliklerinden biriydi. İnsanlar karşısında duyduğu bir kuşku, insan aklına karşı gizli bir horgörü sonucu, her yanda kendi kendini ve başkalarını aldatmanın, yalanın kokusunu alıyordu.

İnsanların içtenliğine inanmazdı hiçbir zaman. Her türlü ahlâksal atılım sahte gibi gelirdi ona, olağanüstü derecede sezici bakışlarıyla, gerçeği söylemediğini düşündüğü kimseleri paylamayı alışkanlık haline getirmişti (2)..

Nasıl da dinlerdi! Derinlere gömülmüş, gri gözleriyle nasıl da bakardı karşısındakine! Ne büyük bir alayla dudaklarını büzerdi (3)!

Turgenyev, zehirli bir gözlemi belirten bir iki kelimeyle birleşince, kendisini çileden çıkarması işten bile olmayan bu keskin bakıştan daha dayanılmaz bir şey duymadığını söylerdi (4).

Daha ilk karşılaşmalarında, Tolstoy'la Turgenyev arasında şiddetli tartışmalar oldu (5). Birbirlerinden uzaklaşınca yatışıyor, karşıdakine hak vermeye çalışıyorlardı. Ama zaman, Tolstoy'un edebiyat çevresi karşısında duyduğu tiksintiyi yalnızca artırdı. Bu sanatçıların çürümüş hayatlarıyla ahlâksal savlarını birbirine karıştırmalarını bağışlıyamıyordu.

Hemen hepsinin kötü, ahlâk ve kişilik yoksulu kişiler oldukları, askerlik hayatımda karşılaştığım kimselerin çok daha aşağısında kaldıkları kanısına vardım. Üstelik de tam anlamıyla sağlam kimseler gibi kendilerinden emin ve memnundular. Tiksindirdiler beni (6).

Onlardan ayrıldı. Bununla birlikte, onların sanata olan çıkarcı inancını kendisi de daha bir zaman sürdürdü (7). Gururunun gereksinmelerine karşılık veriyordu bu

durum. Karşılığı bol bol ödenen bir dindi bu: "kadın, para, ün" sağlıyordu.

Bu dinin ileri gelen papazlarından biriydim. Hoş ve yararlı bir durumdu bu...

Kendisini bu dine daha iyi verebilmek için, ordudan istifa etti (kasım 1856).

Ama onun yaratılışında bir adam uzun zaman göz yumamazdı. İlerlemeye inanıyor, inanmak istiyordu. "Bu kelimenin bir anlamı varmış" gibi geliyordu ona. 29 ocak 1857 ve 30 temmuz 1857 tarihleri arasında, yurt dışına, Fransa'ya, İsviçre'ye, Almanya'ya yaptığı bir yolculuk, bu inancı yıktı. Paris'te, 6 nisan 1857 günü gördüğü bir idam "ona ilerleme inancının hiçliğini gösterdi..."

Başın bedenden kopup da sepete düştüğünü gördüğüm zaman, varlığımın bütün gücüyle, süregelen düzenin nedeni konusunda hiçbir kuramın böyle bir eylemi doğrulayamıyacağını anladım. Evrenin bütün insanları, bir kurama dayanarak, bunu zorunlu bulsalar bile, ben bunun kötü bir şey olduğunu düşünmeye devam edecektim: çünkü neyin iyi, neyin kötü olduğuna insanların söyledikleri ve yaptıkları değil, benim yüreğim karar verir (8).

7 temmuz 1857 günü, Lucerne'de, Schweizerhof'un konuğu olan zengin İngilizlerin gezici bir küçük şarkıcıya sadaka vermeyi reddettiklerini görünce, *Prens D. Nekludov'un günlüğü*'nde, liberallerin değer verdiği bütün boş hayaller, "iyilik ve kötülük denizinin üzerine hayal çizgiler çizen" bütün bu insanlar karşısındaki horgörüsünü belirtir.

Onlara göre, uygarlık iyilik; vahşilik kötülüktür; özgürlük iyilik; kölelik, kötülüktür. Bu hayal-bilgi, içgüdüsel, önemli ve en iyi gereksinmeleri yokeder. Sonra, özgürlük nedir, zorbalık, uygarlık, vahşilik nedir, kim açıklar bana? İyilikle kötülük nerede bir arada değil ki? Yanılmayan bir tek öncü var içimizde: birbirimize yaklaşmamızı fısıldayan evrensel düşünce.

Rusya'ya, İasnaya'ya dönünce, gene köylülerle ilgilendi (9). Ama halk konusunda boş hayallere kapıldığından değildi bu. Şöyle yazıyordu:

Halkı ve sağduyusunu savunanlar ne derlerse desinler, kalabalık iyi insanlar topluluğudur belki de; ama, o zaman, yalnızca insan yaratılışının zayıflığını ve zalimliğini dile getiren, hayvansı, horgörülesi yanlarıyla birleşirler ancak (10).

Bunun için, kalabalık değildir seslendiği: her insanın, her halk çocuğunun bireysel bilincine seslenir. Işık oradadır. Ne öğreteceğini pek bilmeden, okullar kurar. Öğretmek için, 3 temmuz 1860 ve 23 nisan 1861 tarihleri arasında, Avrupa'ya ikinci bir yolculuk daha yapar (11).

Değişik öğretim şekillerini inceler. Hepsini de yadsıdığını söylemek gerekir mi? İki kere Marsilya'ya geldi, burada, halkın gerçek eğitiminin gülünç bulduğu okul dışında, gazetelerle, müzelerle, kitaplıklarla, sokakla, hayatla, "bilinçsiz" yada "kendiliğinden" diye adlandırdığı okul yoluyla yapıldığını gördü. Zararlı ve budalaca bir kurum olarak gördüğü zorunlu okulun karşıtı olan kendiliğinden okuldu onun kurmak istediği, İasnaya Poliana'ya dönünce, bu okulu kurmaya çalıştı (12). İlkesi özgürlüktür. Seçkin bir çevrenin, "ayrıcalıklı, liberal toplumun" kendi bilimini, kendi yanlışlarını kendisine yabancı olan halka zorla kabul ettirtmesini yadsır. Bu zorunlu eğitim yöntemi, üniversitede, "insanlığa gerekli olan insanları yetiştirememiştir hiçbir zaman, yoldan çıkmış topluma gerekli insanlar yetiştirmiştir: memurlar, memur profesörler, memur edebiyatçılar, yada hiçbir erek güdülmeden eski çevrelerinden koparılmış, gençlikleri berbat olmuş, hayatta yer bulamayan insanlar: sinirli, hasta liberaller (13)". Ne istediğini söylemek halka düşer! "Aydınların kendisine kabul ettirmek istediği okuma ve yazma sanatına" değer vermiyorlarsa, bunun nedenleri vardır elbet: daha acele, daha uygun, ruhsal gereksinmeleri vardır. Bunları anlamaya, karşılamaya çalışın!

Tolstoy, her zamanki niteliğiyle, devrimci bir tutucunun bu özgür kuramlarını İasnaya'da uygulamaya çalıştı, burada, öğrencilerinin bir öğretmeni olmaktan çok, arkadaşıydı (14). Aynı zamanda, tarım işletmesine de daha insanca bir anlayış getirmeye çalışıyordu. 1861 yılında, Krapivna çevresinde toprak hakemliğine atanınca, mal sahiplerinin ve devletin iktidarı kötüye kullanmaları karşısında, halkın savunucusu oldu.

Ama bu toplumsal eylemin onu doyurduğunu, tamamiyle doldurduğunu sanmamalı. Karşıt tutkuların pençesinden kurtulamıyordu. Ne olursa olsun, kibar çevreyi hâlâ seviyor, onun gereksinmesini duyuyordu. Bazı bazı yeniden eğlenceye dalıyordu, yada eylem zevkine. Ayı avlarında ölümle karşı karşıya geliyordu. Büyük paralarla kumar oynuyordu. Hattâ çok küçümsediği Petersburg edebiyat çevresinin etkisinde kaldığı bile oluyordu. Bu sapıtmaların sonunda, tiksinti buhranları geçiriyordu. Bu evrede yazdığı yapıtlar, üzücü bir biçimde, bu sanat ve ruh kararsızlığının izlerini taşır. *İki Süvari*'de (1856), Tolstoy'da insanı sarsan zerafet özentileri, tatsız ve kibar hava taşır. 1857'de, Dijon'da yazılan *Albert* zayıf ve tuhaftır, başlıca özelliklerinden olan derinlik ve kesinlikten yoksundur. *Bir Markörün Günlüğü* (1856) daha çarpıcıdır, ama acele yazılmıştır, Tolstoy'un kendi kendisine duyduğu tiksintiyi dile getirir gibidir. Kendisini canlandıran prens Nekludov bir kumarhanede kendini öldürür:

Zenginlik, soyluluk, kafa, yüce eğilimler, her şeyi vardı; hiçbir suç işlememişti; ama daha kötüsünü yapmıştı: yüreğini, gençliğini öldürmüştü; mahvetmişti kendini, özür olarak gösterilebilecek, güçlü bir tutkusu bile olmamıştı, sırf buyrultusuzluk yüzünden olmuştu olanlar.

Ölümün yaklaşması bile değiştirmez onu...

Aynı tuhaf tutarsızlık, aynı duralama, aynı düşünce hafifliği...

Ölüm... Bu evrede, Tolstoy'un ruhuna yerleşmeye başlar. *Üç Ölüm* (1858-59) daha o zamandan, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nün kasvetli çözümlemesini, ölmek üzere olan insanın yalnızlığını, yaşıyan insanlara duyduğu kini, umutsuz "Niçin"lerini haber verir. Bu üç ölüm tablosu - zengin kadın, veremli ihtiyar arabacı, kesilen kayın ağacı - bir büyüklük taşır; fazlasiyle övülen yapıtın örgüsü biraz gevşek olmasına, kayın ağacının ölümü de Tolstoy'un güzel görünümlerinin değerini sağlıyan kesin şiirden yoksun bulunmasına rağmen, portreler iyi çizilmiştir, imgeler oldukça çarpıcıdır. Bütün olarak ele alınınca, sanat için sanat mı, yoksa düşünce mi ağır basar, pek belli olmaz daha.

Tolstoy'un kendisi de bilmiyordu bunu. 4 şubat 1859'da, *Moskova Rus Edebiyatını Sevenler Derneği*'ne alınışı dolayısiyle yaptığı konuşmada, sanat için sanat görüşünü savunuyordu (15); derneğin başkanı Komiakov ise, kendisini yalnızca sanata değer veren edebiyatın temsilcisi olarak selâmladıktan sonra, kendisine karşı toplumcu ve ahlâkçı sanatın savunmasını yapmıştı (16).

Bir yıl sonra, sevgili kardeşi Nikolay'ın Hyères'de veremden ölmesi (17), Tolstoy'u alt-üst ediyor, "iyiye ve her şeye" inancını sarsıyor, sanatı yadsımasına yol açıyordu:

Gerçek korkunç bir şey... Elbette, gerçeği bilmek ve söylemek isteği varolduğu sürece, bilmeye ve söylemeye çalışır insan. Ahlâk anlayışımdan kalan tek şey bu. Yapacağım tek şey de bu, ama sizin sanatınızla değil. Sanat, yalandır, bense güzel yalanı sevemiyorum artık (18).

Ama, altı ay bile geçmeden, *Polikuşka* (19) ile "güzel yalan"a dönüyordu gene. Paraya ve kötü gücüne karşı bir gizli lânetleme bir yana bırakılırsa, ahlâkçı kaygılardan en uzak yapıtıydı belki de bu; yalnızca sanat için yazılmış bir yapıttı; öte yandan, bir baş yapıttı da, olsa olsa, aşırı gözlem zenginliği, büyük bir romana yetecek malzeme bolluğu, acı sonuçla gülünçlü başlangıç arasındaki

fazlasiyle sert, biraz da zalim karşıtlık bir kusur olarak gösterilebilirdi (20).

(1) Turgenyev, bir konuşmada, "Tolstoy'un budalaca soyluluk gururundan" dert yanar.

(2) Turgenyev.

(3) Grigoroviç.

(4) Evgeni Garşin.

(5) Kesin olarak bozuşmalarına yol açan, en şiddetli tartışma 1861 yılında oldu. Turgenyev insanseverlik duygularını açıklıyor, kızının uğraştığı yardımseverlik çalışmalarından sözediyordu. Hiçbir şey kibar çevrenin iyilikseverliği kadar sinirlendirmezdi Tolstoy'u.

— Bana kalırsa, dizlerinde kirli, pis kokulu paçavralar tutan, güzel giyinmiş bir genç kız içtenlikten yoksun bir oyun oynamaktan başka bir şey yapmıyordur, dedi.

Tartışma kötüye gitti. Turgenyev, kendinden geçerek, Tolstoy'u tokatlamakla tehdit etti. Tolstoy, hemen o anda, silâhlı bir düello istedi. Kızgınlığından dolayı hemen pişman olan Turgenyev mektupla özür diledi. Ama Tolstoy hiç bağışlamadı kendisini. İlerde görüleceği gibi, yirmi yıl kadar sonra, 1878'de, bütün geçmiş hayatını yadsıdığı, Tanrı karşısında gururunu alçaltmaktan zevk duyduğu bir sırada, kendisi özür dileyecekti.

(6) *İtiraflar.*

(7) "Bizimle bir deliler evi arasında hiçbir fark yoktu, diyordu. O zaman bile belirsizce düşünüyordum bunu; ama, bütün delilerin yaptığı gibi, kendimden başka herkesi deli sayıyordum."

(8) *İtiraflar.*

(9) İsviçre'den Rusya'ya geçerken, "Rusya'da hayatın sonu gelmez bir işkence olduğunu" anlar. "Sanat, şiir ve dostluk dünyasında bir sığınak bulunması güzel bir şey. Burada, hiç kimse rahatsız etmiyor beni... Yalnızım, yel uğulduyor; dışarısı soğuk, pis; uyuşmuş parmaklarımla, çok kötü bir biçimde, Beethoven'in bir *andante*'sini çalıyorum da coşkunluk gözyaşları döküyorum; yada *İlyada*'yı okuyorum; yada insanları, kadınları düşünüyorum, onlarla yaşıyorum; kâğıtlar karalıyorum yada, şimdi olduğu gibi, sevdiklerimi düşünüyorum..." (kontes A. A. Tolstoy'a mektup, 18 ağustos 1857).

(10) *Prens D. Nekludov'un günlüğü.*

(11) Bu yolculuk sırasında, Dresden'de, halk eğitimi konusunda ilk esinleyicisi olan Auerbach'ı, Kissinger'de Froebel'i,

Londra'da Herzen'i, Bruxelles'de, kendisini çok etkilediği anlaşılan Proudhon'u tanıdı.

(12) Özellikle 1861-62'de.

(13) *Eğitim ve Kültür.*

(14) Tolstoy bu kuramlarını 1862'de *İasnaya Polıana* dergisinde açıkladı.

(15) *Edebiyatta sanat öğesinin bütün geçici akımlardan üstünlüğü* üzerine konuşma.

(16) Kendi yapıtlarından alınmış örnekleri ona karşı çıkarıyordu.

(17) Tolstoy'un başka bir kardeşi (Dimitri) de 1856'da veremden ölmüştü. Tolstoy, 1856, 1862 ve 1871'de kendisinin de verem olduğuna inanıyordu. 28 ekim 1852'de yazdığı gibi, "yapısı sağlam, ama sağlığı zayıf"tı. Sürekli olarak, üşümelerden, boğaz, diş, göz ağrılarından, romatizmadan rahatsızdı. 1852'de, Kafkasya'da, "en az haftada iki gün, odasında kalmak zorundaydı". 1854'de, Silistre'den Sivastopol'a giderken, hastalık yüzünden birkaç ay yolda kaldı. 1856'da, İasnaya'da göğsünden ağır bir şekilde hastalandı. 1862'de, verem korkusuyla, Samara'ya gidip kımız kürü yaptı. 1870'ten sonra, hemen her yıl dönecekti buraya. Fet'e yazdığı mektuplar bu kaygılarla doludur. Bu sağlık durumu ölüm saplantısını daha iyi anlamamızı sağlar. Daha sonra, en iyi dostundan sözeder gibi sözedecekti hastalıktan:

İnsan hasta oldu mu, pek hafif bir yokuştan iner gibidir, bir noktada perdeyle, hafif bir kumaştan, hafif bir perdeyle kapanır bu yokuş: berisi hayattır, ötesi ölüm. Ahlâksal değer bakımından hastalık durumu sağlık durumundan ne kadar üstün! Hiçbir zaman hastalanmamış olanlardan sözetmeyin bana! Korkunçturlar, hele kadınlar. Sağlığı yerinde bir kadın, vahşi bir hayvandır!" (Paul Boyer ile konuşmalar, *le Temps*, 27 ağustos 1901).

(18) 17 ekim 1860, Fet'e mektup.

(19) 1861'de, Bruxelles'de yazılmıştır.

(20) Bu sırada yazdığı bir başka hikâye, kişisel anıları canlandıran, basit bir yolculuk hikâyesi, *Kar Fırtınası* (1856) şiirli, nerdeyse musikimsi izlenimleri dolayısıyle büyük bir güzellik taşır. Tolstoy, daha sonra, *Efendi ve Uşak*'ı (1895) yazarken, biraz da bu hikâyenin çerçevesini kullanmıştır.

Tolstoy'un dehasının çeşitli denemelere giriştiği, *Bir Markörün Günlüğü*'ndeki Nekludov gibi, "güçlü bir tutkusu, yönetici buyrultusu" olmadan, kendi kendinden şüphe ettiği, sinirlenir gibi olduğu bu geçiş evresinde, yazdığı yapıtların en arısı çıkar ortaya: ***Evlilik Mutluluğu*** (1859). Aşkın mucizesidir bu.

Uzun yıllardan beri, Bers ailesinin dostuydu. Sırasıyla hem anneye, hem de üç kızına âşık olmuştu (1). Sonunda ikincisinde karar kıldı. Ama söylemeyi göze alamıyordu. Sofya Andreyevna Bers bir çocuktu daha: On yedi yaşındaydı: kendisi ise, otuzunu geçmişti: yıpranmış, kirlenmiş hayatını arı bir genç kızın hayatıyla birleştirmeye hakkı olmayan, yaşlı bir adam gibi görüyordu kendini. Üç yıl boyunca direndi (2). Sofya Bers'e aşkını nasıl açtığını, onun buna nasıl karşılık verdiğini daha sonra, *Anna Karenin*'de anlattı: her ikisi de, bir masanın üstüne, tebeşirle, söylemeyi göze alamadıkları kelimelerin baş harflerini yazmışlardı. Nişanlısı eski utançlarının hepsini bilsin diye, *Anna Karenin*'deki Levin gibi, ona *Günlük*'ünü vermek gibi, zalim bir dürüstlük gösterdi; Sofya da, *Anna*'daki Kitti gibi, acı bir üzüntü duydu bundan. 23 eylül 1862'de evlendiler.

Ozan bu evliliği daha üç yıl önce, düşüncesinde gerçekleştirmiş, ***Evlilik Mutluluğu***'nu yazmıştı (3). Üç yıldır, önceden yaşamıştı her şeyi: kendinden habersiz aşkın anlatılmaz günleri, belirlenen aşk, günleri, sarhoş günler, beklenen, tanrısal sözlerin mırıldanılmaya başladığı saat, "bir daha dönmemesiye uçan mutluluğun" gözyaşları: sonra, evliliğin ilk günlerinin galip gerçeği, aşk bencilliği, "sonu gelmez, nedensiz sevinç"; sonra, çıkagelen bıkkınlık, belirsiz hoşnutsuzluk, tekdüze hayatın sıkıntısı, usul usul çözülmeye, birbirinden uzaklaşmaya baş-

layan, birleşmiş iki ruh, genç kadının tehlikeli sarhoşlukları - yosmalıklar, kıskançlıklar, ölümcül anlaşmazlıklar -, perdelenen, yitirilen aşk; sonra gönlün içli ve hüzünlü güzü, aşkın solgunlaşmış, yaşlanmış olarak yeniden beliren, gözyaşlarıyla, kırışıklıklarıyla, acı yaşantıların anısıyla, insanın kendi kendisine ettiği eziyetlerin, yitirilmiş yılların pişmanlığıyla daha da dokunaklı bir nitelik kazanan yüzü, akşam sakinliği, aşkın dostluğa, tutku romanının analığa dönüşmesi... Bütün olacakları Tolstoy önceden hayal etmiş, önceden tatmıştı. Bunu daha iyi yaşamak için de onda, sevgilide yaşamıştı. Birinci kere - Tolstoy'un yapıtında belki de yalnız bir kere - roman bir kadının gönlünde geçer, kadının ağzından anlatılır. Hem de nasıl bir incelikle! Bir ar duygusu perdesine bürünen ruh güzelliği... Tolstoy, bu kere, çözümlemesinin o biraz çiğ ışığından el çeker; çözümleme, tutkuyla, gerçeği çırılçıplak göstermeye çabalamaz. İç hayatın sırları açıkca verilmez, sezdirilir yalnız. Tolstoy'un yüreği ve sanatı bir içlilik içindedir. Biçim ile düşüncenin güzelim dengesiyle karşılaşırız: *Evlilik Mutluluğu* Racine'in yapıtlarının kusursuzluğuna erişir.

Tatlılığını ve sıkıntılarını önceden, derin bir açıklıkla sezdiği evlilik, Tolstoy için bir kurtuluş olacaktı. Yorgundu, hastaydı, kendi kendinden de, çabalarından da tiksinmişti. İlk yapıtlarının parlak başarısından sonra, eleştirmenlerin tam sessizliği (4), okurların ilgisizliği başlamıştı. Gururlu gururlu, buna seviniyormuş gibi davranıyordu.

Beni üzen ünüm çok azaldı. Şimdi içim rahat, söyliyeceğim bir şey bulunduğunu biliyorum, bunu da yüksek sesle söyliyebilecek güçteyim. Kitleye gelince, ne dilşünürse düşünsün (5).

Ama bir övünmeydi bu: kendisi de sanatından emin değildi. Elbette, sanatının ustasıydı; ama bu ustalığı ne yapacağını bilemiyordu. *Polikuşka*'dan sözederken de belirttiği gibi, "eli kalem tutan bir adamın, aklına gelen ilk

konu üzerindeki gevezeliğiydi bu." Toplumsal çalışmaları başarısızlığa uğruyordu. 1862'de, toprak hakemliğinden ayrıldı. Aynı yıl, polis İasnaya Poliana'da arama yaptı, her şeyi alt-üst etti, okulu kapattı. Tolstoy o sırada uzaktaydı, aşırı derecede yorgundu; veremden korkuyordu.

Hakemlik kavgaları benim için öylesine dayanılmaz olmuş, okul çalışmalarım öylesine belirsizleşmiş, ne öğretmem gerektiği konusunda bilgisizliğimi saklıyarak başkalarına bir şeyler öğretme isteğimden doğan şüphelerim öylesine tiksindirici olmuştu ki, hastalandım. Hayatın bana kurtuluş umudu veren, bilmediğim bir yanı: evlilik hayatı olmasaydı, on beş yıl sonra altında ezilmeme ramak kalan umutsuzluğa daha o zaman varırdım belki de (6).

---

(1) Çocukken, bir kıskançlık nöbeti içinde geleceğin bayan Bers'ini bir balkondan aşağı itmiş. O zaman dokuz yaşında bulunan oyun arkadaşı uzun süre topallamıştı.

(2) *Evlilik Mutluluğu*'nda Sergey'in sözleri: "Bir bay A, görmüş geçirmiş bir adam, bir de bayan B, daha insanları da, hayatı da tanımayan, genç, mutlu bir kız düşünün. Değişik aile durumları sonunda, adam kızı gibi seviyordu onu, başka türlü sevebileceğini de düşünmüyordu..."

(3) Belki 1856'da, İasnaya'da başlayan bir aşk romanının anılarını da koyuyordu yapıtına: kendisinden çok farklı olan, uçarı, kibar çevre düşkünü bir genç kızla ilişki kurmuş, birbirlerini içtenlikle sevmelerine rağmen, sonunda Tolstoy onu bırakmıştı.

(4) 1857-1861 yılları arası.

(5) *Günlük*, ekim 1857.

(6) *İtiraflar.*

Her konuda gösterdiği tutkuyla tadını çıkardı ilkin evlilik hayatının (1). Kontes Tolstoy'un kişisel etkisi sanata çok yararlı oldu. İyi bir edebiyat yeteneği vardı (2), kendisinin de söylediği gibi, "gerçek bir yazar karısı"ydı, öylesine önem veriyordu kocasının yapıtlarına. Onunla çalışıyor, söylediklerini kâğıda geçiriyor, müsveddelerini temize çekiyordu (3). Onu din iblisinden, daha o zamandan, bazı bazı, sanatı öldürmeye çalışan bu korkunç iblise karşı korumak için çaba harcıyordu. Kapısını toplumsal ütopyalara kapalı tutmaya çalışıyordu (4). Yaratıcı dehasını canlandırıyordu. Daha da fazlasını yaptı: kadın ruhunun yeni zenginliğini getirdi ona. *Çocukluk* ve *Delikanlılık*'taki güzel gölgeler bir yana bırakılırsa, Tolstoy'un ilk yapıtlarında kadın hiç yok gibidir, yada ikinci derecede kalır. Sofya Bers'in aşkının etkisiyle yazılan *Evlilik Mutluluğu*'nda belirir. Bundan sonraki yapıtlarda, genç kız, ve kadın tipleri çoğaldıkça çoğalır, erkeklerinkinden de üstün, güçlü bir hayatla yaşarlar. Kontes Tolstoy'un *Savaş ve Barış'ta* Nataşa için (5), *Anna Karenin*'de Kitti için kocasına modellik etmekle kalmıyarak, açılmalarıyla, kendine özgü görüşleriyle, onun için değerli ve sessiz bir yardımcı olduğuna inanmak istiyor insan. *Anna Karenin*'in bazı sayfaları bir kadın elinin varlığını belirtir bana (6).

Bu birleşmenin yardımıyla, Tolstoy on, on beş yıl boyunca, o zamana kadar hiç tatmadığı bir huzura, bir rahatlığa kavuştu. O zaman, aşkın kanatları altında, düşüncesinin baş yapıtlarını, on dokuzuncu yüzyıl romanında en üstün yerleri tutan, büyük anıtları rahat rahat düşünüp kurmayı başardı: *Savaş ve Barış* (1861-1869), *Anna Karenin* (1873-1877).

Savaş ve Barış çağımızın en geniş destanıdır, çağ-

daş bir *İlyada*'dır. Sayısız çehreler, tutkular kımıldar burda. Sayılmaz dalgaları bulunan bu insan okyanusu üzerinde, fırtınaları huzurla başlatıp durduran, güçlü bir ruhun varlığı sezilir. Bu yapıtı incelerken, birçok kereler, çok büyük anlayış ve zaman farklarına rağmen, Homeros'u ve Goethe'yi düşündüm. Daha sonra, bu yapıt üzerinde çalıştığı sıralarda, Tolstoy'un düşüncesinin gerçekten de Homeros'la, Goethe'yle beslendiğini gördüm (7). Daha da iyisi, 1865 notlarında, değişik edebiyat türlerini sınıflandırırken, *"Odysseus, İlyada* ve *1805"*i (8) aynı soydan yapıtlar olarak gösterir. Düşüncesinin doğal gidişi onu birey kaderlerinin romanından orduların ve halkların, milyonlarca varlığın buyrultusunun birbiriyle kaynaştığı büyük insan sürülerinin romanına doğru götürüyordu. Sivastopol kuşatmasının acı deneyleri Rus ulusunun ruhunu, çok eski hayatını anlamaya yöneltiyordu onu. Tasarılarına göre, uçsuz bucaksız *Savaş ve Barış*, Büyük Piyotr'dan Aralıkçılar'a kadar, Rusya'nın şiirini gösterecek olan bir dizi destansı freskin ana panosu olacaktı (9).

Yapıtın gücünü iyice sezebilmek için, gizli birliğini göz önüne getirmek gerekir. Fransız okurlarının çoğu, biraz miyop olduklarından, binlerce ayrıntısını görürler yalnız, bunların bolluğu gözlerini kamaştırır, şaşırtır onları. Bu hayat ormanında yollarını şaşırırlar Yukarıya yükselmek, özgür ufku, koruların, tarlaların meydana getirdiği halkayı bakışın kapsamına sığdırmak gerekir; yapıtın Homeros'su havası, ölümsüz yasaların durgunluğu, kaderin soluğunun güçlü uyumu, bütün ayrıntıların bağlı bulunduğu bütünlük duygusu, sonra, yapıtın üzerinde, sular üzerindeki Oluşum Tanrı'sı gibi, sanatçının dehası o zaman kavranılır.

Önce, kımıltısız deniz. Barış, savaşın eşiğinde Rus toplumu. İlk yüz sayfa, duygusuz bir doğruluk ve üstün bir alayla, kibar çevre ruhlarının hiçliğini yansıtır. An-

cak yüzüncü sayfaya doğru, bu yaşıyan ölülerden birinin, en kötülerinin, prens Vasili'nin çığlığı yükselir:

Günah işliyoruz, aldatıyoruz, bütün bunlar niçin? Ben elli yaşımı geçtim, dostum... Her şey ölümle biter... Ölüm, ne korkunç şey!

Bu soğuk, yalancı, başıboş, bu her türlü sapıtmaya, her türlü cinayete elverişli ruhlar arasında, daha sağlam bazı kişiler belirir: Piyotr Bezukov gibi, beceriksiz saflıkları, Marya Dimitriyevna gibi, köklü bağımsızlıkları, eski Rus'luk duyguları, küçük Rostov'lar gibi, gençlik tazelikleri dolayısiyle, içten kişiler; prenses Marya gibi, iyi, boyun eğmiş ruhlar; prens Andrey gibi, bu hastalıklı hayatın sıkıntısını çeken, iyi olmamakla birlikte gururlu kişiler.

Sonra dalgaların ilk titreyişi. Eylem. Rus ordusu Avusturya'dadır. Alın yazısı hüküm sürer, ilkel güçlerin kudurmuşluğunda, yani savaşta olduğu kadar hiçbir yerde böylesine duyurmamıştır ağırlığını. Gerçek önderler yönetmeye çalışmayanlardır, Kutuzov gibi, Bagratyon gibi, "kişisel niyetlerinin gerçekte koşulların gücünün, astların buyrultusunun, rastlantının oyunlarının basit etkisiyle tam bir uyuşma durumunda" olduğu izlenimini uyandıranlardır. Kendini kaderin eline bırakmanın iyiliği! Arı eylemin, normal ve sağlıklı durumun mutluluğu. Sıkıntılı kişiler dengelerini yeniden bulurlar. Prens Andrey soluk alır, yaşamaya başlar... Uzakta, bu kutsal fırtınaların canlandırıcı soluğundan uzakta, en iyi ruhlardan ikisi, Piyotr ile prenses Marya, çevrelerinin hastalıklı durumunun, aşkın yalanının tehdidi altında yaşarken, Austerlitz'de yaralanan Andrey, birdenbire, kesiliveren eylemin sarhoşluğu içinde, huzur dolu ucsuz bucaksızlığın bilincine varır. Sırtüstü uzanmıştır, "üst yanında. kül rengine çalan, hafif bulutların gevşek gevşek gezindikleri, sonsuz, derin gözyüzünden başka hicbir şey" görmez artık.

Ne sakinlik! Ne huzur! diyordu kendi kendine, çılgın koşumdan ne kadar farklı! Nasıl oldu da daha önce far-

ketmedim bu yüce göğü? Onu en sonunda gördüğüm için ne kadar mutluyum! Evet, o bir yana, her şey boş, her şey düş kırıklığı... Onun dışında hiçbir şey yok... Tanrı'ya şükürler olsun!

Ama yeniden kapılır hayata, dalga yeniden durulur. Şehirlerin cesaret kırıcı havasında, yeniden kendi kendilerine bırakılınca, cesaretlerini yitirmiş, kaygılı ruhlar, karanlıkta gelişigüzel dolaşmaya başlarlar. Bazı bazı, dünyanın zehirli soluğuna doğanın sarhoş edici, deli edici yayıntıları, bahar, aşk, kör güçler karışır, sevimli Natasa'yı prens Andrey'e yaklaştırır, ama, hemen sonra, ilk baştan çıkarıcının kollarına atar. Nice şiiri, nice sevgiyi, nice yürek arılığını solduruvermiştir dünya! Ve hep "yeryüzünün onur kırıcı iğrençliği üzerinde yüce gökyüzü". Ama insanlar görmezler onu. Andrey bile Austerlitz ışığını unutmuştur. Onun için, gökyüzü hiçliği örten, "karanlık ve ağır bir kubbe"den başka bir şey değildir artık.

Bu kansızlaşmış ruhlar üzerinde savaş kasırgasının yeniden esmesi için zaman gelmiştir. Yurt işgal edilmiştir. Borodino. Bu günün görkemli büyüklüğü. Düşmanlıklar silinir. Dolokov düşmanı Piyotr'u bağrına basar. Andrey yaralanır, en çok nefret ettiği insanın, hasta arabasında yanında bulunan Anatol Kuragin'in başına gelenlerden dolayı sevgiyle, acıma duygusuyla ağlar. Tutkulu yurt fedakârlığı ve tanrısal yasalara boyun eğiş yoluyla gönüllerin birliği gerçekleşir.

Savaşın tüyler ürpertici zorunluluğunu ağır başlılıkla benimsemek... En çetin deney insan özgürlüğünün tanrısal yasalara boyun eğişidir. Gönül sadeliği Tanrı buyruğuna boyun eğiştedir.

Rus halkının ruhu, kadere boyun eğişi, büyük general Kutuzov'da kişileşir:

Tutku konusunda, tutkuların sonucu olan deneyden başka hiçbir şeyi kalmamış olan, olayları bir araya getirip bunlardan sonuç çıkaran zekânın yerini olayların fi-

lozofça gözlemine vermiş bulunan bu ihtiyar, hiçbir şey uydurmaz, hiçbir işe girişmez; ama dinler, her şeyi hatırlar, sırası gelince bundan yararlanacak, yararlı olan hiçbir şeyi kösteklemiyecek, zararlı olan hiçbir şeye izin vermiyecektir. Birliklerinin yüzünde adına yenme buyrultusu, gelecekteki zafer denilen şu kavranılmaz gücü araştırır. Kendi buyrultusundan daha güçlü bir şeyi: gözleri önünde olup biten olayların kaçınılmaz yürüyüşünü kabul eder; bu olayları görür, izler, kendini unutmasını bilir.

Sonra, Rus yüreği. Rus halkının o sakince kahramansı kaderciliği de yoksul bir mujikte, acılar içinde, ölümde, tatlı tatlı gülümseyen, basit, dindar, boyun eğmiş bir adamda, Platon Karateyev'de kişileşir. Romanın iki kahramanı, Piyotr ile Andrey, acı olaylar arasından, yurdun yıkıntıları, can çekişmenin boğucu sıkıntıları arasından geçerek, Tanrı'yı diri diri gösteren aşk ve inanç yoluyla, ruhsal kurtuluşa, gizemci sevince erişirler.

Tolstoy burda bitirmez romanını. 1820 yılında geçen sonuç bölümü, bir evreden başka bir evreye, Napoléon çağından Aralıkçılar çağına geçiştir. Hayatın sürekliliği, yeniden başlayışı duygusunu verir. Tolstoy, romanını buhranın ortasında bitirecek yerde, başladığı gibi yapar, büyük bir dalganın silindiği, sonraki dalganın doğduğu sırada bitirir. Şimdiden, geleceğin kahramanlarını, bunlar arasında doğacak uzlaşmazlıkları, canlılarda dirilecek ölüleri görür insan (10).

Romanın ana çizgilerini göstermeye çalıştım, çünkü insan ender olarak arar bunları. Ama hepsi de bireysel olan, unutulmaz bir biçimde canlandırılan yüzlerce kahramanın, askerlerin, köylülerin, büyük beyzadelerin, Rusların, Avusturyalıların, Fransızların olağanüstü hayat gücüne ne demeli! Hiçbir şeye ezbere yazılmış izlenimini vermez. Tolstoy, Avrupa edebiyatında bir benzeri daha bulunmayan bu portreler dizisini hazırlamak için, sayısız taslaklar yapmış, kendi deyimiyle, "milyonlarca ta-

sarı kurmuş", kitaplıklar araştırmış, aile arşivlerinden, eski notlar ndan, kişisel anılarından yararlanmıştı. Bu özenli hazırlık, çalışmanın sağlamlığını sağlar, ama kendiliğindenliğine hiçbir gölge düşürmez. Tolstoy coşkunlukla, okura da geçen bir ateş, bir sevinçle çalışıyordu. Her şeyden önce, *Savaş ve Barış*'ın çekiciliğini sağlayan şey, onun gönül gençliğidir. Çocuk ve delikanlı ruhları bakımından bu kadar zengin bir başka yapıtı yoktur Tolstoy'un; her biri bir musikidir, bir kaynak gibi arıdır, Mozart'ın bir melodisi gibi insanı duygulandıran bir incelik taşır; genç Nikolay Rostov, Sonya, zavallı, küçük Petya.

En hoşu Nataşa'dır. Bir kızkardeşe duyacağımız arı sevgiyle, yanımızda büyüdüğünü gördüğümüz, hayatta izlediğimiz, yüreği sevgi dolu, değişken, güleç, sevimli kızcağız, - kim tanımamıştır ki onu?... Güzelim bahar gecesi, Nataşa, kendisini dinleyen prens Andrey'in penceresinin üst yanındaki, ay ışığına batmış penceresinde düşlere dalar, konuşur... İlk balonun heyecanları, aşk, aşkın beklenişi, isteklerin, düşlerin düzensiz çiçeklenişi, geceleyin, masalsı ışıkların yandığı, karlı ormandan kızakla geçiş. İnsanı bulanık sevgisiyle saran doğa. Opera'da bir akşam, aklı sarhoş eden, garip sanat dünyası; yüreğin çılgınlığı, aşkla eriyen bedenin çılgınlığı; ruhu yıkayan acı, tanrısal acıma, can çekişen sevgiliye bekçilik eden, tanrısal acıma... Bu zavallı anıları anıp da bir sevgiliyle konuşulurken duyulan heyecanı duymamak olanaksız bir şey. Ah! böyle bir yaratış hemen hemen bütün çağdaş romanlarda, bütün çağdaş oyunlarda kadın tiplerinin zayıflığını nasıl ortaya koyuyor! Hayatın kendisi yakalanmıştır burada, öyle çevik, öyle akıcıdır ki, bir satırdan bir satıra, kıpırdadığı, değiştiği duyulur. - Çirkin, ama iyiliğiyle güzel prenses Marya da kusursuzlukta ondan geri kalmaz: ama bu çekingen, bu beceriksiz kız, bakışlardan korkakça gizlenen bir yüreğin bütün sırlarının

ortaya çıktığını görse nasıl kızarırdı, ona benziyenler nasıl kızarırlardı!

Daha önce de belirttiğim gibi, kadın tipleri erkek tiplerinden, özellikle de Tolstoy'un kendi düşüncelerini yansıtan iki kahramanından: Piyotr Bezukov'un gevşek ve zayıf prens Andrey Bolkonski'nin ateşli ve kuru yaratılışından çok üstündür. Merkezden yoksun ruhlardır bunlar; gelişmekten çok, sürekli olarak bir o yana, bir bu yana gider dururlar; bir kutuptan bir kutuba gider, hiçbir zaman ilerlemezler. Bu yanlarıyla tam birer Rus oldukları söylenebilir şüphesiz. Ama ben Rusların da aynı şeyi eleştirdiklerini söyliyeceğim. Turgenyev, Tolstoy'un psikolojisinin durağan olduğunu söylerken bunu belirtmek istiyordu. "Gerçek bir gelişme yok. Hep sonu gelmez duraksamalar, hep duygu titreşimleri." Tolstoy'un kendisi de bazı bazı bireysel kişilikleri tarihsel freske biraz feda ettiğini söylüyordu (11).

Gerçekten de, *Savaş ve Barış*'ın başarısı bütün bir tarih çağının, halkların o göçlerinin, ulusların o savaşlarının canlandırılışındadır. Gerçek kahramanları, halklardır; onların ardında da, Homeros'un kahramanlarının ardında olduğu gibi, kendilerini yöneten tanrılar bulunur: görünmez güçler, "kitleleri yöneten, sonsuzca küçük güçler", Sonsuzluğun soluğu. Kaderin kör ulusları boğaz boğaza getirdiği bu baş döndürücü savaşların efsanemsi bir büyüklüğü vardır. *İlyada*'yı da aşarak Hint masallarını düşünür insan (12).

★

Anna Karenin, *Savaş ve Barış*'la birlikte, bu olgunluk çağının zirvesini meydana getirir. Daha kusursuz bir yapıttır bu, sanatından daha emin bir düşünceyle yönetilir, deney açısından da daha zengindir, gönül dünyasının hiçbir sırrı yoktur bu yapıt için. Ama *Savaş ve Barış*'ın geniş kanatlarından, şu gençlik alevinden, şu coşkunluk

tazeliğinden yoksundur. Tolstoy, daha şimdiden, aynı yaratma sevincini duymaz olur. Evliliğin ilk zamanlarının geçici gönül rahatlığı silinmiştir. Kontes Tolstoy'un çevresine çizdiği, büyülü aşk ve sanat halkasının içine ruhsal kaygılar sızmaya başlar.

Daha evliliğinden bir yıl sonra, *Savaş ve Barış*'ın ilk bölümlerinde, prens Andrey'in Piyotr'a evlilik konusunda söyledikleri, sevilen kadında yabancı kadını, suçsuz düşmanı, ruhsal gelişmesinin bilinçsiz engelini gören adamın düş kırıklığını belli ediyordu. 1865 yılında yazdığı mektuplar, dinsel bunalımların geri dönmek üzere olduğunu haber verir. Kısa süren tehditlerdir daha bunlar, yaşama mutluluğunun etkisiyle silinirler. Ama, 1869'da, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı tamamlandığı aylarda, daha ağır bir sarsıntı olur:

Birkaç günlüğüne evinden ayrılmıştı, bir toprağı geziyordu. Bir gece, yatmıştı; sabahın ikisini yeni vurmuştu saat:

Müthiş yorgundum, uykum vardı, kendimi oldukça iyi hissediyordum. Birdenbire, korkunç bir bunalım, bir ürperti doldurdu içimi, hiç böyle bir şey duymamıştım. Ayrıntılarıyla anlatacağım bunu sana (13); *gerçekten tüyler ürpertici bir şeydi. Yataktan atladım, arabanın koşulmasını emrettim. Araba koşulurken, uyudum, uyandırdıkları zaman, tamamiyle düzelmiştim. Dün, gene oldu aynı şey, ama çok daha hafif geçti* (14)...

Kontes Tolstoy'un aşkının özenle kurduğu hayaller şatosu çatlamaya başlar. *Savaş ve Barış*'ın bitmesiyle kafasında açılan boşluk içinde, sanatçı, felsefeyle, eğitimle ilgili uğraşılarına kapılır yeniden (15): halk için bir *Alfabe* yazmak ister (16); dört yıl süresince, hırsla çalışır üzerinde; *Savaş ve Barış*'tan daha çok gurur verir bu kitap ona; bitirdikten sonra (1872), bir ikincisini daha yazar (1875). Sonra, büyük bir tutkuyla, yunancaya sarılır, başka her türlü çalışmayı bırakarak yunanca çalı-

şır, "tadına doyulmaz Xenophon'u", Homeros'u, çevirmenlerin Homeros'unu değil, gerçek Homeros'u, "gırtlaktan gelen, sızlanmalı, yavan bir sesle söyliyen bütün o Jugovski'leri, Voss'ları" değil, "birinin kendisini dinliyebileceğini aklma bile getirmeden, türküsünü gümbür gümbür söyliyen şu öteki şeytanı" keşfeder.

Yunanca öğrenilmeden öğrenim yapılamaz!.. İnsan sözünde gerçekten güzel olan, basit bir güzellik taşıyan bütün bu şeyler konusunda şimdiye kadar hiçbir şey bilmediğimi anladım.

Bir çılgınlıktır bu: kendisi de kabul eder. Öyle bir tutkuyla çalışır ki, hastalanır. 1871'de, Samara'ya giderek bir kımız kürü yapması gerekir. Yunancadan başka hiçbir şeyden hoşnut değildir. 1872'de, bir dâvadan sonra, Rusya'da nesi var, nesi yoksa, hepsini satarak İngiltere'ye yerleşmekten sözeder ciddi ciddi. Kontes Tolstoy üzüntü içindedir:

Hep böyle Yunanlılarına daldıkça, iyileşemiyeceksin. Bu bunalımı, yaşadığımız hayat karşısındaki bu ilgisizliği onlar yaratıyor sende. Yunancaya ölü bir dil denilmesi boşuna değil: ölü bir ruh durumuna sokuyor insanı.

Ele alınır alınmaz bırakılmış, nice tasarılardan sonra, 19 mart 1873'te *Anna Karenin*'e başlıyarak kontesi sevince gömer. Bu yapıt üzerinde çalıştığı sırada, hayatı yaslarla gölgelenir (17); karısı hastalanır. "Evde mutluluk hüküm sürmüyor artık..."

Bu kederli deneyin, yanlış yoldan dönmüş bu tutkuların izini taşır yapıt biraz (18). Levin'in nişanlanmasını anlatan güzel bölümler bir yana, aşk, *Savaş ve Barış*'ın bazı sayfalarını bütün çağların en güzel lirik şiirlerine eş kılan o körpe şiirden yoksundur artık. Buna karşılık, sert, şehvetli, zorlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Romanın üzerinde hüküm süren kader, *Savaş ve Barış*'ta olduğu gibi bir çeşit tanrı Krichna, öldürücü ve rahat bir tanrı değildir artık, imparatorlukların kaderi değildir, bir sevme çılgınlığıdır, "bütünüyle Venüs"tür. Anna ile

Vronski'nin, hiç farkında olmadan, tutkunun pençesine düştükleri o esşiz balo sahnesinde, Anna'nın arı güzelliğine "hemen hemen cehennemsi bir çekicilik" veren odur. Vronski aşkını açmaya geldiği zaman, Anna'nın yüzünde sevinci değil, karanlık bir gecede, bir yangının korkunç parıltısını ışıldatan odur. Bu dürüst ve düşünceli kadının, bu sevgi dolu, genç annenin damarlarında şehvetli bir güç dolaştıran da odur. Bu güç yüreğine yerleşecek, ancak onu parçaladıktan sonra ayrılacaktır. Anna'ya yaklaşıp da gizli iblisin çekimini ve ürpertisini duymayan çıkmaz. İlkönce Kitti, zorlu bir heyecan içinde farkeder bunu. Anna'yı görmeye gittiği zaman, Vronski'nin sevincine anlaşılmaz bir korku karışır. Anna'nın kendisi de artık kendinde olmadığını bilir. Öykü ilerledikçe, amansız, tutku bu gururlu kişinin bütün ruhsal yapısını kemirmeye başlar. Benliğinin en iyi yanları, mert ve içten ruhu ufalanıp dökülür: kibar çevreye aldırmamazlık edemez artık; sevgilisinin hoşuna gitmekten başka bir ereği kalmamıştır hayatının; korka korka, utana utana, çocuk yapmamaya karar verir; kıskançlık içini kemirir; kendisini tutsak eden şehvet gücü hareketleriyle, sesiyle, gözleriyle yalan söylemeye zorlar kendisini; önüne çıkan her erkeğin başını döndürmekten başka bir şey düşünmeyen kadınların seviyesine düşer; sersemleşmek için morfine başvurur, katlanılmaz sıkıntıların etkisiyle, acı bir ruhsal çürümüşlük duygusu içinde, bir vagonun tekerlekleri altına atıldığı güne kadar sürüp gider bu böyle. "Ve sakalları karmakarış bir ufak mujik", - gerek kendisinin, gerekse Vronski'nin düşlerinde belirip duran, uğursuz görüntü -, "vagonun basamağından yola doğru eğilir"; ve, kehanet dolu düşün söylediği gibi, "bir torbanın üzerinde iki büklüm olur, bir şeyin, hayatı, sıkıntıları, ihanetleri ve acılarından başka bir şey olmayan bir şeyin kalıntılarını sokuşturur oraya..."

"Öcü kendime sakladım" (19), der Tanrı.

Aşkın yakıp tükettiği, Tanrı yasasının ezdiği bir

ruhun bu tragedyasının, - kesintisiz sürüp giden, tüyler ürpertici bir derinlik taşıyan bu tablonun, - çevresine, Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ta olduğu gibi, başka hayatların romanlarını yerleştirmiştir. Yazık ki, bu paralel öyküler biraz katı ve yapmacık bir biçimde izlerler birbirlerini, *Savaş ve Barış* senfonisinin organik birliğine ulaşamazlar. Bazı tabloların - Petersburg'un aristokrat çevreleri, boş konuşmaları - kusursuz gerçekçiliğinin bazı bazı gereksiz bir duruma geldiği de söylenebilir. Sonra Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ta olduğundan daha da açık bir biçimde, ruhsal kişiliği ile hayat karşısındaki felsefesini yan yana getirmiştir. Ama bunlar yapıtın eşsiz zenginliğini azaltmaz. *Savaş ve Barış*'taki tip bolluğu burada da karşımıza çıkar, üstelik hepsi de sarsıcı bir doğrulukla canlandırılmıştır. Hattâ erkek portreleri daha üstün gibi görünür bana. Tolstoy, sevimli bencil Stepan Arkadiyeviç'le Karenin'i zevkle çizer: birincisini görüp de sevgi dolu gülümsemesine karşılık vermeden edemez insan, ikincisi tam bir yüksek memur, seçkin ve alelâde bir devlet adamı tipidir, gerçek duygularını sürekli bir alay altında gizlemeyi bir hastalık durumuna getirmiştir: yücelik ve bayağılık, gösteriş ve hristiyanca duygu karışımıdır; yapmacık bir dünyanın garip ürünüdür, aklına, gerçek yüce gönüllülüğüne rağmen, bu dünyadan kopması olanaksızdır, - yüreğinden sakınmakta da haklıdır, öyle ya, kendini yüreğine bıraktı mı, gizemsel bir bönlüğe düşer sonunda.

Ama romanın en önemli yanı, Anna'nın tragedyası ve 1860 yılına doğru Rus toplumunun değişik tablolarıyla birlikte, - salonlar, subay kulüpleri, balolar, tiyatrolar, yarışlar, - otobiografik niteliğidir. Konstantin Levin, Tolstoy'u canlandıran kahramanların başında gelir. Tolstoy ona aynı zamanda hem tutucu, hem demokratça olan düşüncelerini, aydınları küçümseyen beyzadelerin liberalizm düşmanlığını vermekle kalmaz, kendi hayatını da verir (20). Levin'in kardeşinin ölümü, Tolstoy'un karde-

şi Dimitri'nin ölümünün acı bir canlandırılışı olduğu gibi, Levin ile Kittti'nin aşkları, ilk evlilik yılları da kendi aile anılarının aktarılışıdır. Roman için bir yararı bulunmayan bütün son bölüm, o zamanlar içinde çırpındığı sıkıntıyı gösterir bize. *Savaş ve Barış'ın* sonucu, tasarlanan başka bir yapıta geçişti, *Anna Karenin*'in sonucu ise otobiografik bir geçiş olarak belirir: iki yıl sonra, *İtiraflar*'da dile getirilecek olan ruhsal devrime geçiştir. Sonuç bölümünden önce de, sürekli olarak, alaylı yada şiddetli bir biçimde, ilerdeki yapıtlarında da savaşmaktan bıkmıyacağı, çağdaş toplumun eleştirisi çıkar karşımıza. Yalana, bütün yalanlara karşı savaş açar, hem kötü, hem de erdemli yalanlara, erkinlikçilerin gevezeliklerine, kibar çevrenin yardımseverliğine, salon dinine, insanseverliğe savaş açar. Bütün gerçek duyguları yolundan çıkaran, ruhun yüce atılışlarını ister istemez dizginleyen kibar çevreye savaş açar. Ölüm, toplum kuralları üzerine beklenmedik bir ışık düşürür. Can çekişen Anna karşısında, yapmacık Karenin duygulanır. Her şeyin yapma olduğu bu cansız ruha bir aşk, bir hristiyanca bağışlama ışığı sızar. Karı, koca, sevgili, üçü birden değişiverir bir an için. Her şey basit, her şey doğru olur. Ama, Anna iyileştikçe, her üçü de, "kendilerine içten içe yön veren, ermişçe denilebilecek ruhsal gücün karşısında, kaba, ama çok güçlü olan, isteseler de, istemeseler de hayatlarına yön veren, huzura ermelerine elvermiyecek olan bir başka gücün varlığını" sezerler. Bu savaşta güçsüz kalacaklarını, "toplumun gerekli bulacağı kötülüğü yapmak zorunda kalacaklarını" önceden bilirler (21).

Kişileştirdiği Tolstoy gibi, Levin de kitabın sonunda arınırsa, kendisi de ölümün yarasını aldığı için arınır. O zamana kadar, "inanamıyordu, büsbütün şüphe de edemiyordu". Kardeşinin ölümünü göreliberi, bilgisizlikten duyduğu dehşet hiç bırakmaz yakasını. Evliliği, bir zaman için, bu bunalımları bastırır. Ama, ilk çocuğu doğar doğmaz, yeniden belirirler. Birbiri ardından, dua ve yok-

sama bulmanları geçirir. Boşu boşuna filozofları okur. Bu şaşkınlık içinde, kendini öldürmekten korkar. Beden çalışma ferahlatır kendisini: burada, şüphe yok, her şey açıktır. Levin köylülerle konuşur; bunlardan da "kendileri için değil de Tanrı için" yaşayan insanlardan sözeder ona. Büyük bir esin olur bu onun için. Akılla gönül arasındaki karşıtlığı görür. Akıl, yaşamak için vahşice savaşmayı öğretir; benzerlerini sevmenin hiç de akla uygun bir yanı yoktur:

Akıl hiçbir şey öğretmedi bana; bütün bildiğimi yürek verdi, yürek gösterdi bana.

Bundan sonra, yeniden rahata kavuşur, Biricik önderi yüreği olan zavallı mujiğin sözü Tanrı'ya getirmiştir onu... Hangi Tanrı'ya? Bilmeye çalışmaz. Levin, o sırada, Tolstoy'un uzun zaman sürdüreceği tutuma uygun bir biçimde, kilise karşısında alçak gönüllüdür, dogmalar karşısında ayaklanmaz.

Gök kubbesinin göz aldatıcılığında, yıldızların görünüşteki hareketinde bile gerçek var.

---

(1) "Bütün varlığımla aile mutluluğuna daldım." (5 ocak 1863). - "Öyle mutlu, öyle mutluyum ki! Öyle seviyorum ki onu!" (8 şubat 1863).

(2) Birkaç hikâye yazmıştı.

(3) *Savaş ve Barış*'ı yedi kere temize çektiği söylenir.

(4) Tolstoy, evlenmesinden hemen sonra, eğitim çabalarını, okulları ve dergiyi askıda bırakmıştı.

(5) Tolstoy'un akıllı ve saratçı kız kardeşi gibi. Tolstoy: "Tanya" (Tatyana)'yı aldım, Sonya (Sofya Bers, kontes Tolstoy) ile karıştırdım. böylece Nataşa çıktı," diyordu.

(6) Dolly'nin harap köy evine yerleşmesi; - Dolly ve çocuklar; - tuvaletle ilgili birçok ayrıntılar; - ayrıca, bir kadınca açığa vurulmadıkça, dahi bir erkeğin sevgisinin belki de kavrayamıyacağı bazı sırlar, kadın ruhunun sırları.

(7) Tolstoy, yirmi ile otuz beş yaşları arasında, üzerinde etki yapan yapıtlar arasında şunları sayar:

"Goethe: *Hermann ile Dorothée*... Çok büyük bir etki.

"Homeros: *İlyada ve Odysseia* (rusça)... Çok büyük bir etki."

1863 haziranında, *Günlük*'ünde şunları yazar:
"Goethe'yi okuyorum ve birçok fikirler doğuyor içime."
1865 baharında, Tolstoy Goethe'yi bir daha okur, *Faust*'u "düşüncenin şiiri, başka hiçbir sanatın dile getiremiyeceği şiir" olarak niteler.

Daha sonra, Shakespeare gibi Goethe'yi de Tanrı'sına feda eder. Ama Homeros'a duyduğu hayranlık devam eder. 1857 ağustosunda, *İlyada* ile *İncil*'i aynı coşkunlukla okuyordu. Son kitaplarından birinde, *Shakespeare*'e karşı yergisinde (1903), Homeros'u Shakespeare'in karşıtı ve bir içtenlik, ölçü ve gerçek sanat örneği olarak gösterir.

(8) *Savaş ve Barış*'ın ilk iki bölümü, 1865-66 yıllarında, *1805 Yılı* adıyla yayınlanmıştı.

(9) Tolstoy yapıta 1863 yılında *Aralıkçılar*'la başladı, üç parçasını yazdı. Ama yapısının temellerinin yeterince sağlam olmadığını gördü; daha derinleri kazınca, Napolcon savaşları çağına geldi, *Savaş ve Barış*'ı yazdı. Yapıtın yayınlanmasına 1865 yılında başlandı; altıncı cilt 1869 güzünde tamamlandı. O zaman Tolstoy tarihin daha eski zamanlarına doğru gitti; Büyük Piyotr üzerine bir destan-roman yazmayı, sonra *Miroviç*'i, on sekizinci yüzyıl imparatorçilerini ve gözdelerini ele alacak bir başka romanı tasarladı. Belgeler toplayarak, taslaklar yaparak 1870'ten 1873'e kadar çalıştı; ama gerçekçilik kaygısıyla vazgeçti bu işten: bu uzak çağların ruhunu yeterince gerçeğe uygun bir biçimde canlandıramıyacağını anlamıştı.

(10) Nataşa'yla evlenmiş olan Piyotr Bezukov bir Aralıkçı olacaktır. Halk çıkarına göz kulak olmak için bir gizli birlik kurmuştur. Nataşa da tasarılarına coşkunlukla katılır. Denissov barışçı devrimden hiçbir şey anlamaz; ama silâhlı bir ayaklanmaya hazırdır. Nikolay Rostov körü körüne asker dürüstlüğünü sürdürmektedir. Austerlitz'ten sonra, "Yapacağımız bir tek şey var: görevimizi yerine getirmek, savaşmak ve hiçbir şey düşünmemek," diyen bu adam, Piyotr'a kızar, "Yeminim her şeyden önce gelir, der. Senin üzerine, birliğimin üzerine yürümem emredilseydi, yürür ve vururdum." Karısı prenses Marya da kendisine hak verir. Prens Andrey'in oğlu, on beş yaşındaki iri gönlü, altın saçlı, küçük Nikolay Bolkonski, tartışmayı heyecanla dinler; bütün gönlü Piyotr ile Nataşa'dan yanadır; Nikolay ile Marya'yı pek sevmez; zor hatırladığı babasına tapar; ona benzemeyi, büyük bir adam olmayı, büyük bir şey yapmayı kurar. Ama ne? Bilmez... "Ne derlerse yaparım... Evet, yaparım. O da olsa hak verirdi bana." - Yapıt çocuğun bir düşüyle sona erer: çocuk Piyotr amcasıyla birlikte, Zafer'den önce, bir ordunun başında, Plutarque'ın büyük

...ndan biri olarak görür kendini. - O sırada *Aralıkçılar* olsaydı, küçük Bolkonski hiç şüphesiz bu romanın kahramanlarından biri olacaktı.

(11) Kendisinin de söylediği gibi, özellikle birinci bölümde prens Andrey'inki.

(12) Yazık ki, felsefe gevezelikleri şiirsel buluşun güzelliğini soldurur. Tolstoy, özellikle son bölümlerde fazlasıyla yer verir bunlara. Tarihsel kadercilik kavramını uzun uzun açıklamak ister. Durmadan döner buna, inatla tekrarlar kendi kendini. İlk iki cildi okurken, "hayranlık çığlıkları koparan", "Shakespeare'si şeylerle dolu" olduğunu söyleyen Flaubert, üçüncü cildi sıkıntıyla atmıştır elinden.

(13) Karısına yazdığı bir mektuptan.

(14) Bu korkunç gecenin anısını *Bir Delinin Günlüğü*'nde bulurus.

(15) 1869 yazında, *Savaş ve Barış*'ı tamamladığı sıralarda, Schopenhauer'ı keşfeder, çok beğenir: "Schopenhauer insanların en dahisi."

(16) Bu *Alfabe*, 700-800 sayfalık, kocaman bir kitaptı, dört büyük bölüme ayrılmıştı, öğretim yöntemlerinden başka birçok da hikâye vardı içinde. Daha sonra, *Dört okuma kitabı* bunlardan meydana geldi.

(17) Üç çocuğunun (18 kasım 1873, şubat 1875, kasım sonu 1875) ve Tatyana teyzenin ölümü (20 haziran 1874).

(18) "Kadın erkeği meslek yolunda çelmeler. Bir kadını sevmek ve iyi olan hiçbir şey yapmamak zordur; aşkın kösteğiyle sürekli olarak rahatsız olmaktan kurtulmanın tek çaresi evlenmektir."

(19) Kitabın başındaki özdeyiş.

(20) Sonuç bölümünde savaşa, ulusçuluğa, slavcılığa karşı bir anlayış vardır.

(21) "Kötülük, insanların akla uygun bulduğudur. Fedakârlık, aşk, çılgınlıktır."

Levin'in bu bunalımlarını, Kitti'den gizlediği bu gelip geçici intihar isteklerini, Toltstoy da o sıralarda kendi karısından gizliyordu. Ama kahramanına verdiği sakinliğe erişmemişti daha. Doğrusunu söylemek gerekirse, pek de açık bir sakinlik değildir bu. Gerçekleştirilmiş olmaktan çok arzu edildiği, Levin'in çok geçmeden gene eski şüphelerine düşeceği sezilir. Tolstoy bunda aldanmıyordu. Yapıtının sonuna kadar gitmekte çok güçlük çekmişti. *Anna Karenin*, daha bitirmesinden önce, onu sıkıyordu (1). Çalışamıyordu artık. Kendi kendisine karşı bir tiksinti ve dehşet içinde, kımıltısız, buyrultusuz, duruyordu öyle. Bu sırada, hayatının boşluğu içinde, uçurumdan gelen zorlu yel, ölümün baş dönmesi yükseldi. Tolstoy bu korkunç yılları daha sonra, girdaptan kurtulduktan sonra anlatacaktı (2).

"Daha elli yaşıma gelmemiştim, diyor (3), seviyordum, sevilliyordum, iyi çocuklarım, büyük bir toprağım vardı, ünlüydüm, sağlığım yerindeydi, bedence de, ruhça da güçlüydüm; bir köylü gibi ekin biçebilecek durumdaydım; on saat hiç durmadan çalışıyor da yorulmuyordum. Birdenbire, havatım duruverdi. Soluk alabiliyor, yiyor, içiyor, uyuyordum. Ama yaşamak değildi bu. Hiç bir şeyi arzulamıyordum artık. Arzulanacak hicbir şey olmadığını biliyordum. Gerçeği bilmeyi bile arzulayamıyordum. Gerçek, hayatın bir saçmalık olduğuydu. Uçuruma gelmiştim, önümde ölümden başka hiçbir şey bulunmadığını açık açık görüyordum. Ben, bu sağlam, bu mutlu adam, artık yaşıyamıyacağ mı seziyordum. Görünmez bir güç hayattan sıyrılmaya yönelliyordu beni. Kendimi öldürmek istiyordum demiyeceğim. Beni hayatın dışına iten güç benden daha güçlüydü; eski hayat isteğime benzer bir istekti bu, ancak ters yönde işliyordu. Buna çabuk boyun eğmemek için kendi kendime karşı kurnaz-

lık etmek zorundaydım. İşte ben, bu mutlu adam, her akşam, soyunurken, yalnız kaldığım odamın dolapları arasında, kendimi direğe asmamak için, ipi kendi kendimden saklıyordum. Şeytana uymak korkusuyla, silâhımla ava gitmiyordum artık. Birinin yaptığı saçma bir şakaymış gibi geliyordu hayat bana. Kırk yıl boyunca çalış, didin, ilerle, sonra da ortada hiçbir şey olmadığını gör! Hiçbir şey. Kala kala çürümüş bir beden ve kurtlar kalacak benden... İnsan ancak yaşamakla sarhoş olduğu sürece yaşıyabilir; ama sarhoşluk geçer geçmez, her şeyin bir aldatmaca, budalaca bir aldatmaca olduğunu görür... Aile ve sanat yetemezdi artık bana. Aile demek, benim gibi mutsuzlar demekti. Sanat, hayatın bir aynasıdır. Hayatın bir anlamı kalmayınca, ayna oyunu da oyalayamaz artık insanı. En kötüsü, boyun eğemiyordum. Ormanda yolunu şaşırmış, yolunu şaşırdığı için dehşete düşmüş bir adam gibi, her adımda biraz daha kaybolduğunu bilmekle birlikte, dört bir yana koşan, bir türlü duramıyan bir adam gibiydim..."

Kurtuluş halktan geldi. Tolstoy kaç kereler tekrarlanan toplumsal hayal kırıklıklarına rağmen, hiçbir şeyin sarsamadığı, "tamamiyle cisimsel, garip bir sevgi" duymuştu halka her zaman. Son yıllarda, Levin gibi, o da halka çok yaklaşmıştı (5). Kendilerini öldüren, avuntular arayan yada, kendisi gibi, umutsuz bir hayatı korkakça sürükleyen bilginlerin, zenginlerin, başıboşların daracık çevresi dışında kalan milyarlarca insanı düşündü. Bu milyarlarca insanın neden umutsuzluğa kapılmadıklarını, neden kendilerini öldürmediklerini sordu kendi kendine. O zaman, aklın yardımıyla değil, ona kulak bile asmadan, inançla yaşadıklarını farketti. Akıldan habersiz olan bu inanç neydi?

İnanç hayatın gücüdür. İnançsız yaşıyamaz insan. Dinsel fikirler insan düşüncesinin uzak sonsuzluğunda oluşmuştur. İnancın hayat bilmecesine verdiği karşılıklarda insanlığın en derin bilgeliği yatar.

Ama din kitabının yazdığı bu bilgelik kalıplarını bilmek yeter mi? - Hayır, inanç bir bilim değildir, bir eylemdir; ancak yaşanırsa bir anlam taşır. Tolstoy'un, inancı "Epikuros'çu bir hayat avuntusu" gibi gören zenginler, aydınlar karşısında duyduğu tiksinti, kendisini basit insanların arasına attı kesinlikle, bir bunlar uzlaştırıyorlardı inançlarıyla hayatlarını.

Ve çalışkan halkın hayatının hayatın ta kendisi, gerçeğin de bu hayata verilen anlam olduğunu anladı.

Ama nasıl halk olmalı, nasıl paylaşmalı onun inancını? Başkalarının haklı olduğunu ne kadar bilsek, boşuna; onlar gibi olmak bizim elimizde değildir. Boşu boşuna, Tanrı'ya dua ederiz; aç kollarımızı ona doğru uzatırız boşu boşuna. Tanrı kaçıp gider. Nerde yakalamalı onu?

Bir gün, ışık doğuverdi.

Erken gelmiş bir bahar günü, ormanda yalnızdım, ormanın seslerini dinliyordum. Son üç yıldır süregelen çırpınmalarımı, Tanrı'yı arayışımı, sürekli bir biçimde sevinçten umutsuzluğa sıçrayışlarımı düşünüyordum... Birdenbire, ancak Tanrı'ya inandığım sıralarda yaşadığımı anladım. Sırf onu düşünmekle bile, hayatın sevinçli dalgaları kabarıyordu benliğimde. Çevrede her şey canlanıyor, her şey bir anlam kazanıyordu. Ama Tanrı'ya inanmamaya başladım mı, hayat duruveriyordu.

— Öyleyse, ne arıyorsun daha? diye haykırdı içimde bir ses. Demek O bu, yokluğunda yaşanılamıyan! Tanrı'yı tanımak ve yaşamak, ikisi de aynı şey. Tanrı hayattır...

O gün bugün, bu ışık hiç bırakmadı beni (6).

Kurtulmuştu. Tanrı görünmüştü gözlerine (7).

Ama coşkuyla yetinebilecek bir Hint gizemcisi olmadığı, benliğinde Asyalı düşlerine Batı insanının akıl tutkusu, eylem gereksinmesi birbirine karıştığı için, bu açınlamayı gündelik inancın kalıplarına dökmesi, bu tanrısal hayattan günlük hayat için kurallar çıkarması gerekiyordu. Hiçbir önyargıya kapılmadan, yakınlarının inan-

dıklarına inanmak konusunda içten bir istekle, bağlı bulunduğu ortodoks kilisesinin öğretisini incelemekle başladı işe. Bu kiliseye daha yakın olmak dileğiyle, üç yıl boyunca, bütün gereklere uydu, günah çıkarttı, kendisini sarsan şeyleri yargılamaktan geri durdu, karanlık, anlaşılmaz bulduğu şeylere açıklamalar uydurdu, ölü yada diri, bütün sevdikleriyle inançlarında kaynaştı, bir an gelip "aşkın kendisine gerçeğin kapılarını açacağını" umuyordu hep. Ama ne yapsa boşunaydı: aklı ve yüreği baş kaldırıyordu. Vaftiz gibi, şaraplı ekmek yeme gibi törenler çok sarsıcı geliyordu ona. Âyinde papazın dağıttığı ekmeğin İsa'nın gerçek bedeni, gerçek kanı olduğunu tekrarlaması için ısrar ettikleri zaman, "yüreğine bir bıçak saplanmış gibi oldu". Gene de, kilise ile Tolstoy arasındaki aşılmaz duvarı yükselten dogmalar değildi, göreneklerle ilgili sorunlardı bunlar, özellikle ikisi: kiliselerin karşılıklı ve kindar hoşgörmezliği (8) ile adam öldürmenin, yani savaşın ve ölüm cezasının sessiz yada biçimsel olarak onaylanması.

O zaman Tolstoy kesinlikle kesti ilişkisini; üç yıldır düşüncesini ne kadar bastırdıysa, bozuşması da o kadar şiddetli oldu. Hiçbir şeyi gözetmedi artık. Daha dün uygulamakta inadettiği bu dini ayaklar altında çiğnedi kızgınlıkla. *Dogmatik tanrıbilimin eleştirisi*'nde, onu yalnız anlamsızlıkla değil, bilinçli ve çıkarcı yalancılıkla da suçladı. *Dört İncil'in Uygunluğu ve Çevirisi*'nde (1881-1883), İncil'i kilisenin karşısına çıkardı. Sonra, inancını İncil üzerine kurdu (*İnancım Nedir*, 1883).

Bütünüyle şu sözlerdedir onun inancı:

İsa'nın öğretisine inanıyorum. Yeryüzünde mutluluğun mümkün olabilmesi için, bütün insanlarca gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum.

İnancının temel taşı da Dağdaki Va'z'dır, Tolstoy bu vaızın temel öğretisini beş buyrukta toplar:

I. Öfkelenme.

II. Eşini başkasıyla aldatma.

III. Yemin etme.

IV. Kötülüğe kötülükle karşı koyma.

V. Hiç kimseye düşman olma.

Öğretinin olumsuz bölümüdür bu, olumlu bölümü şu tek buyrukla özetlenir:

Tanrı'yı ve benzerini kendin gibi sev.

İsa, bu buyrukların en önemsizine bile aykırı davrananların Tanrı ülkesinde en ufak yeri tutacağını söylemişti.

Sonra Tolstoy, safça, şunları ekler:

Ne kadar tuhaf gelirse gelsin, bu kuralları bin sekiz yüz yıl sonra, yeni bir şey keşfeder gibi keşfettim.

Tolstoy, İsa'nın tanrılığına inanır mı? - Hiçbir şekilde. Hangi sıfatı dolayısiyle başvurur ona? İnsanlara aradıkları gerçek mutluluğu ve izlenmesi gereken yolu göstermiş olan bilgeler soyunun - Brehmen'lerin, Buda'ların, Lao-Tse'lerin, Conficius'lerin, Zoroastre'ların, İsaie'lerin - en büyüğü olduğu için (9). Tolstoy bu büyük dinsel yaratıcıların, bu yarı-tanrıların, bu Hint, Çin, İsrail peygamberlerinin öğrencisidir. Kendine özgü savunmasıyla, yani "erdem gösterişçileri", "söz ebeleri" diye adlandırdıklarına: kurulu kiliselere, gururlu bilimin, daha doğrusu "bilim filozofçuluğunun" temsilcilerine saldırarak savunur onları (10). Akla karşı açınlamadan yararlandığından değil. *İtiraflar*'ın dile getirdiği sıkıntı evresinden çıktıktan sonra, köklü bir biçimde Akıl'a inanır, bir Akıl gizemcisi olduğu söylenebilir.

"Başlangıçta Söz vardı, diye tekrarlar ermiş Jean'la birlikte, *Söz, Logos, yani Akıl."*

Hayat Üzerine (1887) adlı kitabının başında, Pascal'in ünlü satırları yer alır (11):

İnsanoğlu bir kamıştır yalnızca, doğanın en zayıfıdır, ama düşünen bir kamıştır... Bütün yüceliğimiz düşüncededir... Öyleyse iyi düşünmeye çalışalım: işte ahlâkın ilkesi.

Ve bütün kitap Akıl'a bir övgüdür.

Elbette, onun Akıl'ı bilimsel akıl, "parçayı bütün, hayvansal hayatı tüm hayat sanan", sınırlı akıl değil, insan hayatını yöneten baş yasa, *"akıllı varlıkların, yani insanların* ister istemez uymaları gereken" yasadır.

Hayvanın beslenmesine ve üremesine, otun ve ağacın gelişmesine ve üremesine, dünyanın ve yıldızların hareketine yön veren yasalara benzer bir yasadır bu. Hayatımız, iyiliğe ermek ereğiyle, bu yasayı yerine getirmekten, hayvan doğamızı aklın yasasına uydurmaktan başka bir şey değildir... Akıl tanımlanamaz, tanımlamamız da gerekmez, öyle ya, onu hepimizin bilmesi bir yana, tek bildiğimiz odur... Her bildiğini akıl yoluyla bilir insan, inanç yoluyla değil (12)... *Gerçek hayat aklın ortaya çıktığı anda başlar ancak. Biricik gerçek hayat, akıl hayatıdır.*

Gözle görünür varlığımız, bireysel hayatımız nedir peki? "Hayatımız değildir," der Tolstoy, çünkü bize değildir.

Hayvansal edimlerimiz bizim dışımızda olur... İnsan hayatı bireysel yaşayış olarak görmüyor artık. Bireysel iyilik olanağının geçersizliği, çağımızın aklı başındaki her insanı için sarsılmaz bir gerçektir (13).

Burada tartışmasına girişmeyeceğim, ama Tolstoy'nasıl bir tutkuyla aklın buyruğuna girdiğini gösteren bir dizi konut var burada. Aslında akıl da bir tutkuydu, körlükte de, kıskançlıkta da, hayatının ilk yarısında kendisini etkileri altında tutmuş olan öteki tutkularından geri kalmıyordu. Bir ateş söner, bir ateş yanar. Daha doğrusu, hep aynı ateştir yanan. Ama yaktığı değişir.

"Bireysel" tutkularla bu "akılsal" tutku arasındaki benzerliği arttıran şeylerden biri de, bunun da ötekiler gibi sevmekle yetinmemesi, eyleme geçmek, gerçekleşmek istemesidir.

Konuşmak değil, davranmak gerek, demiş İsa.

Peki, aklın eylemi nedir? - Aşk.

Aşk, insanın akla uygun olan biricik eylemidir, aşk en akılsal, en ışıklı ruh durumudur. Gereksinmesini duyduğu tek şey, hiçbir şeyin akıl güneşini ondan saklamamasıdır, bir o geliştirir aşkı... Aşk gerçek zenginlik, büyük zenginliktir, hayatın bütün çelişkilerini o çözer, ölümün dehşetini silmekle kalmaz, kendini başkalarına feda etmeye de yöneltir insanı: çünkü sevdikleri için hayatını veren aşktan başka aşk yoktur; aşk, ancak insanın kendini feda etmesi olduğu zaman hak kazanır bu ada. Bunun için, sahici aşk, insan ancak bireysel mutluluğa eremiyeceğini anladığı zaman gerçekleşebilir. İşte o zaman, hayatının bütün özsuları gelip gerçek aşk aşısını besler; ve bu aşı, gelişmek için, bütün gücünü bu yabansı ağacın gövdesinden, hayvansal bireysellikten alır (14)...

Böylece, Tolstoy, inanca varamaz, kumlarda tükenip silinen bir ırmak gibi. Güçlü bir hayat boyunca birikmiş, coşkun güçlerin selini getirir buraya. - Farkına varılacaktı bunun.

Akıl ile Aşk'ın ateşli bir kucaklaşma içinde birleştiği bu tutkulu inanç, en yüce anlatımını kendisini afaroz eden ortodoks kilisesine verdiği, ünlü karşılıkta bulacaktı (15):

Tanrı'ya inanıyorum, Tanrı Ruh'tur, Aşk'tır, her şeyin İlke'sidir benim için. Benim kendisinde olduğum gibi, onun da bende olduğuna inanıyorum. Tanrı buyruğunun hiçbir zaman insan İsa'nın öğretisindeki kadar açık bir biçimde dile getirilmediğine inanıyorum; ama İsa'yı Tanrı saymak, ona dua etmek kutsala saldırıdan başka bir şey değildir. İnsanın gerçek mutluluğunun Tanrı buyruğunu yerine getirmek olduğuna inanıyorum; Tanrı buyruğunun her insanın benzerlerini sevmesi, onlara karşı onların kendisine davranmalarını istediği gibi davranması olduğuna inanıyorum. Bütün yasanın, bütün peygamberlerin bu sözle özetlendiğini söyler İncil. Hayatın anlamının, herbirimiz için, yalnızca kendimizde aşkı ge-

liştirmek olduğuna inanıyorum, sevme gücümüzün geliştirilmesinin, bu dünyada, her gün büyüyecek bir mutluluk, öbür dünyada da kusursuz bir göksel mutluluk sağlıyacağına inanıyorum; aşkın bu gelişmesinin yeryüzünde Tanrı ülkesinin gerçekleştirilmesine, yani bölünmenin, yalanın ve şiddetin hüküm sürdüğü bir hayat düzeninin yerini anlaşmanın, gerçeğin ve kardeşliğin hüküm süreceği bir düzenin almasına bütün güçlerden daha çok yardım edeceğine inanıyorum. Aşkta ilerlemek için, bir tek yol bulunduğuna, bunun da dua olduğuna inanıyorum. İsa'nın kesinlikle yadsıdığı dua, tapınaklarda, herkes içinde dua değil. Örneğini kendisinin verdiği dua, bizde hayatın anlamı konusundaki bilincimizi ve yalnızca Tanrı'nın buyruluşuna bağlı olduğumuz duygusunu sağlamlaştıran, yalnız dua. Sonsuz hayata inanıyorum, insanın, burda ve her yerde, şimdi ve her zaman, eylemlerine göre ödüllendirildiğine inanıyorum. Bütün bunlara öyle kesinlikle inanıyorum ki, bu yaşımda, mezarın eşiğinde, benimsin ölümünü, yani yeni bir hayata doğuşu dilemekte için çaba harcamam gerekiyor...

---

(1) "Şimdi gene can sıkıcı ve bayağı *Anna Karenin*'e giriyorum. Biricik isteğim bir an önce bitirmek..." (Fet'e mektup, 26 ağustos 1875).

(2) *İtiraflar*, 1879.

(3) Tolstoy'un sözlerini alıkoymakla birlikte, *İtiraflar*'ın birkaç sayfasını özetledim burada.

(4) Bak: *Anna Karenin:* "Ve Levin, bu sevilen, bu mutlu, bu aile babası Levin, işkencesine son verme isteğine boyun eğmekten korkuyormuş gibi, her türlü silâhı uzaklaştırdı elinin altından." Bu düşünce durumu, Tolstoy'a ve kahramanlarına özgü bir şey değildi. Bütün Avrupa'da, özellikle de Rusya'da, varlıklı sınıflar arasında intiharların gittikçe artması Tolstoy'u sarsmıştı. O evredeki yapıtlarında sık sık dokunur bu konuya. 1880 yılı Avrupa'sında, binlerce varlığı boğan, büyük bir nörasteni dalgası geçtiği söylenebilir. O zamanlar benim gibi delikanlı olanlar hatırlarlar bunu; onlar için, Tolstoy'un bu insan buhranını dile getirmiş olmasının tarihsel bir değeri vardır. Tolstoy bir kuşağın gizli tragedyasını yazmıştır.

(5) O çağındaki portreleri bu halkçı niteliğini ortaya koyar.

(6) *İtiraflar.*

(7) Doğrusunu söylemek gerekirse, birinci kere olmuyordu bu. Kafkasya'daki genç gönüllü, Sivastopol'daki subay, *Kazaklar*'ın Olenin'i, *Savaş ve Barış*'ın prens Andrey'i ile Piyotr Bezukov'u da böyle görüntülere ermişlerdi. Ama Tolstoy öylesine tutkuluydu ki, Tanrı'yı her buluşunda, bunun birinci kere olduğunu, bundan önce karanlık ve hiçlikten başka hiçbir şey bulunmadığını sanıyordu.

(8) "Gerçeği aşkın birliğinde görüyordum ben, dinin meydana getirmek istediği şeyi kendi eliyle yok ettiğini anlayınca sarsıldım." *(İtiraflar).*

(9) Yaşça ilerledikçe insan tarihi boyunca dinsel gerçeğin birliği, İsa'nın, Buddha'dan Kant'a ve Emerson'a kadar, bütün öbür bilgelerle yakınlığı duygusu gittikçe güçlenecekti, o kadar ki, Tolstoy, son yıllarında "hristiyanlık için hiçbir yeğlemesi" bulunmadığını ileri sürüyordu. Bu bakımdan, 1909'da ressam Jan Styka'ya yazdığı bir mektup ayrı bir önem taşır. Tolstoy, her zaman olduğu gibi, yeni kanısıyla dopdoludur, eski ruh durumunu, dinsel buhranının çıkış noktasını fazlasiyle unutmaya yüz tutar:

"İsa'nın öğretisi Mısır, İsrail, Hindu, Çin ve Yunan ilkçağından a'dığımız, güzel din öğretilerinden biridir benim için, diye yazar. İsa'nın iki büyük ilkesi: salt kusursuzluk demek olan Tanrı aşkı ile hiçbir ayrım yapmadan bütün insanları sevmek demek olan insan aşkı dünyanın bütün bilgelerince sağlık verilmiştir."

(10) Tolstoy gerçek bilime saldırmadığını, gerçek bilimin alçak gönüllü olduğunu ve sınırlarını bildiğini söyler.

(11) Tolstoy, *İtiraflar*'dan önceki buhran zamanında Pascal'in *Pensées*'sini sık sık okur.

(12) 26 kasım 1894'te yazdığı bir mektupta, Tolstoy şöyle der: "İnsan kendi kendisini ve dünya ile ilişkisini bilmesini sağlıyacak bir tek araç almıştır Tanrı'dan; başka aracı yoktur. Bu araç da akıldır. Akıl Tanrı'dan gelir. Akıl yalnızca insanın üstün niteliği değil, gerçeği tanımanın biricik aracıdır da."

(13) *Hayat Üzerine.*

(14) *Hayat Üzerine.* - Bu anılıt'ardan birçoklarında yaptığım gibi, birçok bölümü dikkat çekici bazı cümlelerle özetledim.

(15) Hiç şüphesiz, birkaç konuda, özellikle de gelecek hayat konusunda, bu dinsel düşünce gelişme göstermiştir.

Limana geldiğini, kaygılı ruhunun en sonunda dinlenebileceği sığınağa eriştiğini düşünüyordu. Aslında, yeni bir eylemin başlangıcındaydı. Moskova'da geçirdiği bir kış sırasında (aile görevleri dolayısiyle çocuklarıyla birlikte gelmişti Moskova'ya), 1882 ocağında, kendi isteğiyle katıldığı bir nüfus sayımı, büyük şehirlerin sefaletini yakından görmesini sağladı. Üzerindeki izlenimi korkunç oldu. Uygarlığın bu gizli yarasıyla birinci kere bağıntıya geçtiği günün akşamı, gördüklerini bir dosta anlatırken, "bağırmaya, ağlamaya, yumruklarını sıkmaya başladı."

"Böyle yaşanılamaz!" diyordu hıçkıra hıçkıra. "Olamaz böyle şey! Olamaz!" (1). Aylar boyunca, korkunç bir umutsuzluğa gömüldü gene. Kontes Tolstoy, 3 mart 1882 tarihinde, kendisine şunları yazıyordu:

Bir zamanlar, "İnançsızlık yüzünden kendimi asmak istiyordum," diyordun. Şimdi inanıyorsun, öyleyse neden bu kadar dertlisin?

Onun inancı bir gösterişçi inancı, yapmacık, kendinden memnun bir inanç değildi de ondan, başkalarının düşünemiyecek kadar kendi kurtuluşu üzerine titreyen, gizemci düşünürün bencilliğinden yoksundu da ondan (2), onun içindeki aşktı da ondan, şimdi gördüğü zavallıları unutamazdı da ondan, yüreğinin tutkulu iyiliğinde, onların acılarından, onların düşkünlüğünden sorumlu olduğunu düşünüyordu da ondan: ayrıcalıklarından pay aldığı bu uygarlığın, seçkin bir sınıfın milyonlarca insanı uğrunda feda ettiği bu korkunç putun kurbanlarıydı bunlar. Bu cinayetlerin kazancını kabul etmek, onlara katılmaktı. Bunları ortaya sürmedikçe rahatlıyamadı bilinci.

Ne yapmalıyız? (1884-1886) birincisinden çok daha acı olan, çok daha büyük sonuçlar getiren bu ikinci buh-

rını dile getirir. Bu insan sefaleti, canı sıkılan, işsiz güçsüz bir insanın düşüncesinin ürünü olmayan bu gerçek sefalet okyanusu içinde Tolstoy'un kişisel din kaygılarının sözü mü olurdu? Bunu görmemek olanaksızdı. Bir kere gördükten sonra, ne pahasına olursa olsun, ortadan kaldırmaya çalışmamak da olanaksızdı. Ama mümkün müydü?..

Heyecanlanmadan bakamadığım, hayranlık verici bir portre, Tolstoy'un o sıralarda ne kadar acı çektiğini gösterir. Karşıdan, bir mujik gömleğiyle, kollarını kavuşturup oturur durumda gösterilmiştir; ezilmiş gibidir. Saçları daha kara, bıyığı şimdiden kırlaşmıştır, kocaman sakalı ve favorileri apaktır. Bir çifte kırışık, güzel, geniş alnında uyumlu bir yol çizer. O kocaman, o iri köpek burnunda, öyle içten, öyle açık, öyle hüzünlü bir biçimde size bakan gözleri iyilikle dolup taşar. Öyle şaşmaz bir biçimde okurlar ki içinizi! Size acır, size yalvarırlar. Yüzü çöküktür, acının izlerini taşır, gözlerinin altında kocaman kıvrımlar görülür. Ağlamıştır. Ama güçlüdür gene de, savaşa hazırdır.

Kahramanca bir mantığı vardı.

Çok sık tekrarlanan şu sözler her zaman şaşırtır beni: "Evet, kuram olarak iyi bir şey; ama uygulamada nasıl olur?" Kuram konuşma için gerekli olan güzel sözlerden başka bir şey değilmiş, gerçeği kurama uydurmak gerekmezmiş gibi!.. Üzerinde düşündüğüm bir şeyi anladım mı, anladığımdan başka türlü yapamam ben (3).

Yoksul mahallelere, yoksul yurtlarına yaptığı gezilerde gördüğü gibi, bir fotoğraf şaşmazlığıyla, Moskova'daki sefaleti anlatmakla başlar işe. Şehirlerin hepsini de azçok bozduğu bu zavallıları, ilkin düşündüğü gibi, parayla kurtaramıyacağı kanısına varır. Bunun üzerine, yiğitçe, kötülüğün nereden geldiğini araştırır. Tüyler ürpertici sorumluluklar zinciri göz önüne serilir halka halka. Önce zenginler, sonra o insanı çeken, çürüten, o kahrolası lükslerinin bulaşması (4). İşsiz yaşamanın o evrensel baştan çıkarıcılığı. - Sonra devlet, zalimlerin in-

sanların geri yanını soymak ve köleleştirmek için yarattıkları bu öldürücü kavram. - Kilise, onun ortağı; bilim ve sanat, suç ortakları... Bütün bu kötülük ordularıyla nasıl savaşmalı? İlkin, bunlara katılmayı yadsımakla. İnsanın sömürülmesine katılmayı yadsımakla. Paradan ve toprak sahipliğinden vazgeçmekle (5), bu devlete hizmet etmemekle.

Ama bu da yetmez, "yalan söylememek", gerçekten korkmamak gerekir. Pişmanlık duymak, içimize öğrenimle yerleşmiş olan gururu söküp atmak gerekir. Sonra elleriyle çalışması gerekir insanın. *"Ekmeğini alnının teriyle kazanacaksın":* ilk buyruktur, temel buyruktur bu (6). Ve Tolstoy, seçkin çevrenin alaylarına önceden karşılık vererek, bedensel çalışmanın zihin gücüne hiçbir bakımdan zarar vermediğini, tam tersine, onu geliştirdiğini, yaratılışın doğal gereklerini karşıladığını söyler. Sağlık ancak kazançlı çıkar bundan; sanat daha da kazançlı çıkar. Üstelik, insanlar arasındaki birliği yeniden sağlar böyle bir çalışma.

Bu ruh sağlığı kurallarını Tolstoy sonraki kitaplarında tamamlıyacaktır. Bilinci uyutan sapkın hazlarla onu öldüren zalim hazlardan el çekerek, ruhun bakımını tamamlamaya, ona yeniden güç kazandırmaya çalışacaktır (7). Örneği kendisi verir. 1884'te, en köklü tutkusundan: avdan vazgeçer (8). Buyrultusunu bilemek için, perhiz yapar. Çarpışmak ve yenmek için çetin bir disiplin uygulayan bir atlet gibi.

Ne yapmalıyız? Tolstoy'un toplumsal savaşa katılmak üzere, dinsel düşüncenin oldukça rahat ortamından ayrılarak girdiği çetin yolun ilk aşamasıdır. O yirmi yıllık, o büyük savaş başladı bununla, İasnaya Poliana'nın ihtiyar peygamberi, tek başına, İncil adına, uygarlığın cinayetlerine ve yalanlarına karşı savaş açtı, bütün partilerin dışındaydı, bütün partileri suçluyordu.

---

(1) *Ne yapmalıyız?*

(2) Tolstoy, "benzerlerinin dışında, sırf kendi kendilerine

çalışan keşişlerden" hoşlanmadığını birçok kereler belirtmiştir. Bilgisiz ve mağrur devrimcilerle bunlar arasında bir fark görmez.

(3) *Ne yapmalıyız*

(4) "Sefaletin gerçek nedeni üretim yapmayan, şehirlerde toplanan kimselerin ellerinde biriken zenginliklerdir. Zenginler zevk sürmek ve kendilerini savunmak üzere şehirlerde toplanıyorlar. Yoksullar da gelip zenginliğin kırıntılarıyla geçiniyorlar. İçlerinden birçoklarının emekçi olarak kalması, ticaret, istifçilik dilencilik, sefihlik, dolandırıcılık, hattâ hırsızlık gibi daha kolay bir kazanç avına çıkmamaları şaşırtıcı bir şey."

(5) "Kötülüğün baş etkeni mülktür. Mülk, başkalarının emeğinden yararlanmaktan başka bir şey değildir." - Mülk, bizim olmayandır, başkalarıdır, der Tolstoy gene. "İnsan karısını, çocuklarını, kölelerini, nesneleri kendi mülkü sayar; ama gerçek yanıldığını gösterir kendisine; ya bundan vazgeçmek, yada acı çekmek, acı çektirmek zorundadır." Tolstoy Rus devrimini daha o zamandan sever: "Üç, dört yıldır, sokaklarda sövüp sayıyorlar bize başıboş kimseler olduğumuzu söylüyorlar. Ezilmiş halkın kini ve horgörüsü büyüyor." *(Ne yapmalıyız?)*

(6) Devrimci köylü Bondarev, bu yasa evrensel bir zorunluk olarak kabul edilsin isterdi. Tolstoy hem onun, hem de başka bir köylünün, Sutayev'in etkisi altındaydı: "Bütün ömrüm boyunca, iki Rus düşünürü büyük bir ruhsal etki yaptı üzerimde, düşüncemi zenginleştirdi, kendi dünya görüşümü açıkladı bana: iki köylüydü bu düşünürler: Sutayev ile Bondarev." *(Ne yapmalıyız?)* Tolstoy aynı kitapta Sutayev'in bir portresini çizer, onunla yaptığı bir konuşmayı anlatır.

(7) *İnsanlar niçin sarhoş olurlar*, 1895; *Zalim hazlar*, 1895.

(8) Tolstoy'un bu alışkanlıktan vazgeçmekte çok güçlük çekmesi dikkat çekicidir. Babadan kalma bir tutkuydu bu. Hayvanlar için hiçbir zaman fazla bir acıma duymadığı anlaşılıyor. Büyük bir beyzade olarak ayrı bir değer verdiği atı bir yana bırakırsak, her şeyin derinliklerine inen gözleri, bu alçakgönüllü kardeşlerimizin kimi zaman çok şeyler söyleyen gözleri üzerinde pek durmamıştır. İçinde doğuştan gelme bir zalimlik de yok değildi. Bir sopayla, burnunun köküne vurarak öldürdüğü bir kurdun can çekişmesini anlattıktan sonra, "Can çekişen hayvanın çektiklerini hatırladıkça haz duyuyordum," der. Pişmanlık çok sonra uyandı.

Tolstoy'un ruhsal devrimi pek yakınlık görmüyordu çevresinde; ailesini üzüyordu.

Kontes Tolstoy, boşuboşuna çarpıştığı bir hastalığın ilerleyişini çoktandır, kaygıyla izlemekteydi. Daha 1874 yılında, kocasının okullar için çalışarak bu kadar güç, bu kadar zaman harcamasına sinirlenlyordu.

Bu okuma kitabını, bu aritmetiği, bu dilbilgisini kılçılmsıyorum, bunlara ilgilenir gibi davranmak da elimden gelmiyor.

Eğitimin yerini din alınca, iş daha da kötüleşti. Kontes bu yeni dine dönmüşün ilk açılmalarını öyle ters bir biçimde karşıladı ki, Tolstoy, mektuplarında Tanrı'dan sözederken özür dilemek gereksinmesini duydu:

Tanrı'nın adını anıyorum diye kızma gene; elimde değil, çünkü Tanrı düşüncemin temeli benim (1).

Kontese dokunur bu şüphesiz; öfkesini gizlemeye çalışır; ama anlamaz; kocasını kaygıyla izler:

Gözleri bir tuhaf, kımıltısız. Hemen hiç konuşmuyor. Sanki bu dünyadan değil (2).

Kocasının hasta olduğunu düşünür:

Söylediğine göre, Lev durmadan çalışıyor. Yazık ki, dinsel tartışmalar yazıyor yalnız. Okuyor, düşünüyor, başı ağrıyıncaya kadar, bütün bunları da kilisenin İncil'in öğretisine uymadığını göstermek için yapıyor. Bütün Rusya'da buna ilgi gösterecek on kişi ya var, ya yok. Ama yapılacak bir şey de yok. Bütün dileğim bunu en kısa zamanda atlatması, bunun da bir hastalık gibi geçip gitmesi (3).

Hastalık hiç geçmedi. Eşler arasında durum gittikçe daha dayanılmaz oldu. Birbirlerini seviyorlardı, derin bir saygıları vardı birbirlerine; ama birbirlerini anlamaları olanaksızdı. Karşılıklı tavizler veriyorlardı birbirlerine, bunlar da —her zaman olduğu gibi— karşı-

lıklı birer işkence oluyordu. Tolstoy, istemiye istemiye, ailesinin ardından Moskova'ya geliyor, *Günlük*'üne şunları yazıyordu:

Ömrümün en çetin ayı. Moskova'ya yerleşme. Hepsi yerleşiyor. Yaşamaya ne zaman başlıyacaklar? Yaşamak için değil bütün bunlar, başkaları da böyle yaptığı için! Zavallılar (4)!..

Kontes de şöyle yazıyordu aynı günlerde:

Moskova. Yarın bir ay olacak biz buraya geleli. İlk iki hafta, her gün ağladım, çünkü Lev yalnızca kederli değil, tamamiyle yıkılmış durumdaydı. Uyuyor, yemiyor, hattâ bazı bazı da ağlıyordu; çıldıracağım sandım (5).

Bir zaman birbirlerinden uzaklaşmak zorunda kalırlar. Çektirdikleri acıdan dolayı özür dilerler birbirlerinden. Öyle ya, hep severler birbirlerini. Tolstoy şöyle yazar karısına:

"Seni seviyorum, ama sevgim senin için gerekli değil", diyorsun. Benim için gerekli olan tek şey bu... Senin aşkın şu dünyada her şeyden daha çok sevindirir beni (6).

Ama, yeniden bir araya geldiler mi, uzlaşmazlık başlayıverir hemen. Kontes, şimdi de Tolstoy'u bir hahamdan ibranice öğrenmeye yönelten bu din hastalığına boyun eğemez bir türlü.

Başka hicbir şey ilgilendirmiyor artık onu. Bütün gücünü saçmalıklara harcıyor. Hoşnutsuzluğumu gizliyemiyorum (7).

Şöyle yazar ona:

Böyle düşünce güçlerinin odun kesmeye, semaver yakmaya, çizme dikmeye harcanması ancak üzüntü verir bana.

Sonra, biraz çılgın çocuğunun oyun oynayışını seyreden bir annenin şefkatli ve alaylı gülümsemesiyle, şunları ekler:

En sonunda, şu Rus atasözü avuttu beni: "Çocuk ağlamasın da ne yaparsa yapsın!" (8).

Ama, daha mektup gitmeden, kocasının o iyi, saf gözleriyle, bu satırları okuduğunu, bu alaylı dil karşısında kederlendiğini getirir gözlerinin önüne; bir aşk atılışıyla, zarfı açar:

Birdenbire, öylesine açık bir biçimde gözlerimin önüne geldin ki, sana karşı öyle bir sevgi uyandı ki içimde! Alabildiğine bilge, alabildiğine iyi, saf, alabildiğine yılmaz bir şeyler var sende, herkese karşı bir acımanın ışığıyla, dosdoğru ruha giden şu bakışla aydınlanıyorlar... Yalnız sana özgü bir şey bu.

İşte böyle: birbirini seven bu iki yaratık, birbirlerine işkence de ediyor, sonra da ellerinde olmadan yaptıkları kötülükten dolayı üzüntü duyuyorlardı. Çıkışı bulunmayan bir durumdu bu, otuz yıl sürdü aşağı yukarı, ancak ihtiyar kıral Lear'in, bir şaşkınlık ânında, can çekişir bir durumda, bozkır içlerine kaçmasıyla sona erecekti.

Ne yapmalıyız?'ın sonundaki kadınlara o heyecan verici sesleniş üzerinde yeterince durulmamıştır. - Tolstoy çağdaş kadın saygısından hiç hoşlanmaz (9). Ama "anakadın" diye adlandırdığı kadın için, hayatın gerçek anlamını bilen kadın için, dindarca bir hayranlıkla dolu sözler kullanır; onun acılarının ve sevinçlerinin, gebeliğinin ve analığının, o korkunç sancıların, o rahatlıktan uzak yılların, kadının hiç kimseden ödül beklemeden yaptığı o görünmez, o ezici çalışmanın, yasayı yerine getirip de sancıdan kurtulduğu zaman ruhunu dolduran mutluluğun eşsiz bir övgüsünü yapar. Kocası için bir engel değil, bir yardımcı olan, mert eşin portresini çizer. Bu kadın bilir ki, "insanın iççağrısı yalnızca kendini başkaları için, kapalı bir biçimde, ödül beklemeden feda etmektir."

Böyle bir kadın, başkalarının emeğinin tadını çıkarmaktan başka bir ereği bulunmayan, sahte, aldatıcı bir çalışmada kocasını desteklememekle kalmayacak, dehşet ve tiksinti içinde, böyle bir eylemin çocuklarını da baş-

tan çıkaracağını göz önüne alacaktır. Güç gerektiren, tehlikeden korkmayan, gerçek çalışmayı isteyecektir eşinden... İnsanların çocukları, gelecek kuşakları daha arı bir biçimde yetiştirmeleri gerektiğini, kendisinin de bütün varlığıyla bu kutsal çabaya yardımcı olmak için yaşadığını bilir. Çocuklarında ve kocasında fedakârlık gücünü geliştirecektir... İnsanlara hükmeden, onlar için yol gösterici yıldız olan kadınlar böyle kadınlardır... Ey anakadınlar! İnsanlığın kurtuluşu sizin ellerinizdedir! (10).

Yalvaran bir sesin, daha umudeden bir sesin çağrısıdır bu... İşitilmeyecek midir?..

Birkaç yıl sonra, son umut ışığı da sönmüştür:

Belki de inanmıyacaksınız; ama ne kadar yalnız olduğumu, gerçek benliğimin çevremdekilerce ne kadar küçümsendiğini tasarlıyamazsınız (11).

Kendisini en çok sevenler bile ruhsal değişiminin büyüklüğünü farketmedikten sonra, başkalarından daha büyük bir sezgi, daha büyük bir saygı beklenemezdi. Tolstoy'un, duygularının değişmiş olmasından çok, hristiyan alçakgönüllülüğünün gereğine uymak için, barışmakta ısrar ettiği Turgenyev, onun için, alaylı alaylı: "Tolstoy'a çok acıyorum, diyordu; ama, Fransızların dedikleri gibi, herkes kendi piresini kendi usulünce öldürür" (12).

Birkaç yıl sonra, ölmek üzere olduğu sıralarda, Tolstoy'a o ünlü mektubu yazıyor, dostuna, "Rus toprağının büyük yazarı"na "edebiyata dönmesi için" yalvarıyordu.

Ölmek üzere olan Turgenyev'in kaygısına ve ricasına Avrupa'nın bütün sanatçıları katılıyorlardı. Eugène Melchior de Vogué, 1886'da Tolstoy üzerine yaptığı bir incelemenin sonunda, Tolstoy'u elinde bir bizle, mujik kılığında gösteren bir resmi bahane ederek, kendisine şu çok güzel sözlerle seslenivordu:

Başyapıtların ustası, aracımız bu değil sizin!.. Bizim aracımız kalem, tarlamız da insan ruhudur, onu da korumak, beslemek, gerekir. İzin verin de size bir Rus

köylülsilnün, Moskova'nın ilk basımcısının, gene sabana döndürülmek istendiği zaman kopardığı çığlığı hatırlatalım: "Buğday ekmek değil benim işim, dünyaya ruhsal tohumlar saçmak."

Sanki Tolstoy düşünce tohumları ekiciliği rolünü yadsımış gibi!.. *Benim inancım*'ın sonunda, şöyle yazıyordu:

Hayatımın, aklımın, ışığımın bana yalnız insanları aydınlatmam için verildiğine inanıyorum. Gerçek konusundaki bilgimin bana bu iş için verilmiş bir yetenek olduğuna, yeteneğin de bir ateş, ancak yandığı zaman ateş olan bir ateş olduğuna inanıyorum. Hayatımın tek anlamının, içimdeki bu ışık içinde yaşamak, insanlar görebilsinler diye, bunu önlerinde, yukarlarda tutmak olduğuna inanıyorum.

Ama ancak yandığı zaman ateş olan bu ateş, çoğu sanatçıları kaygılandırıyordu. En akıllılar, sanatlarının yanıcının ilk yemi olmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu sezmiyor değillerdi. Bütünüyle sanatın tehlikede bulunduğuna, Tolstoy'un da, Prospero gibi, yaratıcı hayallerin büyülü deyneğini bir daha düzelmemesiye kırdığına inanıyormuş gibi davranıyorlardı.

Oysa gerçekten bu kadar uzak bir şey olamazdı; Tolstoy'un, sanata zarar vermek şöyle dursun, onda nadasta bırakılmış güçleri canlandırdığını, dinsel inancının, sanat dehâsını öldürmek şöyle dursun, daha da yenileştirdiğini kanıtlayabilirim.

---

(1) 1878 yazı.
(2) 18 kasım 1878.
(3) Kasım 1879.
(4) 5 ekim 1881.
(5) 14 ekim 1881.
(6) Mart 1882.
(7) 1882.
(8) 23 ekim 1884.
(9) "Sözde kadın hakkı gerçek çalışma yaşamından uzaklaşmış bir insan toplumunda doğdu, ancak böyle bir toplumda doğabilirdi. Aklı başında hiçbir işçi karısı kocasının maden

ocaklarında yada tarlalardaki çalışmasını paylaşmak hakkını istemez. Zengin sınıfın hayal çalışmasına katılmak istiyorlar yalnız."

(10) *Ne Yapmalıyız*'ın son satırlarıdır bunlar, 14 şubat 1886 tarihini taşırlar.

(11) Bir dostuna yazdığı mektuptan.

(12) Barışma 1878 baharında gerçekleşti. Tolstoy, Turgenyev'e mektup yazarak özür diledi. Turgenyev 1878 ağustosunda İasnaya Poliana'ya geldi. Tolstoy da 1881 temmuzunda onu görmeye gitti. Davranışlarının değişikliği, yumuşaklığı, alçak gönüllülüğü herkesi şaşırttı.

Tolstoy'un bilim ve sanat konusundaki düşüncelerinden sözedilirken, bu düşüncelerin dile getirildiği kitapların en önemlisinin: *Ne yapmalıyız?*'ın (1884-1886) genellikle bir yana bırakılması şaşırtıcı bir şeydir. Tolstoy, bilime ve sanata ilk burada savaş açar; daha sonraki savaşlarının hiçbiri, şiddet bakımından, bu ilk karşılaşmayı aşmamıştır. Son zamanlarda, Fransa'da, bilimin ve aydınların boşluğu konusundaki tartışmalarda, hiç kimsenin bu sayfaları kullanmayı düşünmemiş olması şaşırtıyor insanı. "Bilim hadımlarına" ve "sanat korsanlarına", eskiden hüküm süren kastları: kiliseyi, devleti, orduyu yıktıktan ya da köleleştirdikten sonra, onların yerine yerleşen, insanlara yararlı hiçbir şey yapamadan ya da yapmak istemeden, kendilerine hayran kalınmasını, körü körüne boyun eğilmesini isteyen, bilim için bilime, sanat için sanata düşüncesizce bir inanç beslenmesini birer dogma gibi yayan, kendilerini haklı çıkarmak için böyle yalancı bir maskeye bürünen, canavarca bencilliklerini ve hiçliklerini bu yoldan savunan bu düşünce kastlarına karşı yazılmış suçlamaların en müthişidir.

"Sanatı ve bilimi yadsıdığımı söyletmeyin bana, diye devam eder Tolstoy. Sanatı ve bilimi yadsımak şöyle dursun, ben asıl onlar adına kovmak istiyorum satıcıları tapınaktan."

Bilim ve sanat, ekmek ve su kadar gereklidir, hattâ daha da gereklidir... Gerçek bilim, görevin, bunun sonucu olarak da bütün insanların gerçek iyiliğinin bilinmesidir. Gerçek sanat, görevin ve bütün insanların gerçek iyiliğinin bilgisinin dile getirilmesidir.

Sonra Tolstoy, "insanlar var oldu olalı, harpları ve davulları üzerinde, görüntüler ve söz yoluyla, aldatmacaya karşı savaşlarını, bu savaşta çektikleri acıları, iyi-

liğin zaferi konusundaki umutlarını, kötülüğün zaferi konusundaki umutsuzluklarını, peygambersi bir gelecek görüşü karşısındaki coşkunluklarını dile getirmiş olanları" göklere çıkarır.

Sonra, acılı ve gizemsel bir ateşle yanan bir sayfada, gerçek sanatçının görüntüsünü çizer bize:

Bilimin ve sanatın çabası, bunlar ancak hiçbir hak istemedikleri, yalnız görevlerini bildikleri zaman meyva verir. İnsanlık ancak böyle bir çaba olduğu için, özü fedakârlık olduğu için saygı duyar bu çabaya. Ruhsal çalışmalarıyla başkalarına hizmet etmekle görevlendirilmiş insanlar, görevlerini yerine getirirken her zaman acı çekerler: çünkü ruhsal dünya yalnızca acılar ve işkenceler içinde doğar. Fedakârlık ve acı çekme, düşünürün ve sanatçının kaderi budur işte: çünkü ereği insanların iyiliğidir. İnsanlar mutsuzdur, acı çekerler, ölürler; boş gezmek için, eğlenmek için zaman yoktur. Düşünür ya da sanatçı, bizim inanmaya alıştığımız gibi, Olympos tepelerinde oturmaz hiçbir zaman; karışıklığın, heyecanın içindedir hep. İnsanlara neyin iyilik getireceğini, neyin onları acılardan kurtaracağını kararlaştırmak ve söylemek zorundadır, oysa kararlaştırmamıştır, söylememiştir; yarın iş işten geçecektir belki de, ölecektir... Sanatçılar, bilim adamları yetiştiren bir kurumda (doğrusunu söylemek gerekirse, bilimin ve sanatın yıkıcıları yetişir buralarda) yetişmiş bir kimse değildir; diplomatur, aylıklar alanlar düşünür ya da sanatçı olmaz; düşünür ya da sanatçı, ruhunda bulunanı düşünmemekten, dile getirmemekten mutluluk duyacak olan, ama bunu yapmaktan da geri duramayan kimsedir: çünkü görünmeyen iki güç yöneltir onu buna: iç gereksinmesi, bir de insanlara duyduğu sevgi. Şişman, zevk düşkünü, kendinden memnun sanatçı yoktur.

Tolstoy'un dehasına acılı bir ışık tutan bu gözkamaştırıcı sayfa, Moskova'daki sefaletin kendisinde uyandırdığı acının dolaysız etkisi altında ve bilim ile sanatın toplumsal eşitsizliğe, ikiyüzlü şiddete dayanan her

türlü çağdaş düzenin suç ortakları oldukları kanısı içinde yazılmıştı. - Bu kanısı hiçbir zaman değişmeyecekti Tolstoy'un. Ama dünyanın sefaletiyle ilk karşılaşmasının uyandırdığı izlenim gittikçe zayıflayacak, yaradan o kadar kan akmaz olacaktı (1); kitaptaki bu acı ve öç duygusuyla dolu öfke titremesi bundan sonraki kitaplarının hiçbirinde çıkmayacaktı karşımıza. Bu kanıyla yaratan sanatçının yüce inanç bildirisi, "sanatçının payı olan" fedakârlık ve acının göklere çıkarılması, Goethe tarzındaki Olympos sanatının horgörülüşü başka hiçbir yerde yoktur. Daha sonra yeniden sanat eleştirisine giriştiği yapıtlarda, konuyu edebiyat açısından ve o kadar gizemci olmayan bir gözle işleyecektir; sanat sorunu, Tolstoy'un, şu gece barınağına gidip de akşam, evine dönünce, umutsuzca haykırıp hıçkırdığı akşamki gibi, sayıklamadan düşünemediği insan sefaletinin derinliğinden çıkacaktır.

Bu öğretici yapıtların soğuk oldukları anlamına gelmez bu. Soğuk olması olanaksızdır onun. Ömrünün sonuna kadar, Fet'e şu satırları yazan insan olarak kalacaktır:

Yazar, kişilerini sevmiyorsa, en önemsiz kişilerini bile sevmiyorsa, o zaman alabildiğine hakaret etmelidir onlara, ya da karnı çatlayıncaya kadar alay etmelidir (2).

Sanat hakkındaki yazılarında, bunda kusur etmez. Bunların olumsuz yanı —hakaretler, alaylar— öylesine güçlüdür ki, yalnız bu yanı sarsmıştır sanatçıları. İnançlarını, duygularını öyle şiddetli bir biçimde yaralıyordu ki, sanatlarının düşmanını her türlü sanatın düşmanı olarak göreceklerdi ister istemez. Ama Tolstoy'un eleştirisi yeniden kurmanın yolunu da gösterir her zaman. Hiçbir zaman yıkmak için yıkmaz, yeniden kurmak için yıkar. Alçakgönüllü olduğu için, herhangi bir şeyi yeniden kurduğunu da ileri sürmez; sanatı kötüye kullanan, sanatın onurunu düşüren, sahte sanatçılara karşı, her zaman varolan, her zaman varolacak olan sanatın

savunmasını yapar. O ünlü Sanatın Eleştirisi'nden on yıl önce, 1887 yılında, bana yazdığı bir mektupta şöyle diyordu (3):

Gerçek bilim ve gerçek sanat her zaman vardı, her zaman da varolacaktır; bunu yadsımak hem olanaksızdır, hem de faydasız. Bugün, bütün kötülük, bilginleri ve sanatçıları da yanlarına alan sözde uygar kişilerin papazlar gibi ayrıcalıklı bir kast meydana getirmelerinden ileri geliyor. Bu kast da bütün kastların bütün kusurlarını taşıyor. Örgütlenmesini gerektirmiş olan ilkeyi düşürüyor, alçaltıyor. Bugün çevremizde bilim ve sanat dedikleri büyük bir aldatmacadan, kilisenin o eski boş inancını aşar aşmaz içine gömüldüğümüz, büyük bir boş inançtan başka bir şey değil. İzlememiz gereken yolu iyi görebilmemiz için, işe baştan başlamamız, kafamızı sıcak tutan, ama gözümüzün önüne düşen başlığı çıkarmamız gerekir. Yoldan çıkmamak kolay değil. Merdivenin basamakları üzerinde doğuyor ya da tırmanıyoruz bunlara; kendimizi ayrıcalıklılar, uygarlığın, Almanların dedikleri gibi, Kultur*'ün rahipleri arasında buluyoruz. Bu üstün durumda bizi güvene getiren ilkeleri tartışma konusu yapabilmek için, brehmen ya da katolik rahipleri gibi bize de büyük bir içtenlik, büyük bir gerçek aşkı gerekir. Ama hayat sorununu anlamaya çalışan, ağırbaşlı bir insan tereddüt edemez. Açık görmeye başlamak için, kendisi bakımından elverişli de olsa, içinde bulunduğu boş inançtan sıyrılması, kurtulması gerekir. Zorunlu bir koşul bu... Boş inançlar beslememek. Bir çocuğun, ya da bir Descartes'ın durumunu almak...*

Sanat nedir? adlı kitabında çıkarcı kastların hoşlandığı bu yeni sanat inancının, bu boş inancın, bu "büyük aldatmaca"nın, ipliğini pazara çıkarır. Sert bir canlılıkla, gülünçlüklerini, yoksulluğunu, ikiyüzlülüğünü, temelinden bozulmuşluğunu gösterir. Yerle bir eder. Oyuncaklarını parçalayan bir çocuk sevinciyle girişir bu yıkıma. Bütün bu eleştiri bölümü mizahla doludur, ama haksızlıkla da doludur: savaş açmıştır bir kere. Tolstoy

bütün silâhları kullanır, gelişigüzel, vurduklarının yüzüne bakmadan vurur. Çoğu zaman, —bütün savaşlarda olduğu gibi— savunması gereken kimseleri de yaraladığı olur: Ibsen ya da Beethoven. Harekete geçmesinden önce yeterince düşünmesine zaman bırakmayan kızgınlığının suçudur bu, çoğu zaman nedenlerinin zayıflığını görmesini önleyen tutkusunun, bir de —niçin saklamalı?— yetersiz sanat bilgisinin suçudur.

Edebiyat okumaları dışında, çağdaş sanat konusunda ne bilebilir? Hayatının dörtte üçünü Moskova yakınındaki köyünde geçirmiş, 1860'tan beri Avrupa'ya gelmemiş olan —o zaman da kendisini ilgilendiren tek şeyden, okullardan başka ne görmüştü?— bu köylü beyzade, ne kadar resim görmüştür, Avrupa musikisinin neyini dinlemiştir? Resim konusunda, işittiklerine göre konuşur, yeniler arasında, Puvis'yi, Manet'yi, Monet'yi, Boecklin'i, Stuck'ü, Klinger'i karmakarışık bir biçimde anar, Jules Breton ile Lhermitte'e iyi duymaları dolayısiyle güvenir, hayranlık duyar, Michel-Ange'ı küçümser, ruh ressamları arasında bir kerecik olsun Rembrandt'ın adını anmaz. Musiki konusunda, duyguları çok daha iyidir, ama musikiyi de pek bilmez: çocukluk izlenimlerinde kalır, daha 1840'a doğru klâsik olmuşlarla yetinir, musikisini dinleyince ağladığı Çaykovski bir yana, o zamandan beri hiç kimseyi tanımaya çalışmamıştır; Brahms'ı ve Richard Strauss'u aynı çuvala koyar, Beethoven'e ders vermeye kalkar (4), Wagner'i yargılamak için, perdenin açılmasından sonra gelip ikinci perdenin ortasında bıraktığı bir tek *Siegfried* temsilinin yeterli olduğunu sanır (5). Edebiyat alanında, daha bilgilidir elbette. Ama, alabildiğine garip bir sapmayla, iyi tanıdığı Rus yazarlarını yargılamaktan kaçınır da anlayışları kendisininkinden uzak olan yabancı ozanlara yasalar göstermeye kalkar, kitaplarını mağrur bir önemsemezlikle karıştırır (6).

Yaşlandıkça daha da artar o yılmaz güveni. Shakes-

peare'in *"Bir sanatçı olmadığını"* kanıtlamak için bir kitap yazmaya kadar götürür işi.

Her şey olabilirdi; ama bir sanatçı değildi (7).

Gelin de hayran kalmayın bu inanca! Tolstoy şüphe etmez. Tartışmaz. Gerçeğe ermiştir. Şöyle diyecektir size:

Dokuzuncu Senfoni insanları ayıran bir yapıttır (8).

Ya da:

Bach'ın keman için yazdığı o ünlü havanın, Chopin'in Mi bemol majör Nocturne'ü ve Haydn'ın, Mozart'ın, Schubert'in, Beethoven ve Chopin'in yapıtları arasından seçilmiş on kadar parça bir yana... geri kalan ne varsa atılmalı, insanları ayıran bir sanat olarak hor görülmelidir.

Ya da:

Shakespeare'in dördüncü sınıf bir yazar bile sayılamıyacağını kanıtlayacağım. İnsan özelliklerinin resmi olarak da bir sıfırdır.

İnsanlığın geri yanının başka türlü düşünmesi durdurmaz onu; tam tersine!

Bütün Avrupa'da Shakespeare konusunda yerleşmiş olan kanıdan tamamiyle farklıdır benim kanım, diye yazar gururla.

Yalan saplantısı içindedir, her yanda yalanı sezer; bir fikir ne kadar çok yayılmışsa, o kadar fazla dikleşir karşısında; sakınır ondan, Shakespeare'in ünü konusunda söylediği gibi, insanların her zaman uğradıkları şu salgın etkilerden birini görür onda. "Ortaçağın Haçlı Seferleri, simyacıların madenleri altın yapacak olan taşı aramaları, lâle tutkusu böyledir. İnsanlar iyice sıyrılmadıkça göremezler bu etkilerin saçmalığını. Basının gelişmesiyle, bu salgınlar olağanüstü bir duruma gelmiştir." Sonra, bu bulaşıcı hastalıkların en yeni örneği olarak Dreyfus Olayı'nı gösterir, bütün haksızlıkların düşmanı, bütün ezilmişlerin savunucusu olan Tolstoy, hor-

görü dolu bir aldırmazlıkla sözeder bu olaydan (9). Kendi kendisini de karşı koyamadan kapılmakla suçladığı bu "ruhsal salgınlara" karşısında duyduğu içgüdüsel tiksintisinin, yalan korkusunun kendisini ne aşırılıklara götürebileceğini gösteren, çok dikkat çekici bir örnek işte. İnsan erdemlerinin ters yüzüdür bu, tasarlanması olanaksız bir körlüktür, ruhların derinliklerini gören, tutkulu güçleri canlandırmakta usta olan bu adamı *Kıral Lear*'i "budalaca bir yapıt", mağrur Cordelia'yı "kişilikten yoksun bir yaratık" olarak nitelemeye kadar götürür (10).

Şu da var ki, Shakespeare'in bazı gerçek kusurlarını, bizim söylemek içtenliğini gösteremediğimiz kusurlarını çok iyi görür: bütün kişilere aynı biçimde verilen şiir dilinin yapmacık niteliği, tutku, kahramanlık, hattâ sadelik dilinin aynı olması bunlardan biridir. Bütün yazarların en az edebiyatçısı olan bir Tolstoy'un, kalem adamlarının en dâhisine yakınlık duymamasını çok iyi anlıyorum. Ama anlamadığından sözetmekle zaman harcamak niçin? Size kapalı bir dünya hakkında vardığınız yargıların ne değeri olabilir?

Bu yabancı dünyaların anahtarını arıyorsak, sıfırdır bu yargıların değeri. Ama Tolstoy'un sanatının anahtarını arıyorsak; bu değer ölçülemiyecek kadar büyüktür. Bir yaratıcı dehadan bir eleştirmen tarafsızlığı isteyemeyiz. Bir Wagner, bir Tolstoy, Beethoven'den ya da Shakespeare'den sözettikleri zaman, Beethoven ya da Shakespeare değildir sözünü ettikleri, kendi kendileridir: kendi ülkülerini açıklarlar. Bizi aldatmaya da kalkmazlar. Tolstoy, Shakespeare'i yargılamak için, "nesnel" olmaya çalışmaz. Bu kadarla da kalmaz, Shakespeare'i sanatının nesnelliğinden dolayı kusurlu bulur. *Savaş ve Barış*'ın ressamı, kişilikten sıyrılmış sanatın ustası, Goethe'nin ardından "Shakespeare'i" ve "sanatın nesnel olması, yani olayları her türlü ahlâk değerinin dışında göstermesi gerektiği kuramını" bulan, böylelikle

sanatın dinsel ereğini kesinlikle yadsıyan Alman eleştirmenlerini alabildiğine küçümser.

Tolstoy sanatla ilgili yargılarını bir inancın yukarılarından yayar böylece. Onun eleştirilerinde kişisel hiçbir arddüşünce aramayın. Kendisini örnek olarak göstermez; başkalarının yapıtları karşısında ne kadar amansızsa, kendi yapıtları karşısında da o kadar amansızdır (11). Ne ister öyleyse, benimsediği din ülküsünün sanat bakımından değeri nedir?

Çok güzel bir ülküdür bu. "Dinsel sanat" sözü kavramın genişliği konusunda insanı aldatabilir. Tolstoy, sanatı daraltmak şöyle dursun, genişletir. Sanat her yerdedir, der.

Sanat bütün hayatımıza işler; sanat dediğimiz şey: oyunlar, konserler, kitaplar, sergiler pek küçük bir kısmıdır onun. Hayatımız, çocuk oyunlarından din törenlerine varıncaya kadar, türlü sanat gösterileriyle doludur. Sanat ile söz, insan ilerlemesinin iki organıdır. Biri yürekleri kaynaştırır, öbürü düşünceleri. Bunlardan biri bozulmuşsa, toplum hastadır. Bugünün sanatı bozulmuştur.

Renaissance'tan beri, hristiyan ulusların bir sanatından sözedilemez. Sınıflar ayrılmıştır. Zenginler, ayrıcalıklılar sanatın tekelini haksız olarak kendi ellerine almaya kalkmışlardır; kendi hazlarını güzellik ölçütü durumuna getirmişlerdir. Yoksullardan uzaklaşınca, sanat yoksullaşmıştır.

Yaşamak için çalışmayanların duydukları coşkunluklar, çalışanların coşkunluklarından çok daha sınırlıdır. Bugünkü toplumumuzun duyguları üç duyguda toplanmaktadır: Gurur, şehvet ve yaşama bıkkınlığı. Zenginlerin sanatının konusu hemen hemen tamamiyle bu üç duygu ile bu üç duygunun dallarından meydana gelmektedir.

Dünyayı kirletir, halkı yoldan çıkarır, cinsel bozulmuşluğu yayar, insan mutluluğunun gerçekleşmesinde en kötü engel olmuştur. Öte yandan, gerçek güzellikten

de, doğallıktan da yoksundur, içtenlikten de yoksundur, - yapmacık, uydurma, beyinsel bir sanattır.

Sanat züppelerinin bu yalanının, zenginlerin bu zaman öldürme araçlarının karşısında, canlı sanatı, insan sanatını, bütün insanları, bütün sınıfları, bütün ulusları birleştiren sanatı yükseltelim. Geçmiş bize bu sanatın şanlı örneklerini sunmaktadır.

Bizim en yüksek sanat saydıklarımızı: Oluş destanını, İncil'in mesellerini, efsaneleri, masalları, halk şarkılarını insanların çoğunluğu her zaman anlamış, her zaman sevmiştir.

En büyük sanat, çağın dinsel bilincini dile getiren sanattır. Kilise öğretisini anlamayın bundan. "Her toplumun dinsel bir hayat kavramı vardır: bu toplumun ulaşmak istediği en büyük mutluluk ülküsüdür bu." Herkesin az ya da çok açık bir duygusu vardır bu konuda; bazı öncü insanlar da açıklıkla dile getirirler bunu.

Her zaman dinsel bir bilinç vardır. Irmağın akış yönüdür bu.

Çağımızın dinsel bilinci de insanların kardeşliğiyle gerçekleştirilmiş mutluluğa erişmek dileğidir. Biricik gerçek sanat bu birlik için çalışan sanattır. En yüksek sanat, bunu aşk gücüyle, doğrudan doğruya gerçekleştiren sanattır. Ama bir başka sanat da kızgınlığın, horgörünün silâhlarını kullanarak, kardeşliğin karşısına dikilen şeylerle savaşmakla aynı işe katılır. Dickens'in, Dostoyevski'nin romanları, Hugo'nun *Sefiller*'i, Millet'nin tabloları bunlardandır. Bu yüksekliklere erişemese bile, gündelik hayatı sevgi ve gerçeklikle canlandıran her sanat, insanları birbirine yaklaştırır. *Don Quichotte* böyledir, Molière'in oyunları böyledir. Şu da var ki, bu son sanat türü, "Yusuf'un o eşsiz hikâyesi gibi ilkçağ örnekleriyle kıyaslanınca", fazla özenli gerçekçiliği ve konularının yoksulluğuyla kusurludur genellikle. Ayrıntıların aşırı kesinliği yapıtlara zarar verir, bu yapıtlar evrensel olamazlar bu yüzden.

Sanatta, taşralılık diye adlandırılması daha doğru olacak bir gerçekçilik, günümüz yapıtlarını bozuyor.

Böylece Tolstoy, hiç duralamadan, kendi öz dehasının ilkesini mahkûm eder. Kendisini bütünüyle geleceğe feda etse de ne çıkar, kendisinden hiçbir şey kalmasa da ne çıkar onun için?

Geleceğin sanatı bugünün sanatını devam ettirmeyecektir, başka temeller üzerine kurulacaktır. Bir kastın malı olmayacaktır artık. Sanat bir meslek değildir, gerçek duyguların dile getirilmesidir. Sanatçı da bir gerçek duyguyu ancak başkalarından kopmadığı, insan için doğal olan hayatı yaşadığı zaman duyabilir. İşte bunun için, hayattan uzak kalan kişi, yaratmak için en kötü koşullar içindedir.

Gelecekte, "sanatçılar hep yetenekli kişiler olacaktır". Sanat eylemi, "ilkokullara musiki ve resim öğretiminin sokulmasıyla, çocuğa ilk dilbilgisi öğeleriyle birlikte verilmesiyle", herkesin erişebileceği bir şey olacaktır. Ayrıca, Sanat, bugünün sanatı gibi, karışık bir teknik gereksinmesi de duymayacaktır artık; sadeliğe, açıklığa, özlülüğe, yani klâsik ve sağlıklı sanatın, Homeros sanatının özelliklerine doğru yol alacaktır (12). Bu açık, bu yalın sanatta evrensel duyguları dile getirmek ne güzel olacaktır! Milyonlarca insan için bir masal ya da bir şarkı yazmak, bir resim çizmek, bir roman yada bir senfoni yazmaktan çok daha önemlidir, üstelik de daha güçtür (13). Uçsuz bucaksız ve hemen hemen hiç girilmemiş bir alandır bu. Böyle yapıtların yardımıyla, insanlar kardeşçe birliğin mutluluğunu öğreneceklerdir.

Sanat, şiddeti ortadan kaldırmalıdır, yalnız o yapabilir bunu. Sanatın görevi, Tanrı, yani Aşk ülkesini gerçekleştirmektir (14).

Hangimiz benimsemeyiz bu yüce gönüllülükle dolu sözleri? Tolstoy'un anlayışının, birçok ütopya, biraz da çocuklukla birlikte, canlı ve verimli olduğunu kim görmez! Evet, sanatımızın bütünü bir kastın anlatımından başka bir şey değildir, o da, ulustan ulusa, küçük, düş-

man bölüklere ayrılmaktadır. Avrupa'da kendinde partilerin ve ırkların birliğini gerçekleştiren bir tek sanatçı ruhu yoktur. Çağımızda, bu ruhların en evrenseli Tolstoy'unkiydi. Biz, bütün halkların ve bütün sınıfların insanları, onda sevdik birbirimizi. Bizim gibi bu uçsuz bucaksız aşkın güçlü sevincini tatmış bir kimse, Avrupa'nın küçük topluluklarının sanatının sunduğu parçalarla, büyük insan ruhunun parçalarıyla yetinemezdi artık.

---

(1) Acı çekmeyi, yalnız kişisel acıyı değil, başkalarının acısını bile doğrulayacaktır. "Çünkü akılsal hayatın özü başkalarının acısını hafifletmektedir. Öyleyse çalışan için çalışmanın konusu nasıl acı çekme konusu olabilir? Çiftçinin sürülmemiş bir toprağın kendisi için bir acı olduğunu söylemesi gibi bir şey bu." *(Hayat Üzerine).*

(2) 23 şubat 1860.

(3) *Sanat Nedir* 1897-98'de yayınlandı; ama Tolstoy on beş yıldır, yani 1882'den beri düşünüyordu bu kitabı yazmayı.

(4) Hoşgörmezliği 1886'da artmaya başlamıştı. *Ne Yapmalıyız*'da Beethoven'e dil uzatmayı göze alamıyordu daha (Shakespeare'e de dokunmuyordu). Üstelik, çağdaş sanatçıların onlardan geldiklerini söylemelerine kızıyordu. "Galilée'lerin, Shakespeare'lerin, Beethoven'lerin yaptıklarının Tyndall'ların, Victor Hugo'ların Wagner'lerin yaptıklarıyla hiçbir ortak yanı yoktur." *(Ne Yapmalıyız?).*

(5) Birinci perdenin sona ermesinden önce çıkmak istiyordu. "Benim için, sorun çözülmüştü. Şüphem yoktu artık. Böyle sahneler tasarlayabilen bir sanatçıdan hiçbir şey beklenemezdi. Hiçbir zaman iyi bir şey yazamıyacağı önceden söylenebilirdi."

(6) Yeni okullara bağlanan Fransız ozanlarından bir seçme yapmak için, *"her kitabın yirmi sekizinci sayfasında bulunan şiiri kopya etmek"* gibi hayranlık verici bir düşünce ileri sürdüğü bilinir.

(7) *Shakespeare*, 1903. - Bu kitabı Ernest Crosby'nin *Shakespeare ve İşçi Sınıfı* adlı yazısı dolayısiyle yazmıştı.

(8) (Tam olarak:) *"Dokuzuncu Senfoni* bütün insanları birleştirmez, nek azını birleştirir ancak, ötekileri ayırır."

(9) "İnsanlar hipnotizmadan kurtulup da Dreyfus'ün suçlu olup olmadığını hiçbir zaman bilemiyeceklerini, her birinin Dreyfus Olayı'ndan daha önemli, daha çabuk çözümlenmesi gereken sorunları bulunduğunu anlayıncaya kadar, aradan birkaç yıl geçmesi gerekti." *(Shakespeare).*

(10) *"Kral Lear* çok kötü bir dram, çala-kalem yazılmış, ancak tiksinti ve sıkıntı verebilir insana." - O zamanlar evlilik ve kıskançlık konusundaki düşüncelerine uyduğundan olacak, biraz iyi karşıladığı *Othello* da, "Shakespeare'in en az kötü dramı olmakla birlikte, bir tumturaklı sözler örgüsünden başka bir şey değildir." Hamlet'in de kendine özgü bir kişiliği yoktur; "yazarının gramofonudur, onun düşüncelerini tekrarlar durur". Ama Tolstoy her zaman böyle düşünmemişti. 1860-1870 yılları arasında, özellikle de Piyotr I. üzerine tarihsel bir dram yazmayı düşündüğü sıralarda ,Shakespeare'i okumaktan zevk duyardı. 1869 notlarında, *Hamlet*'i bir örnek ve önder olarak benimsediği görülür.

(11) "Hayal ürünü yapıtlarını" "kötü sanat"tan sayar. Yeni sanatı yererken, kendi oyunlarını da onlara katar, "geleceğin dramının temelini meydana getirecek olan şu dinsel anlayıştan yoksun" bulur oyunlarını.

(12) Tolstoy daha 1873'te şöyle yazıyordu: "Ne düşünürseniz düşünün, ama öyle yazın ki, kitapları basımevine götüren arabacı her kelimeyi anlayabilsin. Tam anlamıyla açık ve basit bir dille kötü bir şey yazılamaz."

(13) Tolstoy bunun örneğini de vermiştir. Köy çocukları için yazdığı dört *Okuma Kitabı* Rusya'nın dinsel ve laik bütün okullarınca benimsenmiştir. *İlk Halk Masalları* binlerce ruhun besini olur.

(14) İnsanlar arasındaki bu kardeşçe birlik ülküsü Tolstoy'a göre insan eyleminin en yüksek noktasını belirtir; doymaz ruhunun etkisiyle, aşkın da ötesinde, bilinmedik bir ülkü tasarlar: "Belki bilim sanat için daha da yüksek bir ülkü bulacak, sanat da bunu gerçekleştirecektir."

En güzel kuram bile ancak içinde gerçekleştiği yapıtlarla değer kazanır. Tolstoy'da inanç ve eylem gibi kuram ile yaratım da bir arada gider her zaman. Bir yandan Sanat Eleştirisi'ni belirlerken, bir yandan da istediği yeni sanatın örneklerini veriyordu. Her iki sanatı da kapsıyordu bu örnekler: biri daha yüksekti, öbürü o kadar arı değildi, ama her ikisi de en insanca anlamda "dinsel"di; biri aşk yoluyla insanların birleştirilmesi için çalışıyor, öteki aşka düşman olan dünyaya savaş açıyordu. Şu baş-yapıtları yazıyordu: *İvan İlyiç'in Ölümü* (1884-1886), *Halk Hikâyeleri ve Halk Masalları* (1881-1886), *Karanlığın Gücü* (1886), *Kroyçer Sonat* (1889), *Efendi ve Uşak* (1895) (1). Bu sanat evresinin zirvesinde ve sonunda, biri ölümsüz aşkı, öbürü dünya kinini simgeleyen iki kulesiyle bir katedral yükselir: *Diriliş* (1899).

Bütün bu yapıtlar, yeni sanat özellikleriyle, öncekilerden ayrılır. Tolstoy yalnızca sanatın konusu üzerindeki düşüncelerini değil, biçimi üzerindeki düşüncelerini de değiştirmişti. *Sanat nedir*'de, ya da *Shakespeare* hakkındaki kitabında ileri sürdüğü beğeni ve anlatım ilkeleri sarsar insanı. Bunların çoğu, önceki yapıtlarının en büyükleriyle çelişir. "Açıklık, sadelik, özlülük", kelimelerini okuruz *Sanat nedir*'de. Maddesel etki küçümsenir. İnceden inceye gerçekçilik mahkûm edilir. - Sonra, *Shakespeare*'de alışılmış kusursuzluk ve ölçü ülküsünü buluruz. "Ölçü duygusu olmadı mı, sanatçı da olmaz." - Yeni yapıtlarda, ihtiyar adam, şimdi, bazı yanlarıyla kendini daha çok belli eden çözümleme dehasıyla, doğuştan gelme vahşiliğiyle, büsbütün silinmeyi başaramasa bile, daha güçlü bir biçimde belirtilmiş çizgilerini keskinliğiyle, ruhların kısaca verilmeleriyle, iç dramın ileri atılmak için toplanıp gerilen bir yırtıcı hay-

van gibi yoğunlaşmasıyla (2), yersel bir gerçekçiliğin geçici ayrıntılarından sıyrılmış coşkunluğun evrenselliğiyle, toprak kokan, tatlı, imgeli bir dille, sanatı derinden derine değişmiştir.

Halk sevgisi, halk dilinin güzelliğini çoktandır tattırmıştı ona. Çocukluğunda, dilenci masalcıların hikâyeleriyle ırgalanmıştı. Yetişmiş bir insan, ünlü bir yazar olduktan sonra da köylülerle konuşunca sanatsal bir haz duyuyordu. Daha sonra, Paul Boyer'ye şöyle diyecekti:

Bu adamlar birer ustadır. Eskiden, onlarla, ya da, omuzlarında heybeleri, köylerimizde dolaşıp duran şu yoksul gezginlerle konuştuğum zaman, deyimleri arasında birinci kere duyduklarımı özenle kaydederdim, bizim yeni edebiyatımızın çoğu zaman unuttuğu, ama bu toprağın damgasını taşıyan deyimlerdi bunlar... Evet, dilin özü bu adamlarda yaşar...

Kafası edebiyatla dolmadığı için, daha da iyi seziyordu bunu (3). Şehirlerden uzakta, köylüler arasında yaşaya yaşaya, halkın düşünme tarzını kendisi de benimsemişti biraz. Onun ağır gidişine, adım adım ilerleyen, beklenmedik, şaşırtıcı sarsıntılara uğrayan sağduyusuna, inandığı bir fikri tekrarlama, bıkıp yorulmadan, biteviye, aynı kelimelerle tekrarlama hastalığı ona da geçmişti.

Ama bunlar birer üstünlük olmaktan çok birer kusurdu. Halk ağzının gizli dehasını, simgelerin tadını, şiirsel çığlığını, efsanesel bilgeliğin doluluğunu zamanla farketti ancak. Daha *Savaş ve Barış* sırasında bunun etkisinde kalmaya başlamıştı. 1872 martında, Strakov'a şunları yazıyordu:

Dil ve yazı yöntemimi değiştirdim. Halk dilinde ozanın söyliyebileceği her şeyi belirtecek sesler var, bu dil benim için çok değerli. En iyi şiirsel düzenleyicidir bu dil. Fazladan, tumturaklı ya da sahte bir şey söylemek istedin mi, dil bunu götürmüyor. Oysa edebiyat dilimizin iskeleti yok, her yana çekebiliyorsun, her şey edebiyata benziyor (4).

Deyiş örnekleri almadı yalnız halktan; esinlerinin birçoğu da ondan geliyordu. 1877'de, İasnaya Poliana'ya bir *bilin* anlatıcısı geldi, Tolstoy onun birçok hikâyelerini not etti. *İnsanlar neyle yaşarlar* ve *Üç ihtiyar* efsaneleri de bunlar arasındaydı ve, bilindiği gibi, Tolstoy'un birkaç yıl sonra yayınlayacağı *Halk hikâyeleri ve halk masalları*'nın en güzel iki hikâyesi olacaklardı.

Yeni sanatta bir eşi daha bulunmayan bir yapıt. Sanattan daha yüksek bir yapıt: bu kitabı okurken edebiyatı kim düşünür? İncil ruhu, bütün kardeş insanların arı sevgisi halk bilgeliğinin güleç babacanlığıyla birleşir burda. Sadelik, duruluk, anlatılmaz bir iyilik, sonra, bazı bazı, tabloyu öylesine doğal bir biçimde aydınlatan şu doğaüstü aydınlık! Bu ışık temel kişinin, ihtiyar Elysée'nin yüzünü bir aylayla çevreler (5), ya da ayakkabıcı Martin'in, yer seviyesindeki penceresinden, gelip geçen insanların ayaklarını gören, yardımına koştuğu yoksulların çehresi altında, Tanrı'ca ziyaret edilen adamın dükkânı üzerinde ışıldar (6). Çoğu zaman, İncil'in mesellerine doğu efsanelerinin, Tolstoy'un çocukluğundan beri sevdiği *Binbir gece masalları*'nın kokusu karışır bu hikâyelerde (7). Bazı bazı da masalsı parıltı meşumlaşır, tüyler ürpertici bir büyüklük verir hikâyeye. Çok toprak elde edeceğim, bütün bir gün yürüyerek çevresini dolaştığım toprağı ele geçireceğim diye canından olan *Mujik Pakom* gibi (8).

Tepede, starşina, yere oturmuş, onun koşuşuna bakıyor, iki eliyle göbeğini tutarak, kahkahalarla gülüyordu. Sonra Pakom devrildi.

— Hah! Aferin, oğlum, çok toprak kazandın şimdi.

Starşina kalktı, Pakom'un uşağının önüne bir kazma attı:

— Al, göm şunu.

Uşak yalnız kaldı. Pakom'a bir çukur kazdı, başı ile ayakları arasındaki uzaklık kadar, üç arşıncık, - sonra onu gömdü.

Bu masalların hemen hepsi, şiirsel bir örtü altında,

vazgeçiş ve bağışlamayla ilgili İncil öğretisini saklarlar hep:

Sana hakaret edenden öç alma (9).
Sana kötülük edene karşı koyma (10).
Öç almak benim işimdir, der Tanrı (11).

Her zaman, her yerde, sonuç aşktır. Bütün insanlar için bir sanatın temelini atmak isteyen Tolstoy, bir çırpıda evrenselliğe ulaşır. Yapıtı, bütün dünyada, bir daha kesilmeyecek bir ilgi görmüştür: çünkü sanatın bütün geçici öğelerinden arınmıştır; ölümsüz yanları kalmıştır yalnız.

Karanlığın gücü bu yüce yürek arılığına yükselmez; böyle bir savı da yoktur: kılıcın öbür yanıdır bu. Bir yanda, tanrısal aşk düşü. Öbür yanda, acı gerçek. İnsan bu dramı okurken, Tolstoy'un inancının, halk sevgisinin halkı ülküleştirip de gerçeğe ihanet edebilecek nitelikte olup olmadığı görülebilir.

Tiyatro denemelerinin çoğunda öylesine beceriksiz olan Tolstoy, burada ustalığa ulaşır (12). Karakterler de, olay da rahatlıkla gözönüne serilir: yakışıklılık budalası Nikita, Anisya'nın azgın ve şehvetli tutkusu, oğlunun zinasına yataklık eden ihtiyar Matrena'nın alaylı babacanlığı, ihtiyar, kekeme Akim'in ermişliği, - gülünç bir bedende yaşayan Tanrı. Sonra, zayıf, kötülükten uzak Nikita'nın düşüşü: eğimin üzerinde kalabilmek için çaba gösterir, ama annesiyle karısı sürüklerler kendisini, günaha gömülür, cinayete yuvarlanır...

Mujikler pek para etmezler. Ama şaşkınlar! Yırtıcı hayvanlar! Hiçbir şeyden korkmazlar... Siz bacılar milyonlarca Russunuz, hepiniz de köstebekler gibi körsünüz, hiçbir şey bilmezsiniz, hiçbir şey!.. Mujik meyhanede, daha ne bileyim? Hapishanede, kışlada bir şeyler öğrenebilir hiç değilse; ama karısı... o ne öğrenecek? Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şey işitmemiş. Nasıl büyürse öyle de ölür... Küçücük, kör köpekler gibidirler, koşa koşa, başlarını pisliklere çarpa çarpa giderler.

Sonra o korkunç sahne: yeni doğmuş çocuğun öldürülüşü. Nikita öldürmek istemez. Onun için kocasını öldürmüş olan, cinayeti yüzünden sinirleri altüst olmuş durumda bulunan Anisya vahşileşir, çılgınlaşır, gözdağı verir ona, ele vereceğini söyler; bağırır:

Hiç değilse yalnız kalmıyacağım böylece. O da katil olacak. Ne demekmiş, öğrensin!

Nikita, çocuğu iki tahta arasında ezer. Cinayetinin orta yerinde, kaçar, dehşet içindedir, Anisya ile anasını ölümle tehdit eder, hıçkırır, yalvarır:

Anacığım, yapamıyorum artık!

Ezilmiş çocuğun bağırdığını duyar gibi olur.

Nereye kaçsam?..

Shakespeare'si bir sahnedir bu. Evde, geceleyin, tek başlarına, dışardaki cinayeti işiten, sezen küçük kızla ihtiyar uşağın konuşması daha da dokunaklıdır.

En sonunda, gönüllü günah ödeme. Nikita, babası ihtiyar Akim'le birlikte, yalınayak, bir düğün yerine gelir. Diz çöker, herkesten özür diler, bütün cinayetlerle suçlar kendini. İhtiyar Akim de kendisine cesaret verir, esrimeli bir acı gülümsemesiyle bakar ona:

Tanrı! oh! işte, Tanrı!

Drama ayrı bir sanat tadı veren de köylü dilidir.

Tolstoy, Paul Boyer'ye: *"Karanlığın gücü*'nü yazmak için, not defterlerimi araştırdım," diyordu.

Rus halkının içli ve alaycı ruhundan fışkıran bu beklenmedik imgelerde öyle bir canlılık, öyle bir güç vardı ki, bütün edebiyat imgeleri sönük kalır yanlarında. Tolstoy bundan zevk alır; havari ruhun karanlıklarının acısını çekerken, sanatçının bu deyimlerle, bu düşüncelerle eğlendiği sezilir, bunların güldürücü yanları gözünden kaçmaz (13).

Tostoy, bir yandan halkı inceleyip gecesine yukardan gelme bir ışık çizgisi düşürürken, bir yandan da zengin ve burjuva sınıflarının daha da karanlık gecesine iki trajik roman ayırıyordu. Bu evrede, sanat düşüncesinde oyun biçiminin ağır bastığı sezilir. *İvan İlyiç'in*

ölümü de, *Kroyçer Sonat* da sıkı, yoğun, gerçek iç dramlardır; *Kroyçer Sonat*'da, dramı kahramanın kendisi anlatır.

İvan İlyiç'in ölümü (1884-1886) Fransız okurunda en çok etki uyandırmış Rus yapıtlarından biridir. Fransız taşrasının sanata ilgisiz görünen burjuva okurlarında bu sayfaların uyandırdığı heyecana nasıl tanık olduğumu bu incelemenin başında belirtmiştim. Çünkü bu yapıt, şaşırtıcı bir gerçeklikle, şu dinden, ülküden, nerdeyse düşünceden de yoksun olan, yaşamamış olduklarını dehşetle farkedecekleri ölüm saatine kadar görevlerine, makinemsi hayatlarına dalan şu orta insanlardan, şu dürüst memurlardan birini çıkarır sahneye. İvan İlyiç, 1880 yıllarının Avrupa burjuva sınıfını temsil eder; bu sınıfın insanları Zola'yı okur, Sarah Bernhardt'ı seyrederler, hiçbir inançları bulunmadığı için, dinsiz oldukları bile söylenemez: inanmak ya da inanmamak çabasına bile girmezler, hiç düşünmezler bunu.

İvan İlyiç'in ölümü, kibarlar çevresine, her şeyden önce de evliliğe karşı saldırısının kimi zaman sert, kimi zaman alaylı saldırısının şiddetiyle, bir yeni yapıtlar dizisinin başlangıcı olur; *Kroyçer Sonat* ile *Diriliş*'in daha da sert çizgilerini haber verir. Bu hayatın içler acısı ve gülünç boşluğu (binlerce, binlercedir bunlar), kaba hırslarıyla, pek öyle zevk vermeyen, - "geceyi karısıyla başbaşa geçirmekten her zaman daha iyi olan", - zavallı benlik sevinçleriyle, meslek yolunun hayal kırıklıklarıyla, hırçınlık veren kayırmalarıyla, gerçek mutluluğuyla, yani kâğıt oyunuyla. Ve bu gülünç hayat daha da gülünç bir erek için yitirilir, İvan bir gün salonun penceresine bir perde takmak isterken, merdivenden düşer. Hayatın yalanı. Hastalığın yalanı. Kendisinden başka bir şey düşünmeyen, sağlığı yerinde hekimin yalanı. Hastalıktan tiksinen ailenin yalanı. Bir yandan yalandan bir bağlılık gösterirken, bir yandan da kocası ölünce nasıl yaşayacağını hesaplayan kadının yalanı. Evrensel yalan, ölen adamdan durumunu gizle-

meye çalışmayan, ona kardeşçe yardım eden, iyi yürekli bir uşağın gerçeğinin tek başına karşı koyduğu, evrensel yalan. İvan İlyiç, "kendi kendisine karşı sonsuz bir acıma duygusu içinde", yalnızlığına, insanların bencilliğine ağlar; korkunç acı çeker, geçmiş hayatının bir yalan olduğunu, bu yalanı düzeltebileceğini farkettiği güne kadar. O zaman, ölümüne bir saat kala, her şey aydınlanıverir. Kendini düşünmez artık, yakınlarını düşünür, onlara acır; ölmeli, onları kendisinden kurtarmalıdır.

— Sızı, neredesin? — İşte... İyi ya, devam et. — Peki ölüm, o nerede?.. — Onu bulamadı artık. Ölüm yerine, ışık vardı. — "Bitti", dedi biri. — Bu sözleri duydu, içinden tekrarladı. — "Ölüm yok artık", dedi kendi kendine.

Kroyçer Sonat'da bu "ışık çizgisi" de görünmez artık. Yaralı bir hayvan gibi toplumun üzerine koyverilen, çektiklerinin öcünü alan, vahşi bir yapıttır bu. Adam öldürmüş, kıskançlık hastalığına tutulmuş, hayvansı bir insanın iç dökmesi olduğunu unutmayalım. Tolstoy kahramanının ardına gizlenir. Genel ikiyüzlülüğe yöneltilen bu azgın yergilerde daha sertleşmiş olarak onun fikirlerini yeniden buluruz şüphesiz: kadınların eğitiminin, aşkın, evliliğin —bu aile "fuhuş"unun—, toplumun, bilimin, hekimlerin, - bu "cinayet ekicilerin" ikiyüzlülüğü. Ama kalıramanı kendisini bir kaba anlatıma, şiddet dolu etsel simgelere, —zevk düşkünü bir bedenin bütün tutuşmaları— sürükler, buna tepki olarak da keşişliğin bütün kızgınlıklarına, tutkular karşısında kin dolu bir korkuya, şehvetle tutuşan bir ortaçağ keşişinin hayat karşısındaki lânetlemesine sürükler. Kitabı yazdıktan sonra, Tolstoy da dehşet içinde kalmıştır. *Kroyçer Sonat*'ın sonsözünde şöyle der:

Bu yapıtı yazarken, sıkı bir mantığın beni bu geldiğim noktaya getireceğini hiç mi hiç bilmiyordum. Kendi sonuçlarım beni dehşete düşürdü ilkin, bunlara inan-

mak istemiyordum, ama elimde değildi... Benimsemek zorunda kaldım.

Gerçekten de, kaatil Pozdnışev'in aşk ve evlilik karşısındaki vahşi çığlıklarını daha sakin bir dille tekrarlıyacaktı:

Kadına —hele kendi karısına— şehvetle bakan bir kimse, onunla zina etmiş demektir.

Tutkular ortadan kalktığı zaman, insanlığın varolma nedeni kalmıyacaktır, Yasa yerine getirilmiş, varlıkların birliği gerçekleşmiş olacaktır.

Ermiş Mathieu'nün İncil'ine dayanarak, "hristiyan ülküsünün evlilik olmadığını, hristiyan evliliği olamıyacağını, hristiyanlık açısından, evliliğin bir ilerleme öğesi değil, bir düşüş öğesi, aşkın da, kendisinden önce ve kendisinden sonra gelen şeylerle birlikte, gerçek insan ülküsü karşısında bir engel olduğunu" gösterecektir (14).

Ama, bu fikirler, Pozdnışev'in ağzından çıkmalarından önce, hiçbir zaman bu kesinlikle belirlenmemişlerdi Tolstoy'da. Büyük yaratıcılarda sık sık görüldüğü gibi, yapıt yazarı sürüklemiş, sanatçı düşünürü geride bırakmıştı. - Sanat hiçbir zarar görmemiştir bundan. Etkinin güçlülüğü, tutkulu yoğunluk, görüntülerin sert belirginliği, biçimin dolgunluk ve olgunluğu bakımından, Tolstoy'un hiçbir yapıtı *Kroyçer Sonat*'a erişemez.

Kitabın adını açıklamak kalıyor geriye. - Doğrusunu söylemek gerekirse, yanlıştır bu ad. Musiki ancak yardımcı bir rol oynar burada. Sonatı çıkarıp atın: hiçbir şey değişmeyecektir. Tolstoy üzerinde fazlasiyle durduğu iki sorunu: musikinin bozucu gücüyle aşkın bozucu gücünü birbirine karıştırmakla iyi etmemiştir. Musiki iblisi ayrı bir yapıt isterdi; Tolstoy'un ona bu yapıtta verdiği yer, gösterdiği tehlikeyi kanıtlamaya yetmez. Bu konu üzerinde biraz durmalıyım: çünkü Tolstoy'un musiki karşısındaki tutumunun anlaşıldığını sanmıyorum.

Musikiyi sevmemekten çok uzaktı. İnsan ancak sev-

diğinden böyle korkar. *Çocukluk*'ta, özellikle de *Evlilik Mutluluğu*'nda musikiyle ilgili anıların ne büyük bir yer tuttuğunu bir düşünelim, *Evlilik Mutluluğu*'nda bütün aşk, baharından güzüne kadar, Beethoven'in *quasi una fantasia* Sonat'ının cümleleri arasında geçer. Sonra Nekludov'un (15), geceleyin, ölmeden önce, küçük Petya'nın (16) içlerinde duydukları eşsiz senfonileri düşünelim. Tolstoy hiç de iyi öğrenememişti musikiyi (17), musiki gözlerini yaşartacak kadar coştururdu onu; hayatının bazı evrelerinde de tutkuyla musikiye vermişti kendini. 1858'de, Moskova'da bir Musiki Derneği kurmuş, bu dernek daha sonra Moskova Konservatuarı olmuştu. Kayınbiraderi S. A. Bers şunları yazar:

Musikiyi çok severdi. Piyano çalar, klâsik ustalardan hoşlanırdı. Çoğu zaman, çalışmaya başlamadan önce, piyanonun başına otururdu (18). Esini onda bulurdu belki de. Kızkardeşimin sesini beğenir, her zaman ona eşlik ederdi. Musikinin onda uyandırdığı duyuların yüzünde hafif bir solgunlukla, görünüşe göre bir ürpertiyi belirten, farkedilmez bir yüz buruşmasıyla birlikte gittiğini görmüşümdür (19).

Varlığını köklerinden sarsan bilinmedik güçlerin çarpmasıyla duyduğu ürpertiydi bu! Ruhsal buyrultusunun, aklının, hayatının bütün gerçekliğinin bu musiki evreninde eridiğini duyardı. *Savaş ve Barış*'ın birinci ciltinde, Nikolay Rostov'un kumarda kaybedip de umutsuz bir durumda eve döndüğü sahneyi bir daha okuyun. Kızkardeşi Nataşa'nın şarkı söylediğini duyar. Her şeyi unutur.

Arkadan gelecek notayı hummalı bir sabırsızlıkla bekliyordu, sonra, bir an için, üç zamanlı bir ölçüden başka hiçbir şey kalmadı yeryüzünde: oh! mio crudele affetto!

— *"Ne saçma bir hayat şu bizim hayatımız, diye düşünüyordu. Mutsuzluk, para, kin, şeref, bütün bunlar hiçten başka bir şey değil... İşte gerçek!.. Nataşa, benim*

küçük güvercinim!.. Bakalım, si'*ye ulaşacak mı?.. Erişti, şükürler olsun!"*

Si'*yi güçlendirmek için kendisinin de şarkı söylediğini hiç farketmeden, kardeşine* terz'*de eşlik etti.*

— "Ah! Tanrım, ne kadar güzel! Ben mi verdim bunu? ne iyi!" diye düşünüyordu; bu terz'*in titreşimi, benliğinde, en iyi, en arı olan ne varsa hepsini uyandırıverdi. Bu insanüstü duyunun yanında, kumardaki kaybının, verdiği sözün ne önemi vardı!.. Çılgınlıktı bunların hepsi! İnsan adam öldürebilir, hırsızlık edebilir, gene de mutlu olabilirdi.*

Nikolay adam öldürmez, hırsızlık etmez, musiki de geçici bir heyecandan öte bir şey değildir onun için; ama Nataşa onda kendini yitirmek üzeredir. Kendisini deliye döndüren Anatol Kuragin'in aşk ilânını Opera'da, "gerçeğin binlerce fersah ötesinde, saçma ile aklauygunun içiçe girdiği, birbirine karıştığı, bu garip, bu anlamsız sanat dünyasında" geçirdiği bir akşamdan sonra dinler ve kaçmayı kabul eder.

Tolstoy yaşça ilerledikçe daha çok korkar musikiden (20). 1860'ta Dresden'de görmüş ve etkisinde kalmış olduğu bir adam, Auerbach, bu önyargısını güçlendirmişti şüphesiz. "Bir *Pflichtloser Genuss* (ölçüsüz bir haz) gibi gösteriyordu musikiyi. Ona göre, musiki bozulma yolunda bir dönemeçti" (21).

Bunca baştan çıkarıcı besteci arasında ne diye bunların en arısını, Beethoven'i seçmişti? diye sorar Camille Bellaigue. - En güçlüsü oydu da ondan. Tolstoy Beethoven'i sevmişti, her zaman da sevdi. *Çocukluk*'taki en uzak anıları *Patetik Senfoni*'ye bağlanıyordu; Nekludov da, *Diriliş*'in sonunda, *Ut minör senfoni*'nin *andante*'sinin çalındığını duyunca, gözyaşlarını güçlükle tutar; "kendi kendine acır". - Bununla birlikte, *Sanat Nedir?*'de, Tolstoy, "sağır Beethoven'in hastalıklı yapıtları" konusunda çok sert bir dille konuşur; daha 1876 yılında,

"Beethoven'i yıkmak, dehası konusundaki şüphelerini dile getirmek" konusunda gösterdiği çaba Çaykovski'yi ayaklandırmış, Tolstoy'a duyduğu hayranlığı soğutmuştu. *Kroyçer Sonat* bu tutkulu haksızlığın derinliğini görmemizi sağlar. Nedir Tolstoy'un Beethoven'in başına kaktığı? Gücü. *Ut minör senfoni*'yi dinlerken, o da Goethe gibidir, altüst olur, kendisini buyrultusuna tutsak eden güçlü ustaya öfkeyle tepki gösterir (22):

Bu musiki beni hemen kendisini yazanın bulunduğu ruh durumuna götürüyor, der Tolstoy. *Musiki, Çin'de olduğu gibi, devlet denetiminde bulunmalıydı. Herkesin böylesine korkunç bir hipnotizma gücünü elinde bulundurması kabul edilmemeliydi... Böyle şeylerin* (Sonat'ın *ilk* Presto'su) *ancak bazı önemli durumlarda çalınmasına izin verilmeliydi.*

Görüyorsunuz ya, bu başkaldırıştan sonra, nasıl kabul ediyor Beethoven'in gücünü, kendisinin de itiraf ettiği gibi, bu güç ne kadar yüceltici ve arı! Pozdnışev, parçayı dinlerken, çözümleyemediği, anlatılmaz bir duruma düşer, ama bunun bilinci sevinç verir kendisine; bu durumda kıskançlığa yer yoktur artık. Kadın da başka bir görünüşe bürünür. Çalarken, *"yüce bir anlatım ciddiliği"* vardır, *"bitirdikten sonra da zayıf, acıklı, mutlu bir gülümseyişi"*... Ahlâksızlık neresindedir bütün bunların? - Akıl tutsaktır, seslerin bilinmedik gücü onu istediği yere sürükleyebilir, o kadar. İsterse, onu yoketmeye.

Bu doğrudur; ama Tolstoy bir şeyi unutur yalnız: musiki dinleyen ya da çalan kimselerin çoğunun alelâdeliğini ya da hayattan yoksunluklarını. Musiki hiçbir şey duymayanlar için tehlikeli olamaz. *Salomé*'nin gösterilişi sırasında, opera salonunu bir gözden geçirmek, kitlenin sesler sanatının en kötü heyecanları karşısındaki bağışıklığı konusunda bize güven vermeye yeter. Bunun acısını çekmek tehlikesine düşmek için, Tolstoy gibi hayatça zengin olmak gerekir. - Gerçek şu ki, Beethoven'e karşı kırıcı haksızlığına rağmen, Tolstoy onun musiki-

sini bugün göklere çıkaranlardan daha derin bir biçimde duyar. *"İhtiyar Sağır"*ın sanatında uğuldayan, ama günümüz virtüozlarının, günümüz orkestralarının duymaz oldukları bu taşkın tutkuları, bu vahşi şiddeti Tolstoy duyar hiç değilse. Tolstoy'un kini Beethoven'i Beethoven'cilerin sevgisinden daha çok sevindirirdi belki.

---

(1) Bir atın hikâyesi olan *Kolstomiye* (1861-1886) yayınlanma ve hiç şüphesiz tamamlanma tarihi bakımından bu yıllara bağlanır, ama aslında nişanlılığında ve ilk evlilik yıllarında yazılmıştır. Tolstoy 1863'te Fet'e yazdığı bir mektupta sözeder bu hikâyeden. Başlangıcı, hoş manzaraları, ruhların derinliğine inen sevgisi, mizahı ve gençliğiyle olgunluk çağının yapıtlarına bağlanır. Ürkütü veren sonu, ihtiyar atla efendisinin cesetlerinin kıyaslandığı son sayfaları, 1880'den sonrasının sanatını akla getiren, sert bir gerçekçiliğin damgasını taşır.

(2) *Kroyçer Sonat, Karanlığın Gücü.*

(3) Dostu Drujinin, 1856'da şöyle diyordu kendisine: "Deyiş bakımından çok tutarsızsınız, bazan yenilik getiren bir yazar, bir büyük ozan, bazan da arkadaşına mektup yazan bir subay gibi yazıyorsunuz. Severek yazdıklarınız hayranlık veriyor insana. Ama ilgisiz kaldınız mı, deyinişiniz karışıyor, tüyler ürpertici oluyor."

(4) Tolstoy 1879 yılında köylülerle çok içli-dışlıydı; Strakov dinden başka, halkın diline de çok ilgilendiğini söylüyor bize: "Halk dilinin güzelliğini kuvvetle sezmeye başlıyordu. Her gün, yeni kelimeler buluyor, her gün edebiyat dilini daha çok küçümsüyordu."

(5) *İki İhtiyar* (1885).

(6) *Aşk Nerdeyse Tanrı Ordadır* (1885).

(7) *İnsanlar Neyle Yaşarlar* (1881); - *Üç İhtiyar* (1884); - *Vaftiz Oğlu* (1886).

(8) Hikâyenin bir adı da şudur: *Bir Adama Çok Toprak Gerekir mi?* (1886).

(9) *Tutuşan Ateş Sönmez* (1885).

(10) *Mum* (1885); - *Budala İvan'ın Hikâyesi.*

(11) *Vaftiz Oğlu* (1886).

(12) Tiyatro zevkini oldukça geç duydu. 1869-1870 kışında bir buluş oldu tiyatro onun için; her zamanki ahşkanlığına göre, tiyatroya da aşkla bağlanıverdi: "Bütün bu kış boyunca, yalnız dramla uğraştım; kırk yaşına kadar herhangi bir konuyu düşünmemiş olan insanların başına her zaman gelen şey-

lerden biri bu: bu önemsemedikleri konuya dikkat ederler birden, birçok yeni şey görüyorlarmış gibi gelir kendilerine... Shakespeare'i, Goethe'yi, Puşkin'i, Gogol'ü, Molière'i okudum... Sophokles ile Euripides'i de okumak isterdim... Hastaydım, uzun zaman yatakta kaldım; böyle olduğum zaman, dram yada komedya kahramanları içimde çırpınmaya başlıyorlar. Çok da iyi ediyorlar..." (Fet'e mektup, 17-21 şubat 1870).

(13) Bu bunalım verici dramın yaratılışı Tolstoy'a acı vermekten uzaktır. Teneromo'ya şunları yazar: "İyi, sevinçli bir hayat yaşıyorum. Bütün bu zaman boyunca dramıma *(Karanlığın Gücü)* çalıştım. Bitti." (Ocak. 1887).

(14) Bekârlık ve salt arılık ülküsünün bugünkü insanlık için gerçekleştirilebilir bir şey olduğuna inanmak saflığını da hiçbir zaman göstermediğini belirtmek gerekir. Ama, ona göre, bir ülkü tanımıyla gerçekleştirilmez bir şeydir: ruhun kahramanca güçlerine bir sesleniştir.

(15) *Bir Beyzadenin Sabahı*'nın sonunda.

(16) *Savaş ve Barış*. - Dahi bir müzisyenin hikâyesi olan *Albert*'den (1857) hiç söz etmiyorum. Çok zayıf bir hikâyedir.

(17) *Gençlik*'te piyano çalmayı öğrenmek için harcadığı çabanın güldürücü hikâyesine bakın. - "Piyano genç kızları duyarlığımla büyüleme yoluydu benim için."

(18) 1876-77 yılı söz konusu.

(19) S. A. Bers, *Tolstoy Üzerine Anılar*.

(20) Ama musiki sevgisi hiçbir zaman geçmedi. Son günlerindeki dostlarından biri, 1910 yazını İasnaya yakınlarında geçirmiş olan bir müzisyendi: Goldenveiser. Son hastalığı sırasında, hemen her gün Tolstoy'un evine gelir, ona çalgı çalardı.

(21) 21 nisan 1861 tarihli mektup.

(22) Paul Boyer anlatır: "Tolstoy Chopin'in parçalarını çaldırttı. Dördüncü Balad'ın sonunda, gözleri yaşlarla doldu. - "Ah! hayvan!" dive haykırdı. Birdenbire kalkıp gitti". (*Le Temps*, 2 kasım 1902).

On yıl vardır *Diriliş*'le *Kroyçer Sonat* arasında (1), ahlâk propagandasının gittikçe daha çok yutmaya başladığı on yıl. Ölümsüzlüğe susamış bu hayatın özlediği sona da on yıl vardır gene. *Diriliş,* Tolstoy'un sanatsal vasiyetnamesidir bir bakıma. *Savaş ve Barış* nasıl olgunluk çağını taçlandırmışsa, bu yapıt da hayatının son yıllarını taçlandırır. En son tepedir, tepelerin —en güçlüsü olmasa bile— en yükseğidir, sisler içinde görünmez olan zirvedir (2). Dünyayı, hayatını, geçmiş hatalarını, inancını, temiz öfkelerini gözden geçirir. Onlara yukardan bakar. Önceki eserlerindeki düşüncedir gene düşüncesi, gene ikiyüzlülükle savaşır; ama, *Savaş ve Barış*'ta olduğu gibi, sanatçının ruhu konusunun yukarısında durur; *Kroyçer Sonat*'ın, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nün karamsar alaycılığına benliğinde tam olarak yansıyan bu dünyadan kopmuş, dindarca bir huzur karışır. Bazı bazı, hristiyan bir Goethe diyeceği gelir insanın.

Son evresinin yapıtlarında gördüğümüz bütün sanat özelliklerini, her şeyden önce de uzun bir romanda kısa hikâyelerde olduğundan daha dikkat çekici olan anlatı yoğunluğunu yeniden buluruz bu kitapta. Yapıt tam bir bütün meydana getirir, bu bakımdan *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenin*'den çok farklıdır. Konu dışı, ikinci derecede şeyler yok gibidir. Bir tek olay ısrarla izlenir, bütün ayrıntılarıyla araştırılır. Portreler de *Kroyçer Sonat*'da olduğu gibi, somut, güçlü bir biçimde çizilir. İnsanda hayvanı —"hayvanın insan benliğindeki o korkunç, bu hayvanlık ortaya çıkmadığı zaman, sözde şiirsel görünüşlere büründüğü zaman daha da korkunç sürmesini"— gören, gitikçe daha açık, daha güçlü, amansızca gerçekci bir gözlem. Erekleri yalnızca bedensel bir gereksinmeyi karşılamak olan şu salon konuşmaları: "dil ve gırtlak kaslarını oynatarak sindirimi hızlandırma ge-

reksinmesi". Yaratıklara yönelen, hiç kimseyi, "dirsekleri çıkık, başparmak tırnağı geniş" olan, göğsünün açıklığı Nekludov'a "utanç ve tiksinti, tiksinti ve utanç" veren, güzel Korşagin'i de, düşkünlüğünün, erken yıpranmışlığının, kirli ve bayağı konuşmasının, kışkırtıcı gülümsemesinin, içki kokusunun, kırmızı yüzünün hiçbir yanı gizlenmeyen kadın kahramanı, Maslova'yı da esirgemeyen, çiğ bir görüş. Doğacı ayrıntılarda bir kabalık: çöp fıçısının önüne diz çöküp konuşan kadın. Şiirli hayal gücü, gençlik uçup gitmiştir, ilk aşkın anılarında belirir yalnız: bu aşkın musikisi sancılı bir güçle uğuldar içimizde: o arı kutsal cuma gecesi, paskalya gecesi, buzların çözülmesi, "evin beş metre ötesinde, içinden bir lâmbanın kırmızı aydınlığı fışkıran, koyu bir kitleden başka hiçbir şey görmeye elvermiyecek" kadar yoğun, ak bir sis, gecede horoz sesleri, çatırdayan, homurdayan, yıkılan, kırılmış bir bardak gibi çınlayan, donmuş dere, sonra, dışarıda, camdan içeriye, küçük lâmbanın titrek ışığında, masanın yanında oturan, kendisini görmeyen genç kıza, düşüncelere, düşlere dalan, gülümseyen Katuşa'ya bakan genç adam.

Yazarın lirizmi fazla bir yer tutmaz burda. Sanatı daha kişisellikten uzak, kendi hayatından daha çok sıyrılmış bir özellik kazanmıştır. Tolstoy gözlem alanını yenilemek için bir çaba harcamıştır. Burada incelediği cinavet dünyası ile devrim dünyası kendisine yabancıydı (3); gönüllü bir sevgi çabasıyla girer ancak buralara; kendilerine yakından bakmadan önce, devrimcilerin içinde yenilmez bir tiksinti uyandırdıklarını bile kabul eder. Gerçeğe uygun gözlemini, bu kusursuz aynayı daha da hayranlık verici bir duruma getirir bu. Tiplerle, kesin ayrıntılarla dolup taşar roman! Aşağılıklar da, erdemler de sertlikten, zayıflıktan ne kadar uzak bir gözle, ne sakin bir anlayışla, ne kardeşce bir acımayla görülmüştür!.. Hapishanedeki kadınların içler acısı tablosu! Onlar birbirlerine hiç acımazlar; ama sanatçı bir Tanrı'dır: herbirinin yüreğinde, alçalışın sıkıntı-

sını, ârsızlık maskesi altında, ağlayan yüzü görür. Maslova'nın günahkâr ruhunda yavaş yavaş belirlenen, sonunda onu bir fedakârlık aleviyle aydınlatan arı ve solgun pırıltı, Rembrandt'ın yoksul bir sahnesini değiştiriveren şu güneş çizgilerinden birinin heyecan verici güzelliğine erişir. Hiçbir sertlik yoktur, cellâtlara karşı bile. *"Tanrım, bağışlayın onları, ne yaptıklarını bilmiyorlar"*... En kötüsü, çoğu zaman ne yaptıklarını bilmeleridir, pişmanlık duyarlar bundan, yapmamazlık da edemezler. Hem acı çekenler, hem de çektirenler üzerine çökmüş, ezici bir kaçınılmazlık duygusu uyandırır kitap: yorulup bıkmak bilmeden Liszt'in bir rapsodisinin canına okuyan, gözlerinin altı morarmış, çelimsiz ve solgun kızının piyano çalışmalarından bıktığı gibi, gardiyanlık hayatından da bıkmış olan şu doğuştan iyilikle dolu hapishane müdürü; - yapmak istediği iyilikle yapmak zorunda olduğu kötülük arasındaki çözümsüz çatışma içinde, kendini otuz beş yıldır içkiye veren, ama sarhoş olduğu zamanlarda bile durumunu koruyacak kadar kendini tutmasını bilen şu akıllı ve iyi general, şu bir Sibirya şehri valisi; - sonra, meslek hayatlarının başkaları karşısında yürekten yoksun bıraktığı bu insanların evlerinde hüküm süren aile sevgisi.

Hiçbir nesnel gerçekliği bulunmayan biricik kişilik, kahramanın, Nekludov'un kişiliğidir, çünkü Tolstoy kendi fikirlerini vermiştir ona. *Savaş ve Barış* yada *Anna Karenin*'in bazı ünlü tiplerinin de kusuruydu —yada tehlikesiydi— bu: prens Andrey, Piyotr Bezukov, Levin, v.s. Ama bu kitaplarda bu kusur o kadar önemli değildi: çünkü kişiler, durumları ve yaşlarıyla, Tolstoy'un ruh durumuna daha yakındılar. Oysa burada, yazar yetmişlik ihtiyar ruhunu, etsellikten sıyrılmış ruhunu otuz beş yaşındaki bir haz düşkününün bedenine yerleştirir. Nekludov'un ruhsal buhranının gerçek olamıyacağını söylemiyorum, böyle birdenbire ortaya çıkamıyacağını bile söylemiyorum (4). Ama, Tolstoy'un sunduğu şekliyle, kahramanın mizacında, kişiliğinde, daha önceki hayatın-

da, bu buhranı haber veren, bu buhranı açıklayan hiçbir şey yoktur; bir kere başladıktan sonra da, bir daha durmak bilmez. Hiç şüphesiz, Tolstoy, önce fedakârlık düşüncelerine karışan katışık alaşımı, kendi kendisi karşısındaki içlilik ve hayranlık gözyaşlarını, daha sonra, gerçek karşısında, Nekludov'u saran dehşet ve tiksintiyi derinlikle belirtmiştir. Ama kararı hiçbir zaman sarsılmaz. Bu buhranın daha önce geçirdiği şiddetli, ama gelip geçici buhranlarla hiçbir ilişkisi yoktur. Bu zayıf ve kararsız adamı hiçbir şey durduramaz artık. Kibar çevrenin zevklerine çok değer veren bu zengin, bu hatırı sayılır prens, kendisini seven, kendisince de beğenilen, güzel bir kızla evlenmek üzereyken, birdenbire, zenginliği, kibarlar çevresini, toplumsal durumunu, her şeyi, her şeyi bırakmaya, eski bir kusuru düzeltmek için, bir fahişeyle evlenmeye karar verir; coşkunluğu, hiç sarsılmadan, aylar boyunca devam eder: bütün deneyler karşısında direnir, eş olarak benimsemek istediği kadının sefahat hayatına devam ettiğini öğrendikten sonra bile. - Bir ermişlik vardır bu davranışta, bir Dostoyevski'nin psikolojisi, bilincin karanlık derinliklerinde, hattâ kahramanın beden yapısında bunun kaynağını gösterebilirdi. Ama Nekludov'un bir Dostoyevski kahramanına benzer hiçbir yanı yoktur. Tolstoy'un her zamanki kahramanları gibidir, orta halli, sağlam, alelâde bir adam tipidir. Başka bir adamın geçirdiği ruhsal bir buhranın fazlasiyle gerçekçi bir kimsenin üzerine yapıştırıldığı fazlasiyle sezilir. Bu başka adam da ihtiyar Tolstoy'dan başkası değildir.

Öğelerin ikiliği izlenimini kitabın sonunda bir daha duyarız: burada, tamamiyle gerçekçi bir gözlemin üçüncü kısmına hiç de zorunlu olmayan bir dinsel sonuç eklenir: gözlemlenmiş hayatın mantıksal sonucu olmayan bir inanç eylemi. Tolstoy'un gerçekliğine dini eklemesi ilk değildi; ama, eski yapıtlarında, iki öğe daha iyi kaynaşmıştı. Burada, birlikte yaşarlar, ama hiç karışmazlar birbirlerine; Tolstoy'un inancı hiçbir kanıta

başvurmadığı, gerçekçiliği gittikçe daha özgür, daha keskin olduğu için, karşıtlık daha çok çeker dikkati. Yorgunluğun değilse de, yaşın izine raslanır burada, eklemlerde bir katılık sezilir. Dinsel sonuç, yapıtın yapısal gelişimi değildir. Benim inancıma göre, kesin sözleri ne olursa olsun, Tolstoy'un benliğinde iki ayrı yaradılışı: sanatçı gerçeği ile inanmış kişi gerçeği iyice kaynaşmamıştı.

Ama *Diriliş*, gençlik yapıtlarının o uyumlu doluluğundan yoksun bulunsa bile, ben kendi payıma *Savaş ve Barış*'ı ona yeğ tutsam bile, insan merhametinin en güzel, belki de en gerçek şiirlerinden biridir bu kitap. Tolstoy'un o derinlere inen, duru, açık gri gözlerini, "dosdoğru ruha işleyen" (5) ve her ruhta Tanrı'yı gören bakışını en çok bu kitapta sezerim ben.

---

(1) *Efendi ve Uşak*, daha önceki iç karartıcı romanlarla tanrısal merhamet ışığının yayıldığı *Diriliş* arasında bir geçiş gibidir. Ama *İvan İlyiç'in Ölümü* ile *Halk Masalları*'nın yakınlığı daha çok sezilir, *Diriliş*'i ancak sonlara doğru, bencil ve korkak bir adamın, bir fedakârlık atılımının etkisiyle, yüce değişimi haber verir. Hikâyenin en büyük kısmını bozkırda geceleyin bir kar tipisine tutulup yollarını şaşıran iyilik yoksulu bir efendi ile boyun eğmiş usağının pek gerçekçi tablosu meydana getirir. Efendi yoldaşını bırakarak kaçmaya çalışır i'kin, sonra geri döner, onu yarı donmuş bir durumda bulunca, üzerine atılır, bedeniyle örter bedenini, içgüdüyle kendisini feda ederek onu ısıtır; neden, bilmez; ama gözleri yaşlarla dolar: kurtardığı kimse, yeni Nikita olmuş, hayatı kendisinde değil de Nikita'daymış gibi bir duygu uyanır içinde. - "Nikita yaşıyor, övlevse ben canlıyım." - Vasili olduğunu unutmuştur nerdeyse. Düşünür: "Vasili ne yapmak gerektiğini bilmiyordu... bilmiyordu. ben, ben şimdi biliyorum!..." Kendisini bekliyenin sesini, az önce. Nikita'nın üstüne uzanmasını buyuranın sesini işitir. Sevinçle haykırır: "Geliyorum Tanrım!" Artık özgür olduğunu, kendisini tutan hiçbir şey kalmadığını duyar... Ölmüştür.

(2) Tolstoy bir dördüncü bölüm yazmayı düşünüyordu, yazmadı.

(3) Tam tersine, *Savaş ve Barış*'ta, *Anna Karenin*'de, *Ka-*

zaklar'da yada *Sivastopol*'da anlattığı bütün çevrelere girmişti: aristokrat salonları, ordu, köy hayatı. Hatırlaması yeterdi.

(4) "İnsanlar bütün insan niteliklerinin tohumunu taşırlar benliklerinde, bunların bazan birini ortaya çıkarırlar, bazan bir başkasını, böylece kendi kendilerinden, yani genellikle göründüklerinden farklı görünürler. Bu değişiklikler bazılarında çok hızlı olur. Nekludov da bunlardandı. Bedensel ve ruhsal nedenlerin etkisiyle, beklenmedik ve kesin değişiklikler olurdu onda." Tolstoy belki de kardeşi Dimitri'yi hatırlamıştı: o da bir Maslova'yla evlenmişti. Ama Dimitri'nin sert ve dengesiz mizacı Nekludov'unkinden farklıydı.

(5) Kontes Tolstoy'un mektubu, 1884.

Tolstoy hiçbir zaman sanattan vazgeçmedi. Büyük bir sanatçı, istese de el çekemez varolma nedeninden. Dinsel nedenler dolayısiyle, yayınlamaktan vazgeçebilir, ama yazmaktan vazgeçemez. Tolstoy da sanat yaratımına hiçbir zaman ara vermedi. Bu son yıllarında kendisini İasnaya'da görmüş olan Paul Boyer, din ya da tartışma yapıtlarıyla romansal yapıtlarını birlikte yürüttüğünü söyler; birini yazarken, öbürünün yorgunluğunu giderirdi. Toplumsal bir incelemeyi, *Yöneticilere* ya da *Yönetilenlere* bir *Sesleniş*'i bitirdi mi, kendi kendine anlattığı güzel hikâyelerden birine yeniden girişmeye hak kazandığını düşünürdü, Kafkasya savaşları ile Şamil'in buyruğu altında bulunan dağlıların direnişinin bir evresini anlatan bir askerlik destanı olan *Hacı Murat* bunlardan biridir. Sanat onun yorgunluk giderme, eğlenme yoluydu. Ama bunlarla gösteriş yapmayı bir boş gurur sayardı (1). *Değişik yazarların gerçek ve hayat üzerine düşünceleri*'ni topladığı *Yılın bütün günleri için okumalar* (1904-1905) (2). —Doğu'nun kutsal kitaplarından çağdaş sanatçılara kadar gelen, gerçek bir şiirsel bilgelik antolojisiydi bu— bir yana, 1900 yılından sonra yazdığı ve tamamiyle sanatsal olan yapıtlarının hemen hepsi müsvette halinde kalmıştı.

Buna karşılık, toplumsal savaşta tartışma ve gizemcilik yazılarını atılganlıkla, ateşlilikle ortaya atıyordu. 1900'dan 1910'a kadar, gücünün en iyi yanını bu savaş aldı. Rusya müthiş bir buhran geciriyordu, çarlar imparatorluğu bir ara kökünden çatırdar gibi olmuş, çökmek üzereymiş gibi görünmüştü. Rus-Japon savaşı, bu savaşı izleyen çözülme, devrim kargaşalığı, ordunun ve donanmanın başkaldırmaları, toplu olarak adam öldürmeler, tarımsal kargaşalıklar, Tolstoy'un bir yapıtının adının da belirttiği gibi, "dünyanın sonu"nu gösterir gi-

biydi. 1904-1905 yılları arasında, buhran en yüksek noktasına ulaştı. Tolstoy bu yıllarda büyük yankılar uyandıran bir dizi yapıt yayınladı: *Savaş ve Devrim* (3), *Büyük Cinayet, Bir Dünyanın Sonu* (4). Bu on yıllık son evrede, yalnız Rusya'da değil, bütün dünyada apayrı bir durumu vardır. Yalnızdır, bütün partilere, bütün yurtlara yabancıdır, kilisesince aforoz edilmiştir (5). Düşüncesinin mantığı, inancının uzlaşmazlığı onu "şu ikileme getirmiştir: ya öbür insanlardan ayrılmak, ya gerçekten". Rus atasözünü hatırlamıştır: "Yalan söyliyen bir ihtiyar, hırsızlık eden bir zengindir"; ve gerçeği söylemek için insanlardan ayrılmıştır. Gerçeği bütünüyle, herkese söyler. İhtiyar yalan avcısı, yorulup bıkmadan, dinsel ya da toplumsal bütün boş inançları, bütün fetişleri sıkıştırmaya devam eder. Yalnız eski kötü iktidarlara, zalim kiliseye, çarlığın salt yönetimine çatmakla kalmaz. Şimdi herkes onları taşladığına göre, belki biraz yumuşar da karşılarında. Bunlara atılan taşları biliriz, öyle korkunçturlar ki! Hem onlar işlerini yapmaktadırlar ne de olsa, aldatmamaktadırlar. Çar Nikolay II'ye yazdığı mektup (6), hükümdara gerçeği hiç yumuşatmadan söyler, ama hükümdarın kendisine karşı yumuşaktır, "sevgili kardeşim" der ona, "kendisini istemeden üzmüşse bağışlamasını" rica eder, imzasını da "Gerçek mutluluğunuzu dileyen kardeşiniz" diye atar.

Tolstoy'un en zor bağışladığı, en sert bir biçimde yerdiği şeyler, yeni yalanlardır, çünkü eski yalanlar gün ışığına çıkmıştır. Zorbalık değildir, aldatıcı özgürlük görüntüsüdür. Yeni putların çömezleri arasında en çok sosyalistlerden mi nefret eder, yoksa liberallerden mi, bilinmez.

Liberallerden eskidenberi hoşlanmazdı. Sivastopol'da subayken, Petersburg'un yazarlar topluluğuna girince, hemen sezmişti bunu. Turgenyev'le anlaşmazlığının nedenlerinden biri de buydu. Gururlu bir aristokrat, kökü çok eskilere uzanan bir adamdı, bu aydınlara, ulusa kendi ütopyalarını zorla kabul ettirterek onu ister is-

temez mutluluğa ulaştırmaya kalkmalarına katlanamıyordu. Fazlasiyle Rustu, çok eski bir soydandı, liberal yenilikler, Batı'dan gelen anayasacı fikirler karşısında kuşku duyuyordu; Avrupa'ya yaptığı iki yolculuk da bu önyargılarını güçlendirmekten başka bir sonuç vermez. İlk yolculuğundan dönüşünde şöyle yazar:

Liberalizmin hırsından sakınmak gerek (7).

İkinci yolculuğundan dönüşünde de "ayrıcalıklı toplum"un kendisine yabancı olan halkı kendi yordamınca yükseltmeye hakkı olmadığını belirtir (8)...

Anna Karenin'de, liberallere karşı horgörüsünü uzun uzun açıklar. Levin, taşranın halk eğitimi kurumlarının çabalarına, gerçekleştirilmesi istenen yeniliklere katılmayı reddeder. İl beyzadeler meclisindeki seçim tablosu, bir ülkenin, eski, tutucu yönetiminin yerini liberal bir yönetime vermekle yaptığı aldatmacayı gösterir. Hiçbir şey değişmemiş, fazladan bir yalan getirilmiştir, yüzyılların bağışlamasından ya da onayından yoksun bir yalan.

"Belki de pek bir değerimiz yok, ama bin yıl boyunca sürmekten de geri kalmadık", der eski yönetimin temsilcisi.

Ve Tolstoy liberallerin *"Halk, halkın buyrultusu"* sözlerini kötüye kullanmalarına sinirlenir. Peki, ne biliyorlar halk hakkında? Halk nedir?

Tolstoy, anayasacı fikirler karşısındaki şiddetli yergilerini özellikle liberal hareketin başarıya ulaşır gibi olduğu ve ilk Duma'yı toplantıya çağırdığı evrede dile getirir.

Şu son zamanlarda, hristiyanlığın bozulması yeni bir aldatmacaya yol açtı, halklarımızı daha da köleleştiren bir aldatmacaya. Karışık bir parlâmento seçiminin yardımıyla, temsilcilerini doğrudan doğruya seçmekle, yönetime katıldıkları, onlara uymakla kendi buyrultularına uydukları, özgür oldukları esinlendi. Bir göz boyamadan başka bir şey değil bu. Halk, dolaysız seçimle bile, kendi buyrultusunu ortaya koyamaz: 1 — Çünkü

milyonlarca insandan meydana gelen bir ulusun böyle ortak bir buyrultusu olamaz; 2 — Çünkü, böyle bir buyrultu bulunsa bile, oy çokluğu bu buyrultunun anlatımı olamaz. Seçilenlerin halkın iyiliği için değil, kendi iktidarlarını sürdürmek için yasa çıkardıklarını, yönetimlerini bu yolda yürüttüklerini gözönüne almasak bile, seçimin baskısı, yoldan çıkarıcılığı yüzünden halkın ahlâkının bozulduğunu düşünmesek bile, buna boyun eğenlerin içine düştükleri kendini beğenmiş tutsaklık dolayısiyle, son derece yıkıcı bir yalandır bu... Bu özgür insanlar, hapishane içinde düzeni sağlamakla görevli gardiyanları kendileri seçmek hakkını elde edince, özgür olduklarını sanan mahkûmları düşündürüyorlar... Zorba bir devletin bir üyesi en zalim baskılar altında bile özgür olabilir. Ama anayasal bir devletin bir üyesi her zaman köledir, çünkü kendisine yapılan şiddetin, baskının yasaya uygunluğunu kabul eder... İşte Rus halkını tıpkı öbür Avrupa halkları gibi, böyle bir kölelik durumuna düşürmek istiyorlar! (9).

Liberallikten uzaklığında, horgörü ağır basar. Sosyalizm karşısında ise, Tolstoy hiçbir şeye kin duymamayı bir ilke olarak benimsememiş olsaydı, kin duyduğu söylenebilirdi. İki bakımdan nefret eder sosyalizmden, çünkü sosyalizm iki yalanı birleştirir kendinde: özgürlük yalanıyla bilim yalanını. Dünyanın ilerlemesi salt yasalarıyla yönetilen, ekonomik bir bilim üzerine kurulduğunu ileri sürmüyor mu!

Tolstoy, bilime karşı çok serttir. Çağımızın bu boşinancını ve "türlerin kaynağı, görüntünün çözümlenmesi, radyumun cinsi, sayılar kuramı, fosil hayvanlar ve başka zırvalar gibi, ortaçağda Meryem Ana'nın günahsız gebeliğine, özün ikiliğine verilen önemle ele alınan, boş sorunları" müthiş bir biçimde alaya alan sayfalar yazmıştır. "Tıpkı kilise uşakları gibi, insanları kurtardıklarına inanan, buna başkalarını da inandıran, tıpkı kilise gibi, yanılmaz olduklarını sanan, kendi aralarında hiçbir zaman anlaşamayan, mezhep mezhep bölünen,

tıpkı kilise gibi, kabalığın, ruhsal bilgisizliğin, insanoğlunun çektiği acıdan kurtulmakta gecikmesinin başlıca nedeni olan, çünkü insanlığı birleştirebilecek tek şeyi: din bilincini tepmiş olan şu bilim uşaklarını" alaya alır (10).

Ama yeni bağnazlığın bu tehlikeli silâhının insanlığı kalkındıracaklarını ileri sürenlerin eline geçtiğini görünce kaygısı iki misline çıkar, büsbütün öfkelenir. Şiddete başvuran her devrimci kederlendirir onu. Ama aydın ve kuramcı devrimci onda dehşet uyandırır: öldürücü bir züppe, gururlu ve kuru bir ruhtur böylesi, insanları sevmez, kendi fikirlerini sever yalnız.

Üstelik de bu fikirler bayağı fikirlerdir.

Sosyalizmin ereği, insanın en aşağılık gereksinmelerini: maddesel rahatlığını karşılamaktır. Öne sürdüğü yollarla bu ereğe bile ulaşamaz (11).

Aşktan yoksundur aslında. Yalnızca ezenlere kini, bir de "zenginlerin tatlı ve doygun hayatı karşısında korkunç bir çekememezliği: dışkıların çevresine toplanmış sineklerde görülen bir oburluğu" vardır (12). Sosyalizm galip geldiği zaman, dünyanın çehresi korkunç olacaktır. Avrupalılar sürüsü daha da artmış bir güçle zayıf ve ilkel halkların üzerine yürüyecek, Avrupa'nın eski proleterlerinin boş bir lüks içinde, rahat rahat çürüyebilmeleri için, bu zayıf halkları tutsak edecektir (13).

Bereket versin, sosyalizmin en iyi gücü, Jaurès'in söylevleri gibi söylevler içinde eriyip gitmektedir...

Ne hayranlık verici söylevci! Her şey var söylevlerinde, hiçbir şey de yok... Sosyalizm de bizim Rus ortodoksluğumuz gibi biraz sıkıştırıyor, en son savunma noktasına kadar sürüyorsunuz, yakaladığınızı sanıyorsunuz, ama birdenbire geriye dönüyor: "Hayır! Ben sizin sandığınız değilim, başkasıyım", diyor. Avucunuzdan sıyrılıveriyor... Sabredelim! Zamana bırakalım her şeyi. Kadın modalarının başına gelen, sosyalizmin de başına gelecektir (14).

Tolstoy'un liberaller ve sosyalistlerle böylesine savaşması, alanı salt yönetime bırakmak için değildir, çok uzaktır bundan; tam tersine, bulanık ve tehlikeli öğeler ordudan dışarı atıldıktan sonra, eski dünya ile yeni dünya arasındaki savaşın bütün genişliğince başlayabilmesi için yapar bunu. Çünkü o da inanır devrime. Ama onun Devrimi'nin kapsamı devrimcilerin devriminkinden çok farklıdır: Kutsal-Ruh'un hükümdarlığının hemen ertesi gün başlamasını bekleyen, gizemci bir ortaçağ dindarının devrimidir onun devrimi:

Benim inancıma göre, hristiyan dünyasında iki bin yıldır hazırlanmakta olan büyük devrim işte bu saatte başlamaktadır, - bu devrim çürümüş hristiyanlığın ve onun sonucu olan baskı yönetiminin yerini gerçek hristiyanlığa, insanlar arasındaki eşitliğin ve gerçek özgürlüğün temeli olan, aklı başında olan bütün insanlarca arzulanan hristiyanlığa verecektir (15).

Geleceği peygamberce gören bu adam, yeni mutluluk ve aşk çağını haber vermek için hangi saati seçmektedir? Rusya'nın en karanlık saatini, felâketler ve utançlar saatini. Yaratıcı inancın yüce gücü! Her şey ışıktır çevresinde, geceye kadar. Tolstoy yenilenmenin belirtilerini görür ölümde, - Mançuri savaşının felâketlerinde, Rus ordularının dağılışında, korkunç anarşide, kanlı sınıf kavgasında. Düş mantığı Japonya'nın yengisinden Rusya'nın her türlü savaşa sırt çevirmesi gerektiği gibi şaşırtıcı bir sonuç çıkarır: çünkü hristiyan olmayan halklar, "kölece boyun eğiş evresini aşmış" hristiyan halklardan daha üstün olacaklardır savaşta. - Halkı için bir elçekiş midir bu? - Hayır, en yüce gururdur. Rusya her türlü savaşa sırt çevirmelidir, çünkü *"büyük devrim"*i gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Ve İasnaya Poliana'nın İsa öğretisi yayıcısı, bu şiddet düşmanı, farkında olmadan, Komünist Devrimi'ni önceden haber veriyordu! (16).

İnsanları kaba baskıdan kurtaracak olan 1905 Devrimi, Rusya'da başlamalıdır. - Başlıyor.

Bu seçilmiş halk rolünü neden Rusya oynamalıdır? - Çünkü yeni devrimin her şeyden önce *"büyük cinayet"*i, birkaç bin zengin yararına toprağın tekelleştirilmesini, milyonlarca insanın köleliğini, köleliklerin en zalimini düzeltmesi gerekir (17). Çünkü Rus halkı kadar hiçbir halk varmamıştır bu büyük haksızlığın bilincine (18).

Ama asıl neden Rus halkının, bütün halklar içinde, gerçek hristiyanlığa en çok ermiş halk olmasıdır, yaklaşan devrimin, İsa adına, birlik ve aşk yasasını gerçekleştirmesi gerektiğidir. Bu aşk yasası da ancak kötülük karşısında direnmezlik yasasına dayanırsa, gerçekleşebilir. Bu direnmezlik Rus halkının temel niteliklerinden biri olmuştur her zaman (19).

Rus halkı iktidar karşısında öteki Avrupa halklarından çok farklı bir tutum göstermiştir her zaman. Hiçbir zaman iktidarla bir çekişmeye girişmemiştir; en önemlisi, hiçbir zaman katılmamıştır ona, bunun sonucu olarak da kirlenmemiştir. Kaçınılması gereken bir dert gibi görmüştür onu. Rusların çoğunluğu şiddet eylemlerine karşı koymaktan ya da elini bulaştırmaktansa, bunlara katlanmayı yeğ tutmuştur. Öyleyse, her zaman boyun eğmiştir...

Bu gönüllü boyun eğişin kölece uysallıkla hiçbir ilgisi yoktur (20).

Gerçek hristiyan boyun eğebilir, hattâ her türlü şiddete boyun eğmemesi olanaksızdır, savaşması olanaksızdır; ama bunlara uyamaz, yani yasaya uygun olduklarını kabul edemez (21).

Tolstoy, bu satırları yazdığı sırada, bir halkın bu kahramanca direnmezliğinin en acı örneklerinden birinin heyecanı içindeydi, - 22 ocak 1905'te, Petersburg'daki kanlı gösteride, papaz Gapon'un yönetimindeki silâhsız kalabalık, hiçbir kin çığlığı koparmadan, kendini savunmak için hiçbir harekette bulunmadan, ateşe tutulmaya boyun eğmişti.

Çömezler diye adlandırılan eski dindarlar, yapılan baskılara, zulümlere rağmen, inatla, Rusya'da uzun zamandır devlete uymazlık ilkesini uyguluyor, iktidarın yasaya uygunluğunu kabul etmeyi yadsıyorlardı (22). Rus - Japon savaşının felâketlerinden sonra, bu anlayış köylüler arasında da kolaylıkla yayıldı. Askerlik yapmayı reddedenler çoğaldı; bu karşı koymalar ne kadar zalimce bastırıldıysa, yüreklerdeki başkaldırış da o kadar kabardı. - Öte yandan, bazı illerde, birçok ırklar, Tolstoy'u tanımadan, devlete uymayı edilgen, ama kesin bir biçimde yadsımanın örneklerini vermişlerdi: daha 1898'de Kafkasya'da Dukobor'lar, 1905'e doğru Guriev'de Georgien'ler. Bu eylemlerin Tolstoy üzerindeki etkisi, kendisinin bu eylemler üzerindeki etkisinden çok daha fazladır; yazılarının önemi de, Gorki gibi, devrim partisine bağlı yazarların ileri sürdüklerinin tersine (23), onun eski Rus halkının sesi olmasından ileri gelir.

Savundukları ilkeleri hayatları pahasına uygulayan bu insanlar karşısındaki tutumu, çok alçakgönüllü, çok onurluydu (24). Kaçak askerler karşısında da, Dukobor'lar ve Guriev'liler karşısında da yol gösteren bir önder gibi davranmıyordu.

Hiçbir acıya katlanmayan kimse, acıya katlanan kimseye hiçbir şey öğretemez (25).

"Sözlerinin ve yazılarının acılara götürmüş olabileceği herkes"ten kendisini bağışlamasını diler. Hiç kimseye askere gitmeyi yadsımasını öğütlemez. Herkes kendisi vermelidir kararını. Duralayan biriyle karşı karşıya gelirse, "ona askere gitmesini, ruhsal bakımdan bunu olanaksız bulmadığı sürece, buyruklara uymasını öğütler". Çünkü, insan duralıyorsa, daha olgunlaşmamış demektir; "bir ikiyüzlü, ya da bir dönme daha olacağına, bir asker olması daha iyidir, güçlerini aşan işlere girişenlerin durumu budur" (26). Asker kaçağı Gonçarenko'nun kararından kuşkulanır. "Bu delikanlının bu işe Tanrı aşkından çok onur duygusuyla, böbürlenmek için girişmiş olmasından" korkar (27). Dukobor'-

lara, gurur ve insanlık saygısı yüzünden uymazlıkta ısrar etmemelerini, "yapabilecekleri bir şeyse, kadınlarıyla çocuklarını acılardan kurtarmalarını, bundan dolayı hiç kimsenin kendilerini kınamayacağını" yazar. Ancak "İsa ruhu içlerine yerleşmişse" direnmelidirler, "çünkü o zaman acı çekmekten mutluluk duyacaklardır" (28). Ne olursa olsun, zulümlere katlananlardan, "ne pahasına olursa olsun, kendilerine zulmedenlerle sevgi ilişkilerini kesmemelerini" rica eder (29). Bir dostuna yazdığı güzel mektupta söylediği gibi, Herod'u sevmek gerekir:

"Herod sevilemez", diyorsunuz. - Biliyorum, ama seziyorum, siz de seziyorsunuz ki, sevmek gerekir. Biliyorum, siz de biliyorsunuz ki, onu sevmezsem, acı çekerim, benliğimde hayat kalmamış demektir (30).

Bu aşkın tanrısal arılığı bitip tükenmez ateşi! İncil'in *"Benzerini kendin gibi sev!"* diyen sözleriyle bile yetinemez sonunda, çünkü orada bile bir bencillik kokusu sezer (31).

Kimilerine göre, fazlasiyle geniş bir aşk bu, her türlü insan bencilliğinden öylesine sıyrılmış ki, boşlukta dağılıveriyor! - Ama *"soyut aşk"*tan Tolstoy kadar sakınan var mıdır?

Bugünün en büyük günahı: soyut insan sevgisi, uzaklarda, bir yerlerde bulunanlara beslenen, kişilikten yoksun sevgi... Tanımadığımız, hiçbir zaman karşılaşmayacağımız insanları sevmek o kadar kolay ki! Hiçbir şeyi feda etmemiz gerekmez. Aynı zamanda da alabildiğine hoşnut oluruz kendimizden! Bilincimiz aldanır. - Hayır. Benzerimizi sevmeliyiz, ama kendisiyle birlikte yaaşdığımızı, bizi rahatsız edeni (32).

Tolstoy üzerinde yapılmış incelemelerin çoğunda onun felsefesi ile inancının yeni şeyler olmadığını okuyorum. Doğru: bu düşüncelerin güzelliği moda yenilikler gibi görünemiyecek kadar ölümsüzdür... Başkaları da ütopik niteliklerini koyuyorlar ortaya. Bu da doğru: ütopiktirler, İncil gibi. Bir peygamber ütopyacıdır; daha yeryüzündeyken ölümsüz hayatla yaşar. Bu belirtinin bize

sunulmuş olması, peygamberlerin sonuncusunu aramızda görmüş olmamız, sanatçılarımızın en büyüğünün bu ışık halkasını alnında taşıması, bence çok daha özgün bir olaydır, dünya için önemi de yeni bir din ya da yeni bir felsefeden daha büyüktür. Kinin kana bulaдığı bir yüzyılda, kardeşlik aşkının cisimleşmesi olan bu büyük ruhun mucizesini görmiyenler kördürler!

---

(1) Halası kontes Aleksandra Tolstoy'a: "Bir ayağım mezardayken bu boş şeylerle uğraşmamı başıma kakmayın, diye yazar. Bu boş şeyler serbest zamanlarımı dolduruyor, ruhumu fazlasiyle dolduran gerçekten önemli düşüncelerin verdiği yorgunluğu gideriyorlar." (26 ocak 1903).

(2) Tolstoy bunu başlıca yapıtlarından biri olarak görüyordu.

(3) Bu yapıtın rusça adı: *Yalnız Birşey Gerekli*'dir.

(4) Bunların birçokları, kendisi hayatta olduğu sıralarda, sansürce kötü bir biçimde kesilmiş yada tamamiyle yasaklanmıştı. Devrime kadar, yapıtı Rusya'da el altından, müsvette halinde dolaştırılıyordu. Bugün bile, bütün yapıtları yayınlanmış olmaktan uzak; bolşevik sansürü de zorbalıkta çarlık sansüründen geri kalmadı.

(5) Tolstoy 22 şubat 1901'de aforoz edildi. Nedeni *Diriliş*'in âyinle ilgili bir bölümüydü.

(6) Toprakların kamulaştırılması üzerine (Bk. *Büyük Cinayet*, 1905).

(7) 1857.

(8) 1862.

(9) *Bir Dünyanın Sonu* (1905-1906). Bk. Tolstoy'un bir Amerikan gazetesine çektiği telgraf: "Zemstvo'ların ayaklanmasının ereği zorba yönetimini sınırlamak ve temsili bir hükümet getirmek. Başarsalar da, başarmasalar da, sonuç gerçek toplumsal düzelmenin gecikmesi olacaktır. Siyasal kargaşalık, bu düzeltmenin dış çarelerle gerçekleştirilebileceği konusunda zararlı bir hayal uyandırarak gerçek ilerlemeyi durduruyor, bunun örneklerini bütün anayasal devletlerde: Fransa'da, İngiltere'de, Amerika'da görüyoruz." Kendisinden *Okuma ve yazmayı halka yayma kurumu*'na katılmasını isteyen bir bayana yazdığı uzun ve ilginç bir mektupta, Tolstoy liberallere karşı başka kızgınlıklarını dile getirir: her zaman aldatılmış rolünü oynamışlardır; korkudan, salt yönetimin suç ortakları olurlar; hükümete katılmaları bu hükûmete duyulan say-

gıyı artırır, onları da uzlaşmalara alıştırır, iktidarın birer aracı yapar çabucak.

(10) *Savaş ve Devrim.*

(11) Japon İzo-Abe'ye mektup, 1904 sonu.

(12) *L. N. Tolstoy'un Yaşayan Sözleri*, Teneromonun notları.

(13) Aynı yapıt.

(14) Paul Boyer ile konuşma (*Le Temps*, 4 kasım 1902).

(15) *Bir Dünyanın Sonu.*

(16) Tolstoy, daha 1865 yılında, büyük toplumsal karğaşalığı haber veren şu satırları yazıyordu. "*Mülk hırsızlıktır* sözü, bir insanlık bulunduğu sürece, İngiliz anayasasından daha büyük bir gerçek olarak kalacaktır... Rusya'nın tarihsel görevi, yeryüzüne toprağın toplumsallaştırılması fikrini getirmesi olacaktır. Rus Devrimi ancak bu ilke üzerine kurulabilir. Çara ve zorbalığa karşı yapılmıyacaktır, toprak sahipliğine karşı yapılacaktır."

(17) "Köleliklerin en acısı topraksız olmaktır. Çünkü bir efendinin kölesi bir tek kişinin kölesidir, ama topraktan yoksun bir adam herkesin kölesidir." *(Bir Dünyanın Sonu).*

(18) Gerçekten de Rusya apayrı bir durumdaydı; Tolstoy Rusya'ya bakarak bu durumu bütün Avrupa devletlerinin durumuymuş gibi görmekle yanlışlığa düşerse de, her şeyden önce yakından gördüklerinin acılarıyla ilgilenmesine şaşılamaz. - *Büyük Cinayet*'te, Tula yolu üzerinde, köylülerle konuşmasına bakın: hepsi de ekmeksizdir, çünkü toprakları yoktur, hepsi de, ta içlerinden, toprakların kendilerine verilmesini beklerler. Rusya'da tarımla uğraşanların nüfusu ulusun yüzde seksenini meydana getirir. Tolstoy, yüz milyon kadar insanın mülk sahiplerinin toprağa el koymaları sonucu açlıktan öldüklerini söyler. Dertlerine çare bulmak için onlara basın özgürlüğünden, din ve devlet işlerinin ayrılmasından, ulusun temsil edilmesinden, hattâ sekiz saatlik iş gününden sözetmek, onlarla hiç utanmadan alay etmektir. Toprağı çalışan halka vermekten başka çare yoktur. Bu temel sorunun çözümü konusunda, Tolstoy, Henry George'un öğretisini, yalnız toprak değerine dayanan tek bir vergi tasarısını öne sürer. Ekonomik İncil'idir bu onun, durmamacasına ona döner, bu öğretiyi öylesine sindirmiştir ki, çoğu zaman, Henry George'un cümlelerini olduğu gibi yapıtlarına aktarır.

(19) "Kötülük karşısında direnmezlik yasası her türlü yapının temel taşıdır." *(Bir Dünyanın Sonu).*

(20) 1900 yılında bir dostuna yazdığı mektupta, direnmezlik yasasının yanlış yorumlanmasından yakınır. "*Kötülüğe kö-*

tülükle karşı koyma" sözünü *"Kötülüğe karşı koyma"*, yani "kötülük karşısında ilgisiz kal" sözüyle karıştırıyorlar... "Oysa kötülükle savaş hristiyanlığın biricik ereğidir, kötülük karşısında direnmezlik buyruğu da en etkili savaş yolu olarak gösterilmiştir." Bu anlayışı Gandhi'nin anlayışıyla, onun *Satyagraha*'sıy.a, aşk ve fedakârlık yoluyla "Etken Direnme"si ile kıyaslıyabiliriz. Her ikisinde de aynı ruh gözüpekliği edilgenliğin karşısına dikilir. Ama Gandhi kahramanlık gücü üzerinde daha fazla durmuştur.

(21) *Bir Dünyanın Sonu.*

(22) Tolstoy iki "çömez" tipi çizmiştir, biri *Diriliş*'in sonunda, öbürü *Üç Ölü Daha*'dadır.

(23) Tolstoy'un Zemstvo'ların çıkardığı kargaşalığı yermesinden sonra Gorki, dostlarının hoşnutsuzluğunu dile getirerek şöyle yazıyordu: "Bu adam kendi fikrinin tutsağı oldu. Uzun zamandır Rus hayatından kopuyor, halkın sesini dinlemiyor artık. Rusya'nın çok yükseklerinde uçuyor."

(24) Zulme uğramamak keskin bir acıydı onun için. Din kurbanlığına susamıştı; ama hükûmet son derece akıllı davranıyor, onu hoşnut etmekten geri duruyordu. "Zararlı biri varsa, o da benim, ama çevremde dostlarıma zulmediyor, beni rahat bırakıyorlar. Elbette, zulmedilmeye bile değmiyorum ben, bundan utanç duyuyorum." (Teneromo'ya mektup, 1892). "Elbette, zulmedilmeye lâyık değilim, gerçeğe bedensel acılarla tanıklık edemeden, böyle öleceğim." (Teneromo'ya mektup, 1892). "Özgür olmak zor geliyor bana." (Teneromo'ya mektup, 1894). Oysa Tanrı bilir ki, özgür kalmak için hiçbir şey yapmıyordu! Çarlara hakaret etmekten yurda, "uğrunda insanların canlarını, özgürlüklerini, akıllarını feda ettikleri bu korkunç fetişe" saldırmaya kadar götürür işi.

(25) Asker kaçağı Gonçarenko'ya mektup, 19 ocak 1905.

(26) Kafkasyalı Dukoborlara, 1897.

(27) Gonçarenko'ya mektup, 1900.

(28) Kafkasyalı Dukoborlara, 1897.

(29) Gonçarenko'ya, 19 ocak 1905.

(30) Bir dosta, kasım 1901.

(31) Sonra asıl metnin yanlış okunduğunu, bu sözün doğrusunun "Benzerini *Onun* gibi (Tanrıymış gibi) sev" olduğunu kanıtlamaya çalışır. (Teneromo ile konuşmalar).

(32) Teneromo ile konuşmalar.

Yüzü, insanların belleğinde kalacak, kesin çizgilerine bürünmüştü: üzerinden bir çifte kırışığın yayı geçen, geniş alın, gür, karışık, ak kaşlar, Dijon Musa'sını düşündürten peygamber sakalı. İhtiyar yüz yumuşamış, bir içlilik kazanmıştı; hastalığın, kederin, sevgi dolu iyiliğin damgasını taşıyordu. Yirmi yaşın o hemen hemen hayvansı sertliğinden ve Sivastopol askerinin yapmacıklı katılığından bu yana ne kadar değişmişti! Ama açık renk gözlerinde hep o derin kımıltısızlık, hiçbir şeyini saklamayan, kendisi için de saklı hiçbir şey bulunmayan bakışında hep o dürüstlük!

Ölümünden dokuz yıl önce, Rus patrikliğine verdiği karşılıkta (17 nisan 1901), Tolstoy şöyle diyordu:

Huzur ve sevinç içinde yaşamamı da, ölüme doğru huzur ve sevinç içinde ilerlememi de inancıma borçluyum.

Bunu duydukça, şu çok eski sözü düşünürüm: *"Hiç kimseye ölmedikçe mutlu denilmemeli."*

O zaman içinde taşımakla övündüğü bu huzur, bu sevinç kendisine sadık kaldı mı?

1905 yılının "büyük devrim" umutları sönmüştü. Yığıldıkça yığılan karanlıklardan, beklenen ışık çıkmamıştı. Devrim sarsıntılarının yerini bitkinlik alıyordu. Eski adaletsizliğin hiçbir şeyi değişmemişti, sefalet daha da büyümüştü yalnız. Tolstoy, daha 1906'da, Rusya'nın İslav halkının tarihsel iççağrısına beslediği güveni yitirmişti biraz; inatçı inancı, uzaklarda, bu görevi verebileceği başka halklar arıyordu. "Büyük ve bilge Çin halkını" düşünür. "Batı halklarının nerdeyse bir daha bulamamasıya yitirdikleri bu özgürlüğü Doğu halklarının bulacaklarını" ve insanlığın *Tao* yolunda, ölümsüz

Yasa yolunda değişimini Asyalıların başında Çin'in gerçekleştireceğini düşünür (1).

Çabuk yıkılır umudu: Lao-Tse'nin ve Konfiçyüs'ün Çin'i eski bilgeliğini yadsır, Çin'den önce Japonya da böyle yapmış, Avrupa'yı taklit etmeye başlamıştır (2). Zulme uğrayan Dukobor'lar Kanada'ya göç etmişler, oraya varır varmaz da mülkiyeti yeniden kurmuş, Tolstoy'u üzüntü ve şaşkınlığa gömmüşlerdir (3). Guryen'ler, devlet boyunduruğundan kurtulur kurtulmaz, kendileri gibi düşünmeyenleri ezmeye başlamışlardır; çağrılan Rus birlikleri her şeyi düzene sokmuştur. "O zamana kadar yurtları bir insanın isteyebileceği en güzel yurt, yani kutsal kitap olan" Yahudiler bile Siyonizm hastalığına, "çağdaş Avrupacılığın teninin teni, raşitik çocuğu" olan bu sahtece ulusal harekete kapılmışlardır (4).

Tolstoy kederlidir, ama cesareti kırılmamıştır. Tanrı'ya güvenir, geleceğe inanır (5):

Göz açıp kapayıncaya kadar bir orman meydana getirilebilse, çok güzel bir şey olurdu. Yazık ki, olanaksız bir şey bu, tohumun yeşermesini, filizlerin, sonra yaprakların çıkmasını, gövdenin oluşup en sonunda ağaca dönüşmesini beklemek gerek (6).

Ama bir orman meydana getirmek için çok ağaç ister; Tolstoy ise yalnızdır. Ünlüdür, ama yalnızdır. Bütün dünyadan: İslâm ülkelerinden, Çin'den, Japonya'dan mektuplar alır, *Diriliş* Japon diline çevrilir, Japonya'da, "toprağın halka verilmesi" konusundaki düşünceleri yayılır. Amerikan gazeteleri kendisiyle konuşmalar yaparlar; Fransızlar sanat konusunda, din ile devlet işlerinin ayrılması konusunda düşüncelerine başvururlar (7). Ama ardından giden üç yüz kişi bile yoktur, kendisi de kabul eder bunu. Öte yandan, kendisi de hiç önem vermemiştir böyle bir şeye. Dostlarının Tolstoy'cu toplulukları meydana getirme yolundaki çabalarına karşı çıkar:

Birbirimize doğru değil, Tanrı'ya gitmeliyiz hepimiz... "Birlik olursak, daha kolay olur", diyorsunuz. Ne?

Toprağı sürmek, ekini biçmek söz konusuysa, evet. Ama, Tanrı'ya yaklaşmaya gelince, insan ancak kendi başına yapabilir bunu... Dünyayı kocaman bir tapınak olarak düşünüyorum, ışığı yukardan gelen ve tam ortasına düşen bir tapınak. Toplanmak için, herkes ışığa gitmelidir. Burada, hepimiz, değişik yanlardan gelerek, beklemediğimiz insanlarla birlikte olacağız: sevinç bundadır (8).

Kubbeden düşen ışık çizgisinin altında kaç kişi toplanmıştır? - Ne önemi var! Bir tek kişi yeter, bir de Tanrı.

Maddelere ancak yanan bir madde ateş geçirebileceği gibi, bir insan da ancak gerçek hayatını, gerçek inancını geçirebilir başka insanlara, gerçek ancak böyle yayılabilir (9).

Belki de; ama bu tek başına kalmış inanç Tolstoy'a ne dereceye kadar mutluluk verebilmiştir? - Son günlerinde, bir Goethe'nin buyrultu ürünü huzurundan ne kadar uzaktır! Sanki kaçar ondan, sanki onu sevimsiz bulur.

Kendi kendimizden hoşnut olmadığımız için Tanrı'ya şükretmeliyiz. Her zaman hoşnut olabilir miyiz! Hayatla olması gerekenin uyuşmazlığı hayat işaretinin ta kendisidir, en küçükten en büyüğe, en kötüden daha iyiye doğru yükseliştir. İyiliğin koşuludur bu uyuşmazlık. İnsanın sakin ve kendinden hoşnut olması kötü bir şeydir (10).

Sonra bir Levin'in ya da bir Piyotr Bezukov'un sürekli kaygısının kendisinde hâlâ ölmediğini gösteren şu roman konusunu tasarlar.

Devrimci çevrelerde yetişmiş, önce devrimci, sonra halkçı, sosyalist, ortodoks, Athos dağı keşişi, sonra tanrısız, iyi aile babası, en sonunda da Dukobor olan bir adam tasarlarım sık sık. Her şeye başlar, durmadan bırakır, insanlar kendisiyle alay ederler, hiçbir şey yapmamıştır, unutulmuş olarak, bir kimsesizler yurdunda ölür. Ölürken, hayatını boşa harcadığını düşünür. Bununla birlikte, bir ermiştir (11).

İnançla dolu olan Tolstoy'un hâlâ şüpheleri mi vardı? - Kimbilir? İhtiyarlığında bile kafaca da, bedence de güçlü kalmış bir insanda, hayat belli bir düşünce noktasında duramazdı. Yürümesi gerekiyordu.

Hareket, hayattır (12).

Son yıllarda birçok şeyler değişmiş olmalıydı benliğinde. Devrimciler konusundaki görüşü değişmemiş miydi? Hattâ kötülük karşısında direnmezliğe beslediği inancın sarsılmadığını kim söyleyebilirdi? - Daha *Diriliş*'te bile, Nekludov'un siyasal mahkûmlarla ilişkileri Rus devrim partisi üzerindeki fikirlerini tamamiyle değiştirir.

O zamana kadar, zalimlikleri, duygularını gizlemeleri, suikastleri, kendilerini beğenmişlikleri, kendilerinden hoşnut olmaları, çekilmez kuruntuları karşısında tiksinti duyuyordu. Ama, kendilerini daha yakından görünce, düzeni sağlayanların kendilerine nasıl davrandıklarını görünce, başka türlü olamıyacaklarını anlıyor.

Ve tam bir fedakârlık isteyen yüce görev düşüncelerine hayranlık duyuyor.

Ama, 1900 yılından beri, devrim dalgası yayılmıştı; aydınlardan yola çıkmış, halka ulaşmıştı, bulanık bir şekilde, binlerce yoksulu harekete getiriyordu. Korku verici ordularının öncü kısmı, İasnaya Poliana'da, Tolstoy'un penceresinin altından geçiyordu. *Mercure de France*'ta yayınlanan (13) ve Tolstoy'un yazdığı son sayfalardan olan üç hikâye, bu gösterinin onda uyandırdığı üzüntü ve kargaşalığı belli eder. Tula'da, basit ve dindar hacıların geçtikleri zaman nerede kalmıştı? Başıboş açların akını başlamıştı şimdi. Tolstoy bunlarla konuşur, kendilerini harekete getiren kin karşısında sarsılır; zenginleri eskiden olduğu gibi "sadaka dağıtarak ruhlarının kurtuluşunu sağlayan kimseler olarak değil, çalışan halkın kanını emen haydutlar olarak" görmektedirler artık. Birçokları bilgili, batmış kimselerdir, insanı her şeyi yapabilecek duruma getiren umutsuzluğun eşiğindedirler.

Hunların ve Vandalların eski uygarlığa yaptığını yeni uygarlığa yapacak olan barbarlar, çöllerde ve ormanlarda değil, şehirlerin izbelerinde ve büyük yollarda yetişti.

Henry George böyle diyordu. Tolstoy da şunları ekler:

Vandallar Rusya'da şimdiden hazır, bizim derinden derine dindar halkımız arasında özellikle korkunç olacaklardır, çünkü biz Avrupa halklarında gelişmiş olan frenleri, uygunlukları ve halkoyunu bilmeyiz.

Tolstoy, kendisinin direnmezlik öğretilerine karşı çıkan, yöneticilerle zenginlerin halka yaptıkları kötülüğe ancak: "Öç! Öç! Öç istiyoruz!" diye karşılık verilebileceğini söyliyen ayaklanmışlardan sık sık mektup alıyordu. Tolstoy hâlâ yerer mi bunları? Bilinmez. Ama, birkaç gün sonra, kendi köyünde ilgisiz yetkililer önünde, ağlayan yoksulların evlerinden semaverlerin, koyunların, alındığını görünce, ne yapsa boşunadır, o da cellâtlara karşı, "içki ticaretiyle ya da insanlara insan öldürmeyi, insanları sürgüne, hapse, küreğe, idama mahkûm etmeyi öğretmekle uğraşan bakanlara ve yamaklarına, sefillerin elinden alman semaverlerin, koyunların, danaların, bezlerin halkı zehirleyen içki imbiklenmesi için, öldürücü silâhlar, hapishaneler yapımı için, her şeyden önce de yardımcılarına ve kendilerine aylık dağıtmak için en iyi yatırım olduğuna inanmış olan bu insanlara" karşı "Öç istiyoruz" diye bağırır.

İnsanın, ömrü boyunca sevgi çağını bekliyerek, bu çağı muştulayarak yaşadıktan sonra, gözlerini bu tehdit dolu görüntüler arasında yumması, bunların sıkıntısını duyması acıdır. - Hele insan Tolstoy gibi gerçekçi bir bilinç taşıyorsa, hayatını ilkeleriyle tamamiyle uzlaştıramadığını düşünmesi daha da acıdır.

Burada, son yıllarının —son otuz yılının, diyemez miyiz?— en acılı noktasına geliyoruz. Ancak saygılı ve korkak bir elle dokunabiliriz bu noktaya: Tolstoy'un gizlemeye çalıştığı bu acı, yalnız ölmüş olanın değil, ya-

şamakta olan başka kimselerin, kendisini sevmiş ve sevmekte olan kimselerin de acısıdır.

En sevdiklerine, karısına, çocuklarına geçirememişti inancını. Hayatını ve sanat çalışmalarını candan paylaşan eşinin, kendisinin anlamadığı bir başka inanç için sanat inancını yadsımasının acısını çektiğini gördük. Tolstoy da en iyi dostunca anlaşılmamanın acısını çekiyordu.

Şu sözlerin doğruluğuna bütün varlığımla inanıyorum, diye yazıyordu Teneromo'ya: *koca ile karı ayrı ayrı varlıklar değil, bir tek varlıktır... Bazı bazı hayatın acılarının üzerine yükselmemi sağlayan bu dinsel bilincin bir kısmını karıma geçirebilmeyi çok isterdim. Bu bilinç kadınların pek erişemiyecekleri bir bilinç olsa bile, benim aracılığımla değilse de Tanrı aracılığıyla karıma geçeceğini umuyorum* (14).

Bu dilek gerçekleşmişe benzemiyor. Kontes Tolstoy, kendisiyle "bir" olan büyük ruhun gönül arılığına, içten kahramanlığına, iyiliğine hayranlık ve sevgi duyuyordu; "kalabalığın önünden yürüdüğünü, insanların izlemeleri gereken yolu gösterdiğini" görüyordu (15); Rus patrikliği onu aforoz ettiği zaman, mertçe savunmasını yapıyor, onu tehdit eden tehlikeden kendisi de pay istiyordu. Ama inanmadığına inanmak elinde değildi; Tolstoy da onu inanır gibi davranmaya zorlayamayacak kadar içtendi, - inanç ve sevginin yoksanmasından çok, inanç ve sevgi gösterisinden nefret ederdi (16). Öyleyse inanmadan hayatını değiştirmeye, servetini ve çocuklarının servetini feda etmeye nasıl zorlayabilirdi onu?

Çocuklarıyla uzlaşmazlığı daha da büyüktü. Tolstoy'u İasnaya Poliana'da, ailesi içinde görmüş olan A. Leroy-Beaulieu, 'sofrada, baba konuşurken, oğulların sıkıntılarını ve inanmazlıklarını zor sakladıklarını" söyler (17). İnancı ancak üç kızına etkimiş, bunlardan biri, en sevdiği Marya da ölmüştü. Ailesi arasında ruhça yapayalnızdı. Yalnız en küçük kızıyla hekimi anlıyordu kendisini.

Bu düşünce uzaklığının acısını çekiyordu, kendisine kabul ettirtilen kibar çevre ilişkilerinin, dünyanın dört bir bucağından gelen, yorucu konukların, Amerikalıların, züppelerin o tepesini attıran ziyaretlerinin acısını çekiyordu; ailesinin kendisini içinde yaşamaya zorladığı "lüksün" acısını çekiyordu. Kendisini ağırbaşlı bir sadelikle döşenmiş, basit evinde, içinde demir bir karyola, basit iskemleler ve çıplak duvarlı küçük odasında görenlerin anlattıklarına bakılırsa, alçakgönüllü bir lükstü bu! Ama bu konfor bile ağır geliyordu ona: sürekli bir pişmanlıktı. *Mercure de France*'ın yayınladığı hikâyelerinin ikincisinde, çevredeki sefaletle kendi evinin lüksünü acılıkla karşılaştırır.

Daha 1903 yılında:

Çabalarım, kimi insanlarca ne kadar yararlı görülürse görülsün, savunduklarımla yaşayışım tamamiyle uzlaşmadığı için, önemimin en büyük yanını kaybediyor (18).

Neden gerçekleştirmedi bu bağdaşmayı! Ailesini dünyadan el çekmeye zorlayamamışsa, ne diye onlardan ve hayatlarından ayrılmadı, böylelikle verdiği örneğe sevinen, öğretisini yoksamak yetkisine kavuşan düşmanlarının alaylarından, ikiyüzlülük suçlamasından kurtulmadı!

Bunu düşünmüştü. Çoktan vermişti kararını. 8 haziran 1897'de karısına yazdığı, hayranlık verici bir mektup bulunmuş ve yayınlanmıştır. Hemen hemen bütünüyle buraya aktarmak gerek bu mektubu. Bu sevgi ve acı dolu ruhun sırrını hiçbir şey bundan daha iyi veremez:

Uzun zamandır, hayatımla inançlarım arasındaki bağdaşmazlığın acısını çekiyorum, sevgili Sofya. Hayatınızı, alışkanlıklarınızı değiştirmeye zorlayamam sizi. Şimdiye kadar sizleri bırakamadım da, çünkü, uzaklaşmakla, daha çok genç olan çocuklarımı, üzerlerinde gösterebileceğim küçük bir etkiden yoksun bırakacağım, hem de hepinizi çok üzeceğimi düşünüyordum. Ama şu

son on altı yıldır yaşadığım gibi, kimi zaman sizinle çarpışıp sizi kızdırarak, kimi zaman çevremin bu alışkın olduğum etkilerine, çekimlerine kapılarak yaşamaya devam edemem (19). *Çoktandır yapmak istediğimi yapmaya: gitmeye karar verdim şimdi... Altmışına gelen Hindu'ların ormana gittikleri gibi, her yaşlı ve dindar insanın hayatını şakalara, kelime oyunlarına, dedikodulara, tenise değil de Tanrı'ya harcamak istediği gibi, ben de, yetmiş yaşımda, ruhumun bütün gücüyle, sakinliği, yalnızlığı istiyorum, tam bir bağdaşmaya varamasam bile, hiç değilse bütün hayatımla bilincim arasındaki bu bar bar bağıran bağdaşmazlıktan kurtulmak istiyorum. Açıkça gidecek olsaydım, yalvarmalar, tartışmalar olurdu, zayıflık gösterirdim, belki de kararımı gerçekleştirmezdim, oysa gerçekleştirilmesi gerek. Bunun için, davranışım sizi üzerse, beni bağışlamanızı dilerim.. Herkesten önce sen, Sofya, gitmemi önleme, beni arama, hiç kızma bana, beni ayıplama. Seni bırakmış olmam sana kızdığımı göstermez. Biliyorum, benim gibi göremez, benim gibi düşünemezdin; bunun için hayatını değiştiremedin, kabul etmediğin bir şey uğrunda bir fedakârlıkta bulunmadın. Bunun için, hiç mi hiç ayıplamıyorum seni; tam tersine, ortak hayatımızın otuz beş uzun yılını, hele bu zamanın ilk yarısını, anaca yaratılışının cesaret ve bağlılığıyla, görevin olarak gördüğün şeye yiğitçe kattandığın günleri sevgi ve minnetle hatırlıyorum. Bana ve dünyaya verebileceğini verdin. Çok analık aşkı gösterdin, büyük fedakârlıklar yaptın... Ama hayatımızın son evresinde, son on beş yılda, yollarımız ayrıldı. Suçun bende olduğuna inanamıyorum; biliyorum ki, değiştiysem, ne kendim, ne de çevre için değiştim, başka türlü yapamadığım için değiştim. Ardımdan gelmedin diye seni suçlayamam, teşekkür ediyorum sana, bana verdiklerini her zaman aşkla hatırlayacağım. - Allahaısmarladık, sevgili Sofya. Seni seviyorum.*

"Seni bırakmış olmam..." Hiç de bırakmadı kansı-

nı. - Zavallı mektup! Bu mektubu yazmakla kararının gerçekleşeceğini sanır... Yazdıktan sonra, kararının bütün gücünü eritmişti. - *"Açıkça gidecek olsaydım, yalvarmalar olurdu, zayıflık gösterirdim..."* "Yalvarmalara", "tartışmalara" ihtiyaç kalmadı, bir an sonra, bırakmak istediklerini görmesi yetti: yapamıyacağını, onları bırakamıyacağını sezdi; cebindeki mektubu bir çekmeceye sokuşturdu, üzerine şunu yzmıştı:

Bu zarf, ölümümden sonra karım Sofya Andreyevna'ya verilsin.

Kaçma tasarısı bu kadarla kaldı.

Bu muydu Tolstoy'un gücü? Şefkatini Tanrı'ya feda edebilecek güçte değil miydi? - Elbette, hristiyan tarihinde, kendi sevgilerini de, başkalarının sevgisini de gözüpeklikle ayaklar altına alan, daha yürekli ermişler az değil... Ne yapalım? Bunlardan değildi o. Zayıftı. İnsandı. Biz de onu bunun için seviyoruz.

On beş yıldan fazla bir zaman önce, keskin bir acıyla dolu bir sayfada, şöyle soruyordu kendi kendine:

— Peki, Lev Tolstoy, öne sürdüğün ilkelere göre mi yaşıyorsun?

Sonra, ezik ezik, karşılık veriyordu:

Utancımdan ölüyorum, suçluyum, küçümsenilecek bir insanım... Bununla birlikte, geçmiş hayatımı bugünkü hayatımla kıyaslayın. Tanrı yasasına göre yaşamaya çalıştığımı göreceksiniz. Yapılması gerekenin binde birini bile yapmadım, utanıyorum bu yüzden, ama yapmak istemediğim için değil, yapamadığım için yapmadım... Suçlayın beni, ama izlediğim yolu suçlamayın. Evime giden yolu biliyor da sarhoş bir adam gibi, sendeleyerek gidiyorsam, gittiğim yol kötü demek midir? Ya bana başka bir yol gösterin, ya gerçek yolda bana destek olun, ben de size destek olmaya hazırım. Geri çevirmeyin beni, sıkıntıma sevinmeyin, öyle, coşkunlukla: "Şuna bakın! Eve gittiğini söylüyor, sonra da çamura düşüyor!" diye bağırmayın. Hayır, sevinmeyin, bana

yardım edin, tutun beni!.. Bana yardım edin! Hepimizin yolunu şaşırmış olmasının umutsuzluğu yüreğimi parçalıyor; ben buradan çıkmaya çabalarken, siz benim her sapmamda, acıyacak yerde, beni parmakla gösteriyor, bağırıyorsunuz: "Şuna bakın, bizimle birlikte çamurlara düşüyor!" (20).

Ölüme daha çok yaklaştıktan sonra da aynı şeyi tekrarlıyordu:

Bir ermiş değilim ben, hiçbir zaman da kendimi bir ermiş gibi göstermedim. Kendini akıntıya bırakan, bazı bazı da bütün düşündüğünü, bütün duyduğunu söylemiyen bir adamım ben; istemediğimden değil, yapamadığımdan, sık sık abarttığımdan ya da yolumu şaşırdığımdan. Eylemlerimde, durum daha da kötü. Tam anlamıyla zayıf bir insanım, kötü alışkanlıklarım var, gerçek Tanrısına hizmet etmek istiyorum, ama durmadan tökezliyorum. Yanılmayan bir adam sayılırsam, hatalarımın herbiri bir yalan ya da bir ikiyüzlülük gibi görünür ister istemez. Ama zayıf bir adam sayılırsam, o zaman gerçekte olduğum gibi görünürüm: sürekli olarak ve bütün ruhuyla iyi bir insan, Tanrı'nın iyi bir hizmetkârı olmak istemiş ve istemekte olan, zavallı, ama içten bir yaratık.

Böylece, pişmanlıklar içinde ezildi, kendisinden daha güçlü, ama daha az insan olan izleyicilerinin sessiz serzenişlerinden kurtulamadı (21), zayıflığı ile kararsızlığı arasında, aile aşkıyla Tanrı aşkı arasında parçalandı, - en sonunda, bir umutsuzluk dalgası, belki de ölüm iyice yaklaşınca yükselen, ateşle tutuşmuş yel, evinin ötelerine, yollara attı onu, başıboş gidiyor, kaçıyor, bir manastırın kapısını çalıyor, sonra koşusuna yeniden başlıyor, en sonunda, silik, küçük bir memlekette, bir daha kalkmamak üzere, yolunda düşüyordu (22). Sonra, ölüm döşeğinde, ağlıyordu, ama kendisine değil, mutsuzlara; hıçkırıklar arasında şunları söylüyordu:

Yeryüzünde acı çeken milyonlarca insan var; neden hepiniz bir tek Lev Tolstoy'la uğraşıyorsunuz?

O zaman, —20 kasım 1910 pazar günü, sabahın altısından az sonra,— kendi deyimiyle "kurtuluş", yani "ölüm, kutsanmış ölüm" geliverdi...

---

(1) Bir Çinliye mektup, ekim 1906.

(2) Tolstoy bundan duyduğu korkuyu daha 1906'da yazdığı bir mektupta belirtiyordu.

(3) "Ancak asker ve polis gücüyle sürdürülen mülkiyeti kabul edecek olduktan sonra, askerlik ve polis hizmetini yadsımaya değmezdi. Bu hizmeti görüp de mülkiyetten yararlanan insanlar ,bir yandan her türlü hizmeti yadsırken, bir yandan da mülkiyetten yararlananlardan daha iyi davranmaktadırlar." (Kanada'daki Dukoborlara mektup, 1899).

(4) *Teneromo ile Konuşmalar*'da şöyle der: "Bu Kitab'a dalmış olan bilge Yahudi, yüzyılların başının üstüne yıkıldığını ve yeryüzünde belirip silinen halkları görmedi."

(5) Ve gelecek kendisini haklı çıkardı. Ölümünden birkaç ay önce, Afrika'nın uçlarından Gandhi'nin Mesih'si sesinin yankısı ulaştı kendisine. (Bk. Kitabın sonlarındaki *Asya'nın Tolstoy'a Verdiği Karşılık* bölümü.)

(6) *Politikacılara Seslenış*, 1905.

(7) Paul Sabatier'ye mektup, 7 kasım 1906.

(8) Bir dosta mektup, haziran 1892 ve kasım 1901.

(9) *Savaş ve Devrim.*

(10) Bir dosta mektup.

(11) Tolstoy'un basılmamış yapıtlarının listesinde adı bulunan *Bir Dukobor'un Hikâyesi* söz konusudur belki de.

(12) "Gerçeğe ermiş bütün insanların bir arada toplandıklarını ve bir adaya yerleştiklerini düşünün. Hayat mı olur bu?" (Bir dosta mektup, mart 1901).

(13) 1 aralık 1910.

(14) 16 mayıs 1892. Tolstoy o zaman karısının küçük bir çocuğun ölümü dolayısiyle acı çektiğini görüyor, onu avutmak için hiçbir şey yapamıyordu.

(15) Ocak 1883 tarihli mektup.

(16) "Bir dine bağlanmamayı hiçbir zaman suç saymıyacağım. Kötülük insanların yalan söylemelerinde, dindarmış gibi görünmelerindedir", der. Daha sonra da: "Tanrı bizi seviyormuş gibi görünmeye çalışmaktan korusun, kinden de kötüdür böylesi". diye ekler.

(17) *Revue des Deux Mondes*, 15 aralık 1910.

(18) Bir dosta, 10 aralık 1903.

(19) Demek ki bu acılı durum 1881'de, yani Moskova'da geçirilen kış ve Tolstoy'un toplumsal sefaleti keşfedişi sırasında başlıyor.

(20) Bir dosta mektup.

(21) Son yıllarında, özellikle son aylarında, çoktandır İngiltere'ye yerleşmiş ve servetini Tolstoy'un yapıtlarını bütünüyle yayınlayıp tanıtmaya harcamış olan sadık dostu Vladimir-Grigoriç Çerkov'un etkisinde kaldığı anlaşılıyor. Tolstoy'un oğullarından biri, Lev, Çerkov'a şiddetle çatmıştı. Ama, düşünce uzlaşmazlığından dolayı suçlanmışsa da, bağlılığından hiç kimse şüphe etmemiştir; esininin etkisi sezilen bazı davranışlarının belki de insanlık dışı sertliğine hak verilemese bile (Tolstoy'un mektuplarına varıncaya kadar bütün yazılarının hakkını karısının elinden alan vasiyetnamesi gibi), dostunun ününe Tolstoy'un kendisinden de fazla önem verdiği düşünülebilir. Tolstoy'un son sekreteri Valantin Bulgakov'un günlüğü onun İasnaya Poliana'daki son altı ayının sadık bir aynasıdır.

(22) Tolstoy 28 ekim (10 kasım) 1910'da, sabah saat beşe doğru, birdenbire İasnaya Poliana'dan yola çıktı. Doktor Makovitski de kendisine eşlik ediyordu; Çerkov'un "Tolstoy'un en yakın yardımcısı" olarak nitelediği kızı Aleksandra gidişini biliyordu. Aynı gün, akşamın altısında daha önce de birkaç kere geldiği Optina manastırına, Rusya'nın en ünlü tapınaklarından birine geldi. Geceyi burada geçirdi, ertesi sabah, ölüm cezası üzerine uzun bir yazı yazdı. 29 ekim (11 kasım) akşamı, kızkardeşi Maria'nın rahibe olduğu Şamordino manastırına gitti. Akşam yemeğini onunla yedi, hayatının sonunu "kiliseye gitmeye zorlanmaması şartıyla, en basit işleri yaparak" Optina'da geçirmek istediğinden sözetti. Şamordino'da yattı, ertesi sabah, komşu köyde bir gezinti yaptı, burada bir ev tutmayı düşünüyordu. Öğleden sonra kızkardeşiyle bir kere daha görüştü. Saat beşte, beklenmedik bir sırada, kızı Aleksandra geldi. Hiç şüphesiz, yerinin bilindiğini arkasına düştüklerini bildirdi ona: gece'eyin, hemen yola çıktılar. Anlaşılan, güney illerine, oradan da Balkanlar'a, Bulgaristan'a, Sırbistan'a geçmek düşüncesiyle Tolstoy. Aleksandra ve Makovitski Koselsk istasyonunun yolunu tuttular. Tolstoy yolda, Astapovo istasyonunda hastalandı ve yatmak zorunda kaldı. Burada öldü.

Bu son günler konusunda en tam bilgiler, Renè Fuelloep Miller ile Friedrich Eckstein'in Tolstoy'un kızının, karısının, hekiminin, orada bulunan dostlarının anlattıkları ile gizli devlet yazışmalarını bir araya getirdikleri *Tolstoys Flucht und Tod* adlı kitaptadır. Sovyet hükûmetinin 1917'de ortaya çıkardığı

gizli yazışmalar, görünüş bakımından da olsa, ondan bir dine dönüş sözü koparmak için, hükümet ile kilisenin can çekişen Tolstoy çevresinde kurdukları entrika ağını gösterir. Hükûmet, hattâ çarın kendisi, Rus patrikliği üzerine baskı yaptı, patriklik de Tula piskoposunu Astapovo'ya yolladı. Ama bu çaba tam bir başarısızlığa uğradı.

Hükümetin kaygısı açıkça görülür. Riazan genel valisi prens Obolenski ile Moskova bölgesi jandarma komutanı general Livov arasındaki mektuplaşmada, Astapovo'daki bütün olaylar ve gelen bütün ziyaretçiler konusunda saati saatine bilgi verilir, istasyonu göz altında tutmak, cenaze alayını çevirip ulusun geri kısmından ayırmak için verilmiş emirler görülür. Yöneticiler, Rusya'da büyük siyasal gösteriler çıkar korkusuyla titriyorlardı.

Tolstoy'un can çekiştiği basit ev, bir yığın polisle, casusla, gazeteciyle, film operatörüyle çevriliydi, kocasına aşkını ve pişmanlığını belirtmek için koşup gelen kontes Tolstoy'un acısını gözetliyorlardı.

Savaş bitmişti, alanı bu hayat olan, seksen iki yıllık savaş. Acılı ve şanlı kavga, hayatın bütün güçlerinin, bütün günahların ve bütün erdemlerin katıldığı. - Yalnız biri, durmamacasına kovalayıp en son sığınaklarına kadar sıkıştırdığı yalan bir yana, bütün günahlar.

Önce, sarhoş özgürlük, arada bir gözler kamaştıran şimşeklerle aydınlanan fırtınalı gecede birbirine çarpan tutkular, - aşk ve coşku buhranları, Ölümsüz'ün görüntüleri. Kafkasya, Sivastopol yılları, gümbürtülü ve kaygılı gençlik yılları... Sonra evliliğin ilk yıllarının büyük durgunluğu. Aşkın, sanatın, doğanın mutluluğu, *Savaş ve Barış*. Dehanın en aydınlık zamanı, bütün insan ufkunu ve ruh için şimdiden geçmişin malı olan çarpışmaları kapsayan dehanın. Yukarısındadır onların, onlara hükmeder; ama daha şimdiden yetmez olmuşlardır ona. Prens Andrey gibi, Austerlitz'in üzerinde parlayan, uçsuz bucaksız göğe çevirmiştir gözlerini. Bu gök çeker onu:

Kanatları çok güçlü insanlar vardır, şehvet kalabalığın ortasına indirir onları, burada kanatları kırılır: örneğin ben. Sonra, kırık kanadını çırpar insan, var gücüyle fırlar, sonra gene düşer. Kanatlar iyileşecek. Çok yükseklere uçacağım. Tanrı yardımcım olsun! (1).

En korkunç fırtınanın ortasında yazılmıştır bu sözler, *İtiraflar* bu fırtınanın anısı ve yankısıdır. Tolstoy, birçok kereler, kanatları kırılmış olarak yere atılmıştır. Ama hep dayatır. Gene atılır ileriye. İşte biri akıl, biri inanç olan iki büyük kanadıyla "uçsuz bucaksız ve derin gök"tedir. Ama aradığı sakinliği bulamaz burada. Gökyüzü bizim dışımızda değildir. Gökyüzü içimizdedir. Tolstoy tutku fırtınalarını burada koparır. Vazgeçen havarilerden bununla ayrılır: vazgeçişinde de yaşamakta

gösterdiği ateşliliği gösterir. Hep hayattır kucakladığı, hem de bir âşık şiddetiyle kucaklar. "Hayat delisi"dir. "Hayatla sarhoş"tur. Bu sarhoşluk olmadıkça yaşayamaz (2). Hem mutluluk, hem mutsuzluk sarhoşudur aynı zamanda. Ölüm ve ölümsüzlük sarhoşudur (3). Bireysel hayattan el çekişi, ölümsüz hayata yönelmiş, coşkun bir tutku çığlığından başka bir şey değildir. Hayır, eriştiği huzur, istediği ruh huzuru ölümün huzuru değildir. Sonsuz mesafelerde dönen, tutuşmuş dünyaların huzurudur. Onun öfkesi sakin, sakinliği yakıcıdır (4). İnancı, daha ilk yapıtlarında, çağdaş toplumun yalanlarına açtığı ve hiç bırakmadığı, savaşa yenibaştan, daha amansız bir biçimde girişmesi için, yeni silâhlar sağlamıştır ona. Birkaç roman tipiyle yetinmez artık, bütün büyük putlara: dinin, devletin, bilimin, sanatın, liberalizmin, sosyalizmin, halk eğitiminin, yardımseverliğin, barışçılığın ikiyüzlülüklerine saldırır (5)... Vurur da vurur bunlara.

Dünya, Öncü Jean gibi, bozulmuş bir uygarlığı aforoz eden büyük, ayaklanmış ruhların belirişini binde bir görür. Bu belirtilerin sonuncusu Rousseau olmuştu. Doğa sevgisiyle (6), yeni topluma duyduğu kinle, bağımsızlık tutkusuyla, İncil'e ve hristiyan ahlâkına coşkuyla bağlanmasıyla, Rousseau; Tolstoy'u müjdeler. Tolstoy da ona yakınlığını belirtiyor, "Kimi sayfaları yüreğime işliyor, bunları ben yazmışım gibime geliyor", diyordu (7).

Ama ne büyük bir fark vardır iki ruh arasında, Tolstoy'un ruhu ne safçasına hristiyandır! Cenevrelinin *İtiraflar*'ındaki pervasız çığlıkta ne açık bir alçakgönüllülük yokluğu, ne büyük bir gösterişçi kabalığı buluruz:

Ölümsüz varlık! Cesareti varsa, bir tek kişi: Ben bu adamdan daha iyiydim, desin bakalım!

Sonra şu dünyaya meydan okuyuşu:

Açıkça ve korkmadan söylüyorum: benim namussuz

olduğuma inanabilecek bir adam boğulacak bir adamdır.

Tolstoy geçmiş hayatının "cinayetleri"ne kanlı gözyaşlarıyla ağlardı:

Cehennem azapları içindeyim. Geçmişteki bütün alçaklıklarım aklıma geliyor, bu anılar hiç yakamı bırakmıyor, hayatımı zehirliyorlar. Ölümden sonra anıların silinmesine üzülürüz genellikle. Böyle olması ne kadar iyi! Bu dünyada yaptığım bütün kötülükleri öbür dünyada da hatırlasaydım, ne acılar çekerdim! (8).

İtiraflar'ını Rousseau gibi yazacak bir adam değildi o, Rousseau, "iyiliğin kötülüğü aştığını sezince, her şeyi söylemekte fayda gördüm", der (9). Tolstoy, denemeye giriştikten sonra, *Anılar*'ını yazmaktan vazgeçer, kalem ellerinden düşer: kendisini okuyanlar için kötü bir şaşkınlık konusu olmak istemez:

"Birçoklarının çok yükseklere çıkardığı bu adam da böyleymiş demek! Ne kadar bayağıymış! Oysa bizlerin, biz basit ölümlülerin bayağı olmalarını Tanrı buyuruyor!" derdi insanlar (10).

Hristiyan inancının o güzelim ruhsal ar duygusunu, ihtiyar Tolstoy'a anlatılmaz bir saflık veren alçakgönüllülüğü Rousseau hiçbir zaman tanımadı. Rousseau'nun ardında, Cenevre'nin Saint-Pierre'i, Calvin'in Roma'sı görünür. Tolstoy'da, saf itirafları ve gözyaşları çocukluğuna heyecan katmış olan hacıları, arı insanları yeniden buluruz.

Ama Tolstoy'un hayatının son otuz yılını, kendisini Rousseau ile birleştiren bu dünyaya karşı savaştan çok, bir başka savaş doldurur, ruhunun en yüksek iki gücü, yani Gerçek ile Aşk arasındaki eşsiz savaş.

Gerçek, —"dosdoğru ruha işleyen bu bakış",— insanı delip geçen o gri gözlerin derinlere işleyen ışığı... En eski inancıydı bu, sanatının kraliçesiydi.

Yazılarımın kahramanı, ruhumun bütün gücüyle sevdiğim kahraman, her zaman güzel olan, her zaman da güzel kalacak olan kahraman, gerçektir (11).

Gerçek, kazadan, kardeşinin ölümünden sonra, sular üzerinde yüzen biricik kalıntı. Gerçek, hayatının ekseni, deniz ortasında bir kaya...

Ama, çok geçmeden, "korkunç gerçek" yetmez olmuştu. Aşk almıştı onun yerini. Çocukluğunun kaynağı, "ruhunun doğal durumu"ydu aşk (13). 1880'in ruhsal buhranı gelip çatınca, gerçekten el çekmedi, onu aşka açtı (14).

Aşk "gücün temeli"dir (15). Aşk "yaşama nedeni" dir, güzellikle birlikte, biricik yaşama nedeni (16). Aşk, yaşamanın olgunlaştırdığı Tolstoy'un, *Savaş ve Barış* ve Patrikliğe mektup yazarının özüdür (17).

Bu aşk yoluyla gerçeğe erme "hayat yolunun ortasında" yazdığı başeserlerin biricik değerini meydana getirir ve onun gerçekçiliğini Flaubert gerçekçiliğinden ayırır. Flaubert kişilerini hiç sevmemekte kullanır gücünü. Böyle ne kadar büyük olursa olsun, *Fiat lux*'ten yoksundur (18). Gün ışığı yetmez, yüreğin ışığı da gereklidir. Tolstoy'un gerçekçiliği varlıkların herbirinde cisimleşir, onların gözleriyle görünce, en bayağısında bile, onu sevme nedenleri, birimizi hepimize bağlayan kardeşlik bağını sezdirme nedenleri bulur (19). Aşk yoluyla, hayatın köklerine iner.

Ama bu birliği sürdürmek zordur. Kimi zamanlar, hayat ve sızıları öylesine acılaşır, keskinleşir ki, aşka bir meydan okuyuş gibi görünürler, aşkı kurtarmak için, inancı kurtarmak için, onu dünyanın o kadar yükseklerine yükseltmek gerekir ki, onunla her türlü bağıntısını koparmak tehlikesi doğar. Kaderden gerçeği görmek gibi yüce ve kaçınılmaz bir yetenek almış olan kişi, onu göremez olunca ne yapacaktır? Tolstoy'un son yıllarında, gerçeğin iğrençliklerini gören amans'z gözleriyle aşkı beklemeye ve kesinlemeye devam eden, tutkulu yüreği arasındaki sürekli uzlaşmazlık yüzünden neler çektiğini kim anlatacak!

Bu trajik uzlaşmazlıkları hepimiz geçirdik. Kaç kereler görmemek ya da nefret etmek durumunda kaldık!

Kaç kereler bir sanatçı —adına lâyık bir sanatçı, yazılı sözün göz kamaştırıcı ve korkunç gücünü bilen bir yazar,— şu ya da bu gerçeği yazacağı sırada, bunalımdan ezildiğini duymuştur! (20). Çağımızın yalanları, uygarlığın yalanları ortasında zorunlu olan bu sağlıklı ve erkekçe gerçek, bu yaşatıcı gerçek içimize çektiğimiz hava gibidir... Sonra insan bu havaya nice ciğerin dayanamadığını, uygarlığın zayıflattığı ya da yüreklerinin iyiliği dolayısiyle zayıf olan nice varlığın dayanamadığını görür! Bunu hiç gözönüne almayıp da öldüren gerçeği suratlarına fırlatmak mı gerekir? Daha yukarıda, Tolstoy'un dediği gibi, "aşka açık" olan bir gerçek yok mudur? - Daha neler! Peer Gynt'in can çekişmekte olan ihtiyar annesini masallarla uyuttuğu gibi, insanları avutucu yalanlarla oyalayabilir miyiz?.. Toplum bu ikilemle karşı karşıya gelir durmadan: ya gerçek, ya aşk. Genellikle, aşkı da, gerçeği de feda ederek çözümler bu ikilemi.

Tolstoy iki inancından hiçbirine ihanet etmemiştir. Olgunluk çağı yapıtlarında, aşk gerçeğin meşalesidir. Son çağının yapıtlarında ise, yukarıdan gelen bir ışık, hayatın üzerine inen, ama artık onunla kaynaşmayan bir tanrısal ışık çizgisidir. *Diriliş*'te gördük bunu: inanç gerçeğe hükmeder, ama onun dışında kalır. Tolstoy'un, ayrı çehrelere baktığı zaman pek zayıf ve alelâde olarak çizdiği halk, soyut bir şekilde düşündüğü zaman, tanrısal bir ermişlik kazanır (21). Sanatındaki uzlaşmazlık gündelik hayatında da kendini belli ediyordu, hem de daha zalim bir biçimde. Aşkın kendisinden ne istediğini ne kadar bilirse bilsin, boşunaydı, başka türlü davranıyordu: Tanrı'ya göre yaşamıyordu, çevreye göre yaşıyordu. Ya aşkı, onu nerede yakalamalıydı? Değişik yüzleri ile çelişkin buyrukları arasında nasıl ayrım yapmalıydı? Aile aşkı mıydı, yoksa bütün insanların aşkı mı?.. Son gününe kadar, bu seçme durumları içinde çırpındı durdu.

Çözüm neredeydi? - Bulamadı. Onu horgörüyle yar-

gılama hakkını mağrur aydınlara bırakalım. Elbette, onlar bulmuşlardır gerçeği, güvenle sarılmaktadırlar gerçeklerine. Bunlar için, Tolstoy örnek alınamıyacak, zayıf ve duygulu bir insandı. Hiç şüphesiz, onların izleyebilecekleri bir örnek değildir: yeterince canlı değildir onlar. Tolstoy kurumlu seçkinler tabakasından değildir, hiçbir kiliseye bağlanmaz, - kendi deyimiyle, *vaiz*'lerden olmadığı gibi, her iki inancın *mürai*'lerinden de değildir. Bütün ömrü boyunca, her zaman uzak kalan bir ülküye erişmeye çabalayan, özgür hristiyan kişinin en yüce örneğidir (22).

Tolstoy düşüncenin ayrıcalıklı kişilerine seslenmez, alelâde kişilere, iyi niyetli insanlara seslenir. Bizim bilincimizdir. Bizim, biz orta halli insanların, düşündüğümüzü, kendi içimizde okumaktan korktuğumuzu söyler. Gururla dolup taşan bir önder değildir bizim için, insanlığın yukarısında, sanatlarının ve zekâlarının tahtında oturan, mağrur dehalardan değildir. Tolstoy —mektuplarında da kendini bu en güzel, en tatlı adla adlandırmaktan hoşlanırdı— bizim "kardeşimiz"dir.

Ocak 1911

---

(1) *Günlük*, 28 ekim 1879. - Bu güzel parçanın tamamı şöyle: "Ağır, kanatsız insanlar vardır yeryüzünde. Aşağıda çırpınırlar. Aralarında güçlükler vardır: Napoleon. İnsanlar arasında korkunç izler bırakırlar, uzlaşmazlık ekerler, ama hep toprak düzeyindedirler. - Kanat bırakan, yavaş yavaş havalanan, yukarda kalan insanlar vardır: keşişler. - Kolaylıkla havalanıp geri düşen insanlar vardır: iyi ülkücüler. - Kanatları çok güçlü insanlar vardır (...) - Göksel insanlar vardır, kanatlarını toplayarak yeryüzüne iner, öteki insanlara da uçmayı öğretirler. Sonra, gereği kalmayınca, gene göğe çıkarlar: İsa."

(2) "İnsan ancak yaşamakla sarhoşken yaşıyabilir." (*İtiraflar*, 1879). - "Hayat delisiyim... Şimdi yaz, güzel yaz. Bu yıl, uzun zaman çarpıştım; ama doğanın güzelliği beni yendi. Hayatın tadını çıkarıyorum." (Fet'e mektup, temmuz 1880). - Bu satırlar dinsel buhran içinde yazılmıştır.

(3) *Günlük*'ünde, 1865 temmuzunda şöyle der: "Ölüm düşüncesi..." "Ölümsüzlüğü istiyor ve seviyorum."

(4) "Kızgınlıkla kaynayan bu öfkeyle sarhoş oldum, se-

viyorum bu öfkeyi, hattâ belirecek gibi oldu mu kışkırtıyorum, çünkü yatıştırıcı bir etki yapıyor üzerimde, hiç değilse bir zaman için, olağanüstü bir esneklik, bedensel ve ruhsal yeteneklere güç ve ateş veriyor." (*Prens D. Nekludov'un günlüğü*, 1857).

(5) 1891'de, Londra'da toplanan Evrensel Barış Kongresi üzerine yazdığı *Savaş* adlı yazı, uluslar arasında hakemliğe inanan barışçıları sert bir dille yerer: "Hakemlikten ve devletlerce kabul edilen bir silâhsızlanmadan sözetmek, insanlarla alay etmektir. Söz kalabalığı bütün bunlar! Elbette, hükûmetler destekliyor bunu: iyi havariler! Canları istediği zaman, milyonlarca insanı mezbahaya yollamalarına böyle bir şeyin engel olmıyacağını biliyorlar nasıl olsa." (*Tanrı Ülkesi İçimizdedir*).

(6) Doğa her zaman Tolstoy'un en iyi dostu olmuştu. Doğanın hayatına katılır, baharda yeniden doğardı: "Mart ile nisan benim en iyi çalışma aylarım." (Fet'e mektup, 23 mart 1877). Sonbaharda uyuşuklaşırdı: "Benim için en ölü mevsim bu, düşünmem, yazmam, tatlı bir alıklık duyarım." (Fet'e mektup, 21 ekim 1869).

(7) Paul Boyer ile konuşmalar (*Le Temps*, 28 ağustos 1901).

(8) *Günlük*, 6 ocak 1903.

(9) *Dördüncü Gezinti*.

(10) Birukov'a mektup.

(11) *Sivastopol*, mayıs 1855.

(12) "Gerçek... ruhsal görüşümden kalan, hâlâ uyacağım biricik şey." (17 ekim 1860).

(13) "İnsanlara duyulan aşk, ruhun doğal durumudur, ama biz farkına varmıyoruz." (*Günlük*, Kazan'da üniversite öğrencisi olduğu sıralar.)

(14) "Gerçek, aşka açılacaktır..." (*İtiraflar*, 1879-81).

(15) "Hâlâ güçten mi sözediyorsunuz? Ama gücün temeli aşktır, dedi Anna, aşk da istenilerek verilmez." (*Anna Karenin*)

(16) "Güzellik ve aşk, bu iki yaşama nedeni." (*Savaş ve Barış*).

(17) "Tanrı'ya inanıyorum, Tanrı benim için aşktır." (Patrikliğe mektup, 1901). - "Evet, aşk!... Bencil aşk değil ömrümde birinci kere, yanımda can çekişen düşmanımı gördüğüm ve onu sevdiğim zaman duyduğum aşk... Aşk ruhun özünün ta kendisidir. Benzerini sevmek, düşmanlarını sevmek, herkesi bütünüyle ve tek tek sevmek, bütün belirtilerinde Tanrı'yı sevmektir!... Bizim için değerli bir yaratığı sevmek insan

aşkıdır, ama düşmanını sevmek hemen hemen tanrısal aşktır!..." (*Savaş ve Barış*).

(18) *Fiat lux* (latince), *Işık olsun* anlamına gelir. (Çev.)

(19) "Sanatçının konusuna duyduğu tutkulu aşk sanatın yüreğidir. Aşksız sanat yapıtı olmaz." (Eylül 1889 tarihli mektup).

(20) "Ben de kitap yazıyorum, bunun için kitapların ne kötülükler yaptığını bilirim..." (Tolstoy'un Dukoborların önderi P. V. Verigin'e mektubu, 21 kasım 1897).

(21) Örneğin *Bir Beyzadenin Sabahı*.

(22) "Bir hristiyan, ruhsal bakımdan bir başkasından üstün yada aşağı olamaz; ama belli bir zamanda, bulunduğu basamak ne olursa olsun, kusursuzluk yolunda ne kadar hızlı giderse o kadar hristiyandır. Bunun için mürainin kımıltısız erdemi ruhu ülküye doğru atılışla dolu olan ve haç üzerinde pişmanlık getiren hırsızın erdemi kadar hristiyanca değildir." (*Zalim Hazlar*).

TOLSTOY'UN ÖLÜMÜNDEN SONRA YAYINLANAN YAPITLARI

Tolstoy, basılmamış birçok yapıt bıraktı ardında. Ölümünden sonra bunların büyük bir kısmı yayınlandı. Bu yapıtlar hayatının bütün çağlarından kalmadır. 1883'e kadar uzananları bile vardır *(Bir delinin günlüğü)*. Geri kalanları son yıllarının ürünüdür. Hikâyeler, romanlar, oyunlar, konuşmalar vardır içlerinde. Birçokları tamamlanmamıştır. Bunları iki kısma ayırabilirim: Tolstoy'un ruhsal buyrultuyla yazdığı yapıtlarla sanat içgüdüsüyle yazdığı yapıtlar. Bunların birkaçında, iki eğilim uyumlu bir biçimde kaynaşır.

Yazık ki, edebiyat ününe aldırmamasının —belki de gizli bir nefis kırma düşüncesinin— Tolstoy'un en güzel yapıtları arasında yer alabilecek gibi görünen yapıtlarını yazmaya devam etmemiş olmasına üzülmek gerek. *İhtiyar Fedor Kuzmiç'ten kalan günlük* bunlardandır. Gönüllü bir günah ödeme isteğiyle, kendisini ölmüş gibi göstererek sahte bir adla Sibirya'da ihtiyarlamaya giden çar Aleksandr I'in ünlü efsanesidir bu. Tolstoy'un bu konuya tutkuyla sarıldığı ve kendisini kahramanla özdeşleştirdiği sezilir. Bugün bu "günlüğün" bize ancak ilk bölümünün kalmış olmasına ne kadar üzülsek az: anlatının gücü ve tazeliğiyle, *Diriliş*'in en iyi sayfaları değerindedirler. Burada unutulmaz portreler (ihtiyar Katerina II), her şeyden önce de artık yatışmış gururu uyanış sıçramaları gösteren, gizemci ve sert çarın güçlü bir şekilde anlatılışı dikkatimizi çeker.

Sergey Baba (1891-1904) da Tolstoy'un ustalık damgasını taşır; ama anlatı biraz kısa kesilmiştir. Konusu, gururu kırılarak, Tanrı'yı yalnızlıkta ve keşişlikte ara-

yan, sonra onu insanlar arasında, insanlar için yaşıyarak bulan bir adamın hikâyesidir. Bazı sayfaların vahşice şiddeti gırtlağından yakalar insanı. Kahramanın sevdiği kadının alçaklığını anladığı sahne kadar yalın ve acı bir sahne gösterebilmek zordur: (nişanlısı, bir ermiş gibi taptığı kadın, tutkulu bir saygı beslediği çarın metresi olmuştur). Keşişin bulanmış ruh huzurunu yeniden bulabilmek için, balta ile parmağını kestiği şeytana uyma gecesi daha az sarıcı değildir. Bu vahşi sahnelere karşılık, sonlara doğru, çocukluk arkadaşı, zavallı, ihtiyar kadınla içli konuşmayı ve son sayfaların ilgisiz ve sakin bir özlülüğünü buluruz.

Ana da dokunaklı bir konuydu: iyi ve aklı başında bir aile anası, kendini kırk yıl boyunca, bütün varlığıyla ailesine adadıktan sonra, yalnız kalır, yapacak bir şeyi, bir eylem nedeni yoktur, özgür düşünceli olmakla birlikte, bir manastıra çekilir ve günlüğünü yazar. Ama bu yapıtın yalnız ilk sayfaları kalmıştır.

Bir dizi küçük hikâye de üstün bir sanatın ürünleridir:

Aleksey güzel halk masallarına bağlanır. Her zaman feda edilen, her zaman kolaylıkla hoşnut olan, sonra ölüp giden basit bir insanın hikâyesi. - *Balodan sonra* (20 ağustos 1903): bir ihtiyar, bir genç kızı nasıl sevdiğini, sonra, albay olan babasının bir askeri dövdürttüğünü gördükten sonra, nasıl birdenbire sevmez olduğunu anlatır. Önce çok güzel bir gençlik anısı çekiciliği, sonra sanrı verici kesinliğiyle, kusursuz bir yapıt. - *Düşümde gördüğüm* (13 kasım 1906): bir prens, baştan çıkarıldıktan sonra evden kaçmış olan, çok sevdiği kızını bağışlayamaz. Ama kızını görür görmez kendisi özür diler. Bununla birlikte (Tolstoy'un sevgisi ve ülkücülüğü kendisini hiçbir zaman yanıltmaz) kızının çocuğunun kendisinde uyandırdığı tiksintiyi yenemez. - *Kodinka,* 1893 yılında geçen, kısa bir hikâye: Moskova'da bir halk şenliğine katılmak isteyen genç bir Rus prensesi bir panik içinde kalır, ayaklar altında çiğnenir, ölü

diye bırakılır, kendisi de ağır bir şekilde itilip kakılmış bir işçi prensesi kendine getirir. Sevgi dolu bir kardeşlik duygusu bir an için ikisini birleştirir. Sonra ayrılırlar, bir daha birbirlerini görmeyeceklerdir.

Hacı Murat (aralık 1902) çok daha geniştir ve destansı bir roman olarak çıkar karşımıza, 1851'deki Kafkasya savaşlarının bir olayını anlatır (1). Tolstoy, bu kitabı yazarken, sanat olanaklarını tam olarak avucunda tutuyordu. Görüş (gözlerin ve ruhun görüşü) kusursuzdur. Ama, işin tuhafı, hikâyeye gerçekten ilgi duyulmaz: çünkü Tolstoy'un da tam anlamıyla ilgilenmediği sezilir. Anlatı sırasında karşımıza çıkan her kişi aynı sevgiyi uyandırır kendisinde; yalnız şöyle bir önümüzden de geçirse, herbirinin tam bir portresini çizer. Ama, hepsini sevdiği için, hiçbirini yeğ tutmaz. Bu dikkate değer hikâyeyi içten bir gereksinme duymadan, tamamiyle bedensel bir zorunlukla yazar sanki. Başkalarının kaslarını çalıştırdıkları gibi, o da zihnini çalıştırır. Yaratmak gereksinmesindedir. Yaratır.

—o—o—

Başka yapıtlar, çoğu zaman bunalıma kadar varan, kişisel bir ses verirler. 1869 buhranından önceki ilk ürperti gecelerinin anılarını yenibaştan çizen *Bir delinin günlüğü* (20 ekim 1883) gibi, *Şeytan* (19 kasım 1889) gibi, otobiyografik olanları vardır. *Şeytan* çok güzel kısımları, ama, ne yazık ki, saçma bir sonucu olan, çok uzun bir hikâyedir: kendi toprağında yaşayan genç bir köylü kızıyla bağıntıları olmuş bir toprak sahibi, sonunda evlenmiş ve köylü kızını uzaklaştırmıştır (çünkü dürüst bir adamdır, genç karısını da sever). Ama köylü kızı "kanında"dır, onu görüp de arzulamamazlık edemez. Kız kendisini arar. En sonunda yeniden birleşir kızla;

(1) "Bir kısmına kendim de tanık oldum", diye yazar Tolstoy.

bir daha ondan kopamıyacağını sezer: kendini öldürür. İyi, zayıf, güçlü, miyop, zeki ,içten, çalışkan, sıkıntılı adamın, kendisini ülküleştiren, hayalci ve âşık, genç karısının, ar duygusundan yoksun, ateşli, güzel ve sağlıklı köylü kızının portreleri üstün sanat örnekleridir. Tolstoy'un romanının sonuna yaşanmış hikâyeye kattığından daha çok ders katmış olması üzücüdür. Öyle ya, Tolstoy'un başından da böyle bir olay geçmişti.

Beş perdelik bir dram olan *Işık karanlıkta parlıyor*'da birçok sanat zayıflıkları buluyoruz. Ama Tolstoy'un ihtiyarlığının gizli tragedyası bilinince, başka adlar altında, Tolstoy ile ailesinin insanlarını sahneye çıkaran bu yapıt ne kadar heyecan vericidir! Nikolay İvanoviç Sarintzef *Ne yapmalıyız?* yazarının inancına varmıştır, inancını uygulamaya çalışır. Hiç de izin yoktur buna. Karısının gözyaşları (içten mi, yoksa yapmacık mı?) ailesini bırakmasına engel olur. Evinde kalır, yoksulca yaşar, marangozlukla uğraşır. Karısı ile çocukları debdebeli bir hayat sürmeye ve şölenler vermeye devam ederler. Bunlara hiç katılmamakla birlikte, ikiyüzlülükle suçlanır. Bu arada, ruhsal etkisiyle, sırf kişiliğinin parıltısıyla, çevresinde inancını paylaşanlar ve zavallılar toplanır. Bir papaz, onun öğretilerine inanarak kiliseden ayrılır. İyi bir aileden olan bir genç adam askere gitmeyi yadsır ve bir disiplin taburuna gönderilir. Zavallı Sarintzef-Tolstoy da şüphe içinde kıvranır durur. Hata mı etmektedir? Başkalarını boş yere acıya ve ölüme sürüklemekte midir? Sonunda, istemeden mahvolmasına yol açtığı genç adamın annesinin elinde ölmeye boyun eğmekten başka bir çözüm göremez bunalımlarına.

Durumu dolayısiyle korkunç acı çeken ve bu durumdan sıyrılamayan bir insanın aynı acılı itirafını Tolstoy'un hayatının son sıralarında yazılmış bir kısa hikâyede de buluruz: *Kimse suçlu değil* (eylül 1910). Avare zenginlerin karşısına ezilmiş yoksullar dikilir; böyle bir durumun canavarca saçmalığını ne beriküer sezerler, ne ötekiler.

İki tiyatro yapıtı gerçek bir değer taşır: biri alkolün kötülüklerini gösteren, küçük bir köylü oyunudur: *Bütün nitelikler ondan gelir* (herhalde 1910). Kişiler çok bireyseldir; tipik özellikleri, konuşmalarının gülünçlüğü eğlendirici bir biçimde yakalanmıştır. Sonunda hırsızı bağışlayan köylü, bilinçsiz ruh büyüklüğü ve saf benlik duygusuyla, aynı zamanda hem soylu, hem de güldürücüdür. - Çok daha başka bir önem taşıyan ikinci oyun on iki tabloluk bir dramdır: *Canlı Ceset.* Saçma toplum mekanizmasının ezdiği, zayıf ve iyi insanları gösterir. Kahraman Fedya, kendi iyiliğiyle, bir sefahat hayatının ardında gizlediği derin ahlâk duygusuyla mahvolmuştur: çünkü dünyanın bayağılığı ve kendi düşkünlüğü dolayısiyle dayanılmaz bir biçimde acı çeker; ama tepki göstermeye gücü yoktur. Sevdiği bir karısı vardır, iyi, sakin, aklı başında bir kadındır, ama *"hayat ışıltısı"*ndan yoksundur, unutuşu bu verir. Ona da unutuş gerektir.

"Hepimiz kendi çevremizdeyiz, der, *üç yol var önümüzde, yalnız üç yol. Memur olmak, para kazanmak, içinde yaşanılan çevrenin bayağılığını arttırmak, bu beni tiksindiriyordu; belki de bunu yapabilecek güçte değildim... İkinci yol, bu bayağılıkla çarpışmak: bunun için, bir kahraman olmak gerekir, ben de kahraman değilim. Kalıyor üçüncüsü: unutmak, içmek, eğlenmek, şarkı söylemek: ben de bu yolu seçtim, beni nerelere getirdiğini görüyorsunuz..."*

Başka bir yerde de şöyle konuşur:

"Nasıl mı mahvettim kendimi? Önce, şarapla. İçmekten zevk aldığımdan değil. Ama çevremde olanlar olması gereken şeyler değilmiş gibi gelir hep bana; utanç duyarım... Mareşal ya da banka müdürü olmaya gelince, öylesine utanç verici, öylesine utanç verici ki!.. İçti mi utanç duymaz olur insan... Hem sonra musiki, opera ya da Beethoven musikisi değil, Çigan musikisi, insanın ruhunu öyle hayatla, güçle doldurur ki... Sonra güzelim kara gözler, gülümseme... Ama bunlar insanı ne

kadar mestederse, sonra da o kadar utanç duyulur..."

Karısını bırakmıştır, çünkü ona kötülüğü dokunduğunu, onun da kendisine bir iyiliği dokunmadığını sezmektedir. Bir dostuna bırakır onu, karısını seven, karısının da gizliden gizliye sevdiği, kendisine benzeyen bir dostuna. Serserilik hayatının çukurlarında silinir; her şey iyidir böyle: öbür ikisi mutludur, kendisi de - onlar ne kadar mutlu olabilirlerse. Ama toplum kendi onamasına sırt çevrilmesine izin vermez; Fedya'yı sıkıştırır saçmaca, ya kendini öldürecek, ya da iki dostu iki eşlilikle mahkûm edilecektir. Derinden derine Rus olan, Devrim umutlarının kırılmasından sonra en iyilerin cesaret kırıklığını yansıtan bu garip yapıt sade ve yalındır, hiçbir parlak söze yer vermez. Kişilerin hepsi de gerçek ve canlıdır, ikinci derecedeki kişiler bile: (aşk ve evlilik anlayışında uzlaşmaz ve tutkulu olan genç kızkardeş; mert Karenin'in iyi ve acıma dolu yüzü, sonra tutucu, soylu önyargılar içinde yoğrulmuş, sözlerinde dediği dedik, davranışlarda uzlaşıcı olan, ihtiyar annesi); şöyle bir gelip geçen Çingene ve avukat çehreleri bile gerçek ve canlıdır.

—o—o—

Tolstoy'un psikolojik açık görüşlülüğüne gölge düşürmemekle birlikte, dogmatik ve ahlâksal kaygının yapıtın özgür hayatından önce geldiği birkaç yapıtı bir yana bıraktım:

Sahte Kupon: iyi ya da kötü bütün bireysel eylemlerin dünyada nasıl birbirlerine bağlandıklarını göstermek isteyen, uzun bir hikâye, hemen hemen bir roman. İki liselinin yaptığı bir sahtekârlık gittikçe korkunçlaşan bir sürü cinayete yol açar, - en sonunda, kaba bir adamın öldürdüğü, zavallı bir kadının ermişce boyun eğişi kaatil üzerinde etkisini gösterir, yavaş yavaş, kaatil

yoluyla, kötülüğü ilk işleyenlere kadar uzanır, onlar da kurbanları yoluyla günahlarını ödemiş olurlar. Bir destan niteliğine erişen, çok güzel bir konudur bu; yapıt ilkçağ tragedyalarının kaçınılmaz büyüklüğüne erişebilirdi. Ama anlatı fazla uzun, fazla parçalıdır, genişlikten yoksundur; her kişi tam olarak belirlenmiştir, ama hiçbiri ilgimizi çekmez.

Çocuk Bilgeliği, çocuklar arasında geçen yirmi bir konuşmadan meydana gelmiştir, konuşmaların hepsi de büyük konular üzerinedir: din, sanat, bilim, öğretim, yurt, v.s. Canlılıktan yoksun değildirler; ama bu kadar tekrarlanan yöntem çabuk bıktırır insanı.

Genç Çar en zayıf yapıtlarından biridir, genç çarın elinde olmadan yol açtığı kötülükleri düşünde görüşünü anlatır.

Yarım kalmış bazı taslakları da yalnızca sıralamakla yetineceğim: - *İki Hacı*, - *Papaz Vasili*, - *Kaatiller Kimlerdir?* v.s.

—o—o—

Bu yapıtların bütününde, Tolstoy'un son ününe kadar sürdürdüğü düşünce gücü şaşırtır insanı (1). Toplumsal düşüncelerini açıklarken, sözü uzatır; ama bir eylem, bir canlı kişi karşısında bulunduğu her seferde, insansever düşçü silinir, dosdoğru yüreğe ulaşan, kartal bakışlı sanatçı kalır yalnız. O büyük açık görüşlülüğü hiç yitirmemiştir. Sanat açısından, gördüğüm ilk yoksullaşma tutku yönündendir. Kimi kısa anlar bir yana, yapıtları Tolstoy için hayatının özü olmaktan çıkmış gibi gelir insana; ya zorunlu bir zaman öldürme, ya birer eylem aracıdırlar. Ama onun gerçek konusu sanat değil, eylemdir artık. Bu tutkulu hayale yeniden kapıldığı zaman, bundan utanç duyar gibidir; kısa keser ya da, *İhtiyar Fedor Kuzmiç'ten Kalan Günlük*'te olduğu gibi, kendisini sanata bağlayan zincirleri yeniden kaynaştırmak tehlikesi gösteren yapıtı tamamiyle bırakır... Bir

eşi daha bulunmayan bir örnek: yaratıcı gücünün zirvesindeyken, onun sıkıntı duyan, ona karşı direnen, onu Tanrı'sına kurban eden bir büyük sanatçı...

Nisan 1913 R. R.

(1) Bu ruh sağlığı Çerkov'un ve son hastalığında Tolstoy'a bakan hekimlerin anlattıklarında da görülür. Hemen hemen sonuna kadar, her gün, günlüğünü yazmaya yada yazdırmaya devam etmişti.

ASYA'NIN TOLSTOY'A VERDİĞİ KARŞILIK

Bu kitabın ilk baskılarının yayınlandığı sırada, Tolstoy'un düşüncesinin dünyadaki yankılarını ölçemezdik daha. Tohum topraktaydı. Yazı beklemek gerekiyordu.

Bugün, harman kaldırıldı. Tolstoy'dan bir Jessé ağacı fışkırdı. İasnaya-Poliana'nın öncü Ermiş Jean'ının yerini Hindistan'ın Mesih'i, kendisinin kutsamış olduğu Mesih aldı: Mahatma Gandhi.

İnsanlık tarihinin eşsiz tutumluluğuna hayran olmamak elde değil: büyük düşünce çabaları silinir gibi görünüyor ama, özden hiçbir şey yitirilmiyor, karşılıklı tepkilerin gel-giti durmamacasına zenginleşen, toprağı verimli kılan, sürekli bir akım meydana getiriyor.

1847'de, on dokuz yaşında, Kazan hastanesinde yatan genç Tolstoy'un yatak komşusu bir haydudun ağır bir şekilde yüzünden yaraladığı Budha'cı bir lama rahibiydi, hayatının selinin otuz yıl süresince kapsıyacağı Direnmezlik yasasının ilk açınlamasını bu rahipten alacaktı.

Altmış iki yıl sonra, 1909'da, genç Hintli Gandhi, ihtiyar Rus havarisinin kendinde oluşturduğu, aşkıyla ısıtıp acılarıyla beslediği bu kutsal ışığı can çekişen Tolstoy'un elinden alıyor, onu Hindistan'ı aydınlatan bir meşale durumuna getiriyordu: yansıması dünyanın bütün noktalarına ulaştı.

Ama, bu vaftizin hikâyesine girmeden önce, Tolstoy'un Asya ile bağıntılarını bütünüyle ve kısaca göstermek istiyoruz. Bugün, bu inceleme olmayınca, *Tolstoy'un hayatı* eksik kalır. Çünkü Tolstoy'un Asya üzerindeki etkisi Avrupa üzerindeki etkisinden daha önemli olacaktır belki de tarihte. Doğudan batıya İhtiyar-Kıta'nın bütün üyelerini birbirine bağlayan ilk büyük düşün-

ce yolu oldu o. Şimdi, her iki yönde, iki hacılar ırmağı açılıyor.

—o—o—

Şimdi konuyu öğrenmek için gerekli bütün araçlar var elimizde: çünkü ustanın saygılı izleyicisi P. Birukov, *Tolstoy ve Doğu* adlı bir kitapta, saklanmış bütün belgeleri topladı.

Doğu hep çekmişti onu. Kazan üniversitesinde gencecik bir öğrenciyken, ilkin doğu dilleri fakültesinde Arap-Türk dillerini seçmişti. Kafkasya'da geçirdiği yıllarda, islâm kültürüyle uzun bir ilişkisi olmuş, güçlü bir biçimde onun etkisinde kalmıştı. 1870'ten az bir zaman sonra, İlkokullar İçin Hikâye ve Efsaneler'inde Arap ve Hint masalları görünmeye başlar. Dinsel buhran saati gelip çatınca, İncil'le yetinmez oldu; Doğu dinlerine başvurmakta gecikmedi. Çok çok okudu (1). Çok geçmeden, kendi okumalarından Avrupa'yı da yararlandırmayı düşündü, *Bilge kişilerin düşünceleri* adı altında, İncil'in, Buddha'nın, Laotse'nin, Krishna'nın kardeşce bağdaştıkları bir kitap hazırladı. Daha ilk bakışta, büyük insan dinlerinin temelde bir olduklarına inanmıştı.

Ama onun her şeyden önce gerçekleştirmek istediği şey, Asyalılarla dolaysız bir bağıntı kurmaktı. Hayatının son on yılında, İasnaya ile bütün Doğu ülkeleri arasında sıkı bir mektuplaşma ağı örüldü.

Düşüncesi kendisine en yakın olan ülke Çin'di. Kendisine en az yaklaşan ülke de bu oldu. Daha 1884'te Confucius ile Laotse'yi inceliyordu; ilkçağ bilgeleri arasında en çok Laotse'yi yeğ tutuyordu (2). Ama, Laotse'nin bir yurttaşıyla birinci kere mektuplaşmak için, Tolstoy'un 1905 yılına kadar beklemesi gerekti, anlaşıldığına göre de ancak iki Çinli ile mektuplaştı. Şu da var ki, bunlar seçkin kişilerdi. Biri bir bilgindi: *Tsien Huang-t'ung;* ikincisi, *Ku-Hung-Ming,* adı Avrupa'da da iyi bi-

linen, büyük bir yazardı, Pekin Üniversitesinde profesörken, Devrim yüzünden Çin'den kaçmak zorunda kalmış, Japonya'ya sığınmıştı.

Bu iki seçkin Çinliye yazdığı mektuplarda, özellikle Ku-Hung-Ming'e yazdığı ve bir bildiri değeri taşıyan çok uzun mektupta, Tolstoy, Çin halkına duyduğu bağlılık ve hayranlığı dile getirir. Avrupa uluslarının kendisine iğrenç bir kabalıkla saldırdığı şu son yıllarda Çin'in soylu bir hoşgörürlükle katlandığı, acı olaylar da bu duyguları sağlamlaştırır. Bu huzurlu sabırda dayatmaya çağırır onu, son zaferi bu sabırla kazanacağını söyler. Çin'in Rusya'ya bırakması Rusya'ya çok pahalıya mal olan (Rus-Japon savaşı) Port-Arthur örneği, Kiautschau'da Almanya, Wei-ha-Wei'de İngiltere için de böyle olacağını göstermektedir. Hırsızlar sonunda birbirlerinin malını çalarlar her zaman. - Ama Tolstoy bir süredir Çinlilerde de şiddet ve savaş ruhunun uyandığını öğrendiği için kaygılanmaktadır; buna karşı direnmeleri için yalvarır. Bu hastalık onlara da bulaşırsa, yalnızca *"Batı'nın en kaba ve en bilgisiz temsilcilerinden birinin"*, Avrupa için sarı tehlikeden korkan Alman kayzerinin anladığı anlamda değil, insanlığın üstün çıkarı bakımından da bir felâket olurdu. Çünkü, ihtiyar Çin'le birlikte, sakin, çalışkan, gerçek halk bilgeliğinin, yavaş yavaş bütün halklara yayılması gereken bu bilgeliğin dayanak noktası yitirilirdi. Tolstoy, insanlığın hayatında köklü bir değişimin zamanının geldiğine inanır; Çin'in, Doğu halklarının başında, bunda baş rolü oynamaya çağrıldığı kanısındadır. Asya'nın görevi, dünyanın geri yanına gerçek özgürlüğe giden yolu göstermektir; ve bu yol *Tao*'dan başka bir şey değildir, der Tolstoy. Her şeyden önce, Çin Avrupa örneğine göre devrim yapmaktan, yani zorbalık yönetiminin yerini anayasal bir yönetim getirmekten, ulusal bir ordu ve büyük endüstri kurmaktan kaçınmalıdır. Proletaryalarının cehennemiyle, sınıf kavgalarıyla, sonu gelmez silâhlanma yarışları ve savaşlarıyla, çapulcu sömürgecilik po-

litikalarıyla, bütün bir uygarlığın iflasıyla, Avrupa halklarının acıklı tablosunu göz önünde bulundurmalıdır! Avrupa bir örnektir —evet— yapılmaması gerekenin örneği. Öte yandan, Çin, bütün saldırılara açık bulunduğu bugünkü durumunda da kalamıyacağına göre, bir tek açık yol vardır önünde: kendi hükûmeti ve bütün hükûmetler karşısında Direnmezlik yolu. Yalnızca Tanrı'nın yasasına boyun eğerek, toprağını ekip biçmeye devam etsin! O zaman Avrupa, 400 milyon insanın bu kahramanca ve sakin edilgenliği karşısında çaresiz kalacaktır. Bütün insan bilgeliği ve mutluluğun sırrı, Çin'in üç dininin: kaba güçten uzaklaştıran Conficius'cülüğün, başkalarının bize yapmalarını istemediğimizi başkalarına yapmamamızı öğütleyen Tao'culuğun, fedakârlık ve aşkın ta kendisi olan Buddha'cılığın ilkelerine uyarak sakin sakin çalışmaktadır.

Tolstoy'un öğütlerine bugünkü Çin'in uyup uymadığını görüyoruz; ama Tolstoy'un mektuplaştığı bilgin kişi Ku-Hung-Ming bundan çok yararlanmışa benzememektedir: çünkü onun seçkin, ama sınırlı gelenekçiliğinin çağdaş dünyanın ateşi karşısında gösterdiği tek çare, geçmişin kurduğu düzene *Bağlılık Yasası*'dır (3). - Ama uçsuz bucaksız Okyanus'u yüzeydeki dalgalara göre yargılamamalı. Çin halkının Tolstoy'un kendi bilgelerinin bin yıllık geleneğiyle bağdaşan düşüncelerine ölümsüzlüğü üzerinden gelip geçen parti kavgalarının, devrimlerin düşündürdüğünden çok daha yakın olmadığını kim söyleyebilir?

—o—o—

Japonlar, Çinlilerin tam tersine, ateşli canlılıklarıyla, yeryüzündeki her yeni düşünceye susamış meraklarıyla, Tolstoy'un kendileriyle bağıntı kurduğu ilk Asyalılar oldular (daha 1890'da ya da aşağı yukarı). Tolstoy onlardan, onların ulusal ve savaşçı bağnazlıklarından, her şeyden önce de Avrupa uygarlığına uymada, bü-

tün aşırılıklarını hemen benimseyivermede gösterdikleri şaşırtıcı esneklikten kuşkulanıyordu. Kuşkusunun tamamiyle haksız çıktığı da söylenemez: çünkü onlarla sürdürdüğü oldukça geniş yazışma, birçok hayal kırıklıklarına yol açtı. Örneğin *Didaitschoo-lu* gazetesinin yönetmeni genç *Jokai* bir yandan onun öğrencisi olduğunu söyleyip bir yandan da onun öğretisini yurtseverlikle bağdaştırmaya kalkarken, 1904 yılında, Rus-Japon savaşı sırasında, açıkca yadsıdı onu. Tolstoy'un Rus-Japon savaşı üzerine bir yazısını okuyunca, gözlerinden yaşlar boşanacak derecede altüst olan, bütün bedeniyle titreyen, kendinden geçerek: "Tolstoy, çağımızın tek peygamberidir!" diye haykıran, ama birkaç hafta sonra, Japonların Tsu sima'da Rus donanmasını yakmaları üzerine, yurtseverlik dalgasına kapılan ve sonunda Tolstoy'u yeren, kötü bir kitap yayınlayan genç *H. S. Tamura* daha da umut kırıcıydı...

Savaşa yiğitçe karşı çıkan (5), 1904 eylülünde Tolstoy'a mektup yazan Japon sosyal-demokratları, daha sağlam, daha içtendiler, ama Tolstoy'un gerçek düşüncesinden çok uzaktılar. Tolstoy, bunlara teşekkür ederken, hem savaşı, hem de sosyalizmi kesinlikle yadsıdığını belirtiyordu (6).

Ne olursa olsun, Tolstoy'un anlayışı Japonya'ya sızıyor, onu derinden derine etkiliyordu. 1908 yılında, sekseninci yaş günü dolayısiyle, Rus dostları bir tanıklık kitabı yayınlamak ereğiyle dünyadaki bütün dostlarına çağrıda bulundukları zaman, *Naoshi Kato* ilginç bir deneme yolladı, bu deneme, Tolstoy'un Japonya'da yaptığı büyük etkiyi ortaya koyar. Dinsel kitaplarının çoğu Japoncaya çevrilmişti; Kato'nun söylediğine göre, bu kitaplar, 1902-1903 yıllarına doğru, yalnız hristiyan Japonlarda değil, Buddha'cılarda da ruhsal bir devrim yarattılar; bu sarsıntının sonucu olarak, Buddha'cılıkta bir yenilenme oldu. O zamana kadar, din kurulu bir düzen, dışardan gelen bir yasaydı. Bir iç nitelik kazandı. Bundan sonra, *"din bilinci"* moda sözlerden oldu. Elbette

ben'in uyanması tehlikesiz bir şey değildi. Fedakârlık ve kardeşçe aşk anlayışından başka sonuçlara, bencilliğe, ilgisizliğe, umutsuzluğa, hattâ intihara götürebilirdi, birçok durumlarda götürdü de: tutku buhranları sırasında bütün öğretileri en son sonuçlarına kadar götüren bu heyecanlı halk arasında büyük felâketler oldu. Ama, böylelikle, özellikle Kioto yakınında, tarlalarında çalışan ve aşkın arı İncil'ini yayan, Tolstoycu küçük topluluklar meydana geldi (7). Genel olarak, Tolstoy'un kişiliğinin Japonya'nın ruhsal hayatına bir dereceye kadar damgasını bastığı söylenebilir. Bugün bile, Japonya'da bir *Tolstoy Derneği* bulunmakta, bu dernek yetmiş sayfalık, ilginç ve dolgun bir aylık dergi çıkarmaktadır (8).

Tolstoy'u izleyen Japonların en sevimli örneği, genç *Kenjiro Tokutomi*'dir. 1908'de yayınlanan kutlama kitabında onunda yazısı vardır. 1906 yılının ilk aylarında Tolstoy'a Tokyo'dan coşkun bir mektup yazmış, Tolstoy da buna hemen karşılık vermişti. Ama Tokutomi karşılığı bekleyecek kadar sabır gösterememiş, gidip onu görmek için, ilk vapurla yola çıkmıştı. Tek kelime rusça bilmiyor, pek az ingilizce biliyordu. Temmuzda İasnaya'ya geldi, babaca bir yakınlıkla karşılandı, beş gün kaldı burada, sonra dosdoğru Japonya'ya gitti, bütün ömrü boyunca, bu haftanın büyük anılarını ve ihtiyarın ışıklı "gülümseme"sini içinde taşıdı. 1908'de yazdığı güzel sayfalarda bu gülümsemeyi canlandırır, basit ve arı bir yürekle konuşur:

"Onu görüşümden bu yana geçen 730 günün sisleri arasından, ikimizi ayıran 10.000 kilometrenin üzerinden, gülümsemesini görüyorum.

Şimdi, karım ve köpeğimle birlikte, küçük bir köyde, ufacık bir evde oturuyorum. Sebze ekiyorum, durmamacasına çıkan kötü otları koparıyorum. Bütün gücüm, bütün günlerim koparmak, koparmak, koparmakla geçiyor... Belki kafa yapımdan, belki de bu kusurlu zamandan ileri geliyor bu. Ama tamamiyle mutluyum...

Yalnız, böyle bir durumda, yazı yazmaktan başka bir şey yapamamak çok acı!.."

Küçük Japon, mutlu ve alçakgönüllü bir hayatın, bilgeliğin ve çalışkanlığın ürünü olan bu basit satırlarla, Tolstoy'un ülküsünü, kutlama kitabına yazı veren bütün bilginlerden çok daha iyi gerçekleştirmiş, onun yüreğine daha iyi seslenmesini bilmişti (9).

—o—o—

Rus imparatorluğunda yirmi milyon müslüman bulunduğuna göre, Tolstoy, bir Rus olarak, müslümanları tanımak için birçok fırsatlar elde etmişti. Bunun için, mektuplaşmalarında müslümanlar geniş bir yer tutarlar. Ama 1901'den önce pek görünmezler. Bu yılın baharında, Rus patrikliğine verdiği karşılık ve aforoz edilmesi fethetti onları. Yüksek ve kesin söz müslüman dünyasında hızla yayıldı. Yalnız tek tanrıcı kesinlemesini göz önüne alarak, bunda kendi Peygamber'lerinin sesinin yankısını bulur gibi oldular, bunu, safça, kendi inançlarına bağlamaya çalıştılar. Rusya'nın Başkir'leri, Hintli müftüler, İstanbullu müslümanlar ona mektup yazarak bütün hristiyanlığa indirdiği acık yalanlamayı okurken *"sevinçten ağladıklarını"* bildirirler; *"o kötü Teslis inancı"*ndan en sonunda sıyrıldığı için kutlarlar kendisini. *"Kardeş"*leri olarak adlandırırlar, tamamiyle kendi dinlerine getirmeye çalışırlar onu. Bunlardan biri, Hintli bir müftü, *Muhammed Sadık,* güldürücü bir bilinçsizlikle, ona yeni islâm Mesih'inin (Şazrat Mirza Gulam Ahmet adında biri) Keşmir'de "Ifuz Azaf"ın (İsa) mezarını bularak hristiyanların Diriliş yalanını çürüttüğünü bildirmekle sevinç duyar, ona ermiş din devrimcisinin resmiyle birlikte mezarın da bir resmini gönderir.

Tolstoy'un bu garip yakınlaşma çabaları karşısındaki hayranlık verici sakinliğini tasarlayabilmek bile zordur, azıcık bir alay (ya da hüzün) gölgesi taşır yal-

nız. Onun bu din tartışmalarını tanımayanlar, buyurgan yaratılışının ne yüce bir ölçülülüğe eriştiğini bilemezler. Nezaketini, sakin sağduyusunu hiç bırakmaz. Karşısındaki müslüman kızar ona, sinirlenir, *"ortaçağ hristiyanlarının önyargılarının bir kalıntısı"*nı görür onda (10), ya da ermiş adamın gerçek ışığını alan insanlar konusunda yaptığı sınıflamayı çıkarır karşısına:

"... Kimileri kendi mantıklarıyla alırlar onu. Kimileri gözle görülür belirtiler ve mucizelerle. Kimileri de kılıç zoruyla (Örnek: Musa'nın Firavun'u Tanrı'sına inandırtmak için ona Kızıl Deniz'i içtirtmesi). Çünkü *"Tanrı'nın gönderdiği Peygamber, bütün dünyaya öğretmelidir dinini"..."* (11).

Saldırgan yazışma arkadaşları kavga alanına geçtiler mi, Tolstoy arkalarından gelmez. Onun soylu ilkesi, gerçeği seven insanların hiçbir zaman dinlerin ayrılıkları ve eksikleri üzerinde değil, bu dinleri birleştiren, değerlerini meydana getiren şeyler üzerinde durmaları gerektiğidir. - *"Bütün dinler, özellikle de İslâm dini karşısında bu çabayı gösteriyorum"*, der (12). - Ateşli müftüye *"gerçek bir din duygusu taşıyan herhangi bir kimsenin görevinin erdemli bir hayat örneği vermek olduğu"* karşılığını verir. Gereken tek şey budur bize (13). Muhammed'e hayranlık duyar, bazı sözleri de mesteder onu (14). Ama Muhammed de İsa gibi bir insandır. Hristiyanlığın da, islâmlığın da doğru birer din olabilmeleri için, bir kitaba ve bir insana körükörüne inançtan vazgeçmeleri, yalnızca bütün insanların bilinci ve aklıyla bağdaşan şeyleri kabul etmeleri gerekir. - Düşüncesinin büründüğü ölçülü şekil altında bile, Tolstoy kendisine seslenen kişinin inancını incitmemeye çalışır hep:

"Sizi kırmışsam bağışlayın. Gerçek yarım olarak söylenemez, gerçeği ya bütünüyle söylemeli, ya hiç" (15).

Karşısındakileri inandıramadığını söylemek bile fazla.

Ama, hiç değilse, kendisiyle tam olarak kaynaşan başka müslümanlar bulur, açık görüşlü, aydın müslü-

manlar. Bunların başında, Mısır'ın ünlü baş müftüsü, reformcu din adamı *Muhammed Abdu* gelir, 1904'te (8 nisan) soylu bir mektup yollar ona, uğradığı aforozdan dolayı kendisini kutlar: çünkü acılar gözde kulların tanrısal ödülüdür. Tolstoy'un ışığının gerçek arayıcılarını ısıtıp bir araya getirdiğini, yüreklerinin onun yazacağı her şeyi sabırsızlıkla beklediğini söyler. Tolstoy sıcak bir yakınlıkla karşılık verir. - İran'ın İstanbul elçisi, 1901'de, La Haye'de toplanan ilk barış konferansında delege olan prens *Mirza Rıza Şah* da ona saygılarını sunar.

Ama her şeyden önce Behaist (ya da Babist) hareket çeker onu, bu konuda sürekli olarak mektuplaşır. Kimi Behaist'lerle kişisel bağıntıya geçer. Kendisine Mısır'dan mektup yazan (1901), hristiyanlığı, sonra da Behaizm'i benimsemiş, Arap asıllı bir kimse olduğu ileri sürülen, anlaşılmaz *Gabriel Sacy* bunlardandır. Ona Amentü'sünü açıklar. Tolstoy, verdiği karşılıkta (10 ağustos 1901), *"Behaizm'in kendisini çoktandır ilgilendirdiğini, bu konuda bulabildiği her şeyi okumuş olduğunu"* bildirir; gizemsel temeline, kuramlarına hiç önem vermez; ama gösterdiği ahlâk yolunu inandığı gibi, Doğu'da parlak bir geleceği olacağına da inanır: *"Behaizm ergeç hristiyan anarşizmi ile kaynaşacaktır."* Kendisine Behaizm hakkında bir kitap yollayan bir Rus'a da, *"bugün değişik mezheplerden: Brehmenlikten, Buddhacılıktan, Yahudi dininden, Hristiyanlıktan çıkan bütün akılcı din öğretileri"*nin zaferinden emin bulunduğunu yazar. Bunların hepsinin de *"evrensel ve insansal ve tek bir dinin kavşağına doğru"* ilerlediğini görmektedir (16). - Behaist akımın Rusya'ya girmiş, Kazan'lı Tatarlar arasında yayılmaya başlamış olmasına sevinir, önderleri Woissow'u evine çağırır, yaptığı görüşmeyi Gussev not etmiştir (şubat 1909) (17).

1908'deki kutlama kitabında, müslümanları Kalküta'lı bir hukukçu, *Abdullah-el-Mamun Suhravardi* temsil eder, Tolstoy'u göklere çıkarır. Onu *yogi* diye niteler,

Muhammed'in öğretilerine karşıt bulmadığı Direnmezlik öğretilerine katıldığını söyler; ama *"Kur'an'ı Tolstoy'un İncil'i okuduğu gibi, yani bağnazlığın sisleri içinde değil, gerçeğin ışığı altında okumalıdır"*. Bir üstün insan, bir *Uebermensch* değil, herkesin kardeşi, Batı'nın ya da Doğu'nun ışığı değil, Tanrı'nın ışığı, herkes için bir ışık olduğu için över Tolstoy'u. Sonra, peygamberce bir ışıltı içinde, Tolstoy'un Şiddetsizlik için söylediklerinin *"Belki de Hint bilgelerinin öğretileriyle karışarak çağımızda yeni Mesih'ler meydana getireceğini"* haber verir.

—o—o—

Gerçekten de, Tolstoy'un muştuladığı eylemci Söz, Hindistan'dan çıkacaktı.

Bu on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında Hindistan tam bir uyanış içindeydi. Bilgilerini bütün ölümlülere yaymak konusunda hiçbir acelesi olmayan, kendi dillerinin kabuğuna çekilen, seçkin bir bilginler topluluğu bir yana bırakılırsa (18), Avrupa, Hint dehasının daha 1830 yıllarında kendini belli eden (19), 1900'e doğru iyice parıldayan, başdöndürücü dirilişini bilmez daha, onu tasarlayabilmekten çok uzaktır. Düşüncenin bütün alanlarında, gözler kamaştıran ve beklenmedik bir çiçekleniş olmuştu bu. Sanatta, bilimde, düşüncede. Yalnızca *Rabindranath Tagore* adı şanlı ailesinin burcundan ayrılarak dünya üzerinde parıldadı. Hemen hemen aynı zamanda, *Arya-Samaj*'ın (1875) kurucusu, "Hint Luther"i diye adlandırılan *Dayananda Sarasvati* Hindu dinini yenileştiriyor, *Keshub Chunder Sen* ise *Brahma-Samaj*'ı bir tutkulu toplumsal reform aracı ve hristiyan düşüncesi ile doğu düşüncesi arasında bir yakınlaşma alanı durumuna getiriyordu. Ama, her şeyden önce, Hindistan'ın dinsel göğü, birdenbire beliren iki büyük yıldızla ışıklanıyordu, ya da, derin anlamda, Hindistan'ın büyük deyişiyle konuşursak, yüzyıllardan sonra yeniden beliriyordu (20). İşte ruhsal ev-

renin bu iki mucizesi: Tanrısal'ın bütün şekillerini aşkında kucaklayan, Tanrı delisi *Ramakrishna* (1836-1886), bir de öğrencisi, önderinden de güçlü olan öğrenci, bir seli andıran gücü, bitkin halkında, yüzyıllarca uyumamak üzere, eylem Tanrısını, Gitâ Tanrı'sını uyandırmış olan *Vivekananda* (1863-1902).

Tolstoy'un engin merakı bunların yabancısı değildi. *The Vedic Magazine'in* (Kangra, Sakaranpur) yönetmeni *Rama Deva'nın* kendisine yolladığı *Dayananda* incelemeleri okumuştu. Daha 1896'da, *Vivekananda'nın* yayınlanan ilk yazılarıyla coşmuştu, *Ramakrishna'nın* konuşmalarını zevkle okuyordu. Vivekananda'nın 1900 yılında yaptığı Avrupa yolculuğu sırasında, İasnaya Poliana'ya yönelmemiş olması insanlık için bir mutsuzluktur. Büyük *Swami'nin*, Paris'e uğradığı bu Evrensel Sergi yılında, Avrupa ile Asya'nın iki gören-kişisini, iki dinsel dehasını birleştiren insan olamadığı için, bu satırların yazarı bir türlü avuntu bulamamaktadır.

Hindistan'ın *Swami'si* gibi Tolstoy da "aşk öncüsü" Krishna'nın anlayışıyla beslenmişti. Ve Hindistan'dan yükselen birçok sesler onu bir Mahatma, yeniden cisimlenmiş bir eski *Rishi* olarak selâmlıyorlardı (21). *The New Reformer'in* kendisini Hindistan'da Tolstoy'un düşüncelerine adamış olan yönetmeni *Gopal Chetti,* Kutlama Kitabı (1908) için yazdığı yazıda, onu vazgeçen prens Buddha'ya benzetir; Tolstoy Hindistan'da doğmuş olsaydı, bir *Avatara,* bir *Purusha* (evrensel ruhun cisimlenmesi), bir *Sri-Krishna* sayılırdı, der.

Ama tarih ırmağının durdurulmaz akıntısı, Tolstoy'u *yogi'lerin* Tanrı'da Düş'ünden Vivekananda ile Gandhi'nin, *Hind-Swaraj'ın* büyük eylemine götürecekti.

Kaderin garip dönüşleri! Onu buna ilk götüren, daha sonra Hint Mahatma'sının en iyi yardımcısı olacak olan, ama o sırada, Şam yolundan önceki Paul gibi, bu düşüncelerin amansız düşmanı olan adamdı: *C. R. Das* (22)... Tolstoy'un sesinin onun gerçek görevine yönelmesine yardım ettiğini düşünebilir miyiz? - 1908 sonun-

da, C. R. Das, Devrim taraftarları arasındaydı. Tolstoy'a mektup yazdı, ama şiddetli inancının hiçbir yanını gizlemedi ondan; Tolstoy'un Direnmezlik öğretisine açıkça karşı koyuyor, bununla birlikte, gazetesi *Free Hindostan* için küçük bir dostluk yazısı istiyordu. Tolstoy çok uzun bir mektupla, hemen hemen bir inceleme yazısıyla karşılık verdi, bu mektup, 14 aralık 1908'de, *Bir Hintliye Mektup* adı altında bütün dünyaya yayıldı. Var gücüyle Direnmezlik ve Aşk öğretisini savunuyor, kanıtlamalarının her kısmını Krishna'dan alınmış sözlerle çerçeveliyordu. Yeni bilim inancıyla savaşta gösterdiği güç, eski boş din inançlarıyla savaşında gösterdiği güçten hiç de geri kalmıyordu. Batı'nın yanlışını benimsemek üzere eski bilgeliklerini yadsıdıkları için şiddetli bir serzenişte bulunuyordu Hintlilere:

"Uçsuz bucaksız Brehmenlik, Buddhacılık, Confuciuscülük dünyasında, bu yeni bilimsel önyargının hiç yer bulamayacağı, Çinlilerin, Japonların, Hintlilerin, şiddeti doğrulayan dinsel yalanı anladıktan sonra, Doğu büyüklerinin öylesine gözkamaştırıcı bir güçle yaydıkları, insanlığa özgü aşk yasasını kendiliklerinden tasarlayabilecek duruma gelecekleri umulabilirdi, diyordu. Ama dinin yerini alan bu boş bilim inancı Doğu halklarını gittikçe daha çok sardı. Japonya'yı şimdiden etkisi altına almada ve ona büyük felâketler hazırlamada. Çin'de ve Hindistan'da da, sizin gibi halkın öncüleri olduklarını ileri sürenlere bulaşıyor. Gazetenizde, Hindistan'ın eylemine yön verecek temel ilke olarak şu fikri gösteriyorsunuz:

"Resistance to agression is not simply justifiable but imperative; non-resistance hurts both altruism and egoism." (23).

"... Daha neler! en dindar halklardan birinin üyesi olarak, bilimsel eğitiminiz karşında güvenle dolu, hafif bir yürekle, daha ilkçağın en eski günlerinde, halkımızın bağrında, görülmedik bir açıklıkla bildirilmiş aşk

yasasına sırt çeviriyorsunuz!.. Size şiddetin savunucularının, gerçeğin düşmanlarının, önce dinin, sonra da bilimin tutsağı olanların, - Avrupalı ustalarınızın esinlediği bu saçmalıkları tekrarlıyorsunuz!

Hindistan şiddete kuvvet yoluyla yeterli direnci göstermediği için, İngilizlerin Hindistan'ı köleleştirdiğini söylüyorsunuz. Ama durum tam tersi! İngilizler Hintlileri köleleştirmişlerse, ancak Hintliler şiddeti toplum örgütlerinin temel ilkesi olarak kabul etmiş oldukları, hâlâ da kabul ettikleri için köleleştirmişlerdir; bu ilke adına, küçük kıtallarına boyun eğiyorlardı; bu ilke adına, onlara karşı, Avrupalılara karşı, İngilizlere karşı savaştılar... Bir ticaret şirketi —otuz bin insan, daha çok zayıf insanlar— iki yüz milyonluk bir halkı köleleştirdi! Önyargılardan sıyrılmış bir insana söyleyin bunu! Bu kelimelerin ne anlama geldiğini anlamıyacaktır... Bu rakamlara göre, Hintlileri İngilizlerin değil, kendi kendilerinin köleleştirdikleri açık değil mi?..

Hintliler şiddet yoluyla köleleştirilmişlerse, kendileri de şiddetle yaşamış oldukları, şimdi de yaşadıkları ve insanlığa özgü, ölümsüz aşk yasasını tanımadıkları içindir.

"Elindeki şeyi arayan, bunu elinde bulundurduğunu bilmeyen insan, acınacak ve bilgisiz bir insandır! Evet, verdiğim aşkın, kendisini çevreliyen aşkın iyiliğini bilmeyen insan, sefil ve bilgisiz insandır!" (Krishna).

"Kişi yüreğine özgü olan ve Direnmezlik, şiddete katılmazlık ilkesini özünde taşıyan aşk yasasına göre yaşasın, yeter. O zaman, yüz kadar insanın milyonları köleleştirmesi şöyle dursun, milyonlarca insan bir kişiyi bile köleleştiremez. Yönetimin, mahkemelerin, vergilerin, ordunun zoruyla, kötülük karşısında direnmeyin, kötülüğe katılmayın! - Yeryüzünde hiçbir şey, hiçbir kimse köleleştiremiyecektir sizi!"

Rusya'nın Hindistan'a verdiği bu Direnmezlik (başladığı gibi) Krishna'nın bir sözüyle biter!

"Çocuklar, köreltmiş bakışlarınızı daha yukarı kaldırın, sevinç ve aşk dolu bir dünya göreceksiniz. Benim Bilgeliğimin yarattığı bir Akıl dünyasını, biricik gerçek dünyayı göreceksiniz. O zaman, aşkın sizi ne duruma getirdiğini, sizi neyle ödüllendirdiğini ve sizden ne istediğini anlıyacaksınız."

İşte Tolstoy'un bu mektubu genç bir Hintlinin, Güney Afrika'da, Johannesburg'da "yasa adamı" olan bir Hintlinin eline geçer. Adı Gandhi'ydi bu adamın. Çok etkilendi. 1909 yılının sonuna doğru, Tolstoy'a mektup yazdı (24). Aşağı yukarı on yıldan beri, Tolstoy'un anlayışına uygun bir biçimde yürüttüğü fedakârlık kampanyasını haber veriyordu ona, C. R. Das'a yazdığı mektubu Hint diline çevirmesi için ondan izin istiyordu.

Tolstoy, *"sertliğe karşı yumuşaklığın, gurura ve şiddete karşı alçakgönüllülük ve aşkın savaşında"* kardeşçe kutsamasını yolladı ona. *Hind Swaraj*'ın Gandhi'nin kendisine yolladığı ingilizce baskısını okudu; bu dinsel ve toplumsal deneyin önemini hemen anladı:

"Ele aldığınız sorun, edilgen Direnme sorunu, yalnız Hindistan bakımından değil, bütün insanlık bakımından, son derece önemlidir."

Gandhi'nin Joseph J. Doke tarafından yazılmış biyografyasını buldu, elinden bırakamadı. Hasta olmakla birlikte, ona sevgi dolu birkaç satır yazmak istedi (8 mayıs 1910). Biraz iyileşince, 7 eylül 1910'da, —yalnızlığa ve ölüme kaçışından bir ay önce— Kotşeti'den bir mektup daha yazdı ona. Bu mektup o kadar önemli ki uzunluğuna bakmadan, hemen hemen bütünüyle, bu incelemenin sonuna koymak istiyorum. Bu mektup, gelecek için, Direnmezliğin İncil'i, Tolstoy'un ruhsal vasiyetnamesi olarak kalacaktır. Güney Afrika'daki Hintliler bu mektubu *Güney Afrika'daki edilgen Direnme*'ye ayrılmış *Golden Number of Indian Opinion*'da yayın-

ladılar. Böylece dâvalarının başarısına, Direnmezliğin ilk siyasal zaferine onu da kattılar.

Sarsıcı bir karşıtlıkla, Avrupa aynı sırada, buna 1914 savaşıyla karşılık veriyor, Avrupa ulusları birbirlerini yiyorlardı.

Ama fırtına geçip de vahşi uğultusu yavaş yavaş sönünce, yıkıntı alanının ötesinden, Gandhi'nin arı ve sarsılmaz sesinin bir tarla kuşu gibi yükseldiği duyuldu gene. Tolstoy'un yüce sözünü, yeni bir insanlığın umut ilâhisini, daha duru, daha uyumlu bir biçimde, yeniden söylüyordu.

Mayıs 1927. R. R.

---

(1) Birukov, kitabının sonunda, Tolstoy'un Doğu konusunda başvurduğu başlıca yapıtların bir listesini çıkarmıştır.

(2) Bu yakınlıkları bazı Çinlilerin de sezdikleri anlaşılıyor. Çin'e gitmiş bir Rus, 1922 yılında, Çin anarşizminin Tolstoy'un etkisini taşıdığını ve ortak öncülerinin Laotse olduğunu yazar.

(3) Tolstoy, Ku-Hung-Ming'e yazdığı mektupta, Çin'in hükümdara boyun eğilmesini isteyen geleneksel öğretisini şiddetle eleştirir: tanrısal güç yasası kadar temelsiz bulur bu öğretiyi.

(4) Bu yazı 1904 haziranında *Times*'da yayınlanmış, Tamura aralık ayında, Tokyo'da okumuştu.

(5) *Heimin Shimbun* gazetesinin yönetmeni *İzo-Abe*. Tolstoy'un karşılığı ellerine geçmeden önce, yiğit protestocular tutuklanmışlar, gazeteleri de kapatılmıştı.

(6) Bu karşılığın bir parçasını daha önce anmıştım. Tolstoy sosyalizm konusundaki bu yargıya şunları da ekler: *"İnsanın gerçek iyiliği ruhsal ve ahlâksal kurtuluşudur; maddesel iyilik bunun içindedir. Bu yüksek ereğe de ancak bireylerin dinsel ve ahlâksal ilkeleri tam olarak gerçekleştirmeleriyle erişilebilir."*

(7) Tokutomi 3 ekim 1906'da: *"Yalnız değilsin, usta! Sevin!"* diye yazacaktır.

(8) *Tolstoi-Kenki* (Tolstoy incelemesi) dergisi.

(9) Tokutomi Tolstoy'un 1906'da kendisine yönelttiği soruyu hatırlatır: - *"Kaç yaşındayım, biliyor musunuz?"* - *"Yetmiş sekiz", diye karşılık verdim.* - *"Hayır, yirmi sekiz."* *Düşündüm ve şöyle dedim: "Ha! evet, doğuşunuzu yeni bir insan olduğunuz günden başlatırsak." Evet, diye işaret etti."*

(10) **İsfendiyar Voissov, İstanbul'dan.**

(11) Muhammet Sadık'ın mektubu, 22 temmuz 1903.

(12) Elkibajev'in mektubu, 10 haziran 1908.

(13) Muhammet Sadık'a, 20 ağustos 1903.

(14) Tolstoy Muhammed'in yoksulluk konusundaki duasını çok beğenirdi: *"Tanrım, hayatım yoksulluk içinde sürsün, yoksul öleyim."*

(15) Voissov'a, 11 kasım 1902.

(16) Isabella Arkacevna Grinevskaja'ya. Elkibajev'e yazdığı başka bir mektupta (10 haziran 1908), Tolstoy tek bir din bulunduğunu söyler. Bu din insanlığa tamamiyle açınlanmamıştır daha, ama, parça parça, bütün dinlerde görülür.

(17) Tolstoy, 1908'de Krimbajev'e yazdığı bir mektupta, gerçek bir dini her türlü asalak inançtan sıyrılmış bir Tanrı ve insan aşkı olarak tanımlıyor, Bahizmi övüyordu.

(18) Bunların başında, Vivekananda'nın saygı duyduğu Max Müller'i anacağım.

(19) 1828 yılında, çağımızın en engin düşüncelilerinden biri, *Raja Ram Mohan Roy*, dünyanın bütün dinlerini bir tek Tanrı inancına dayanan, dinsel bir dizgede toplayan *Brahma Samaj* birliğini kurmuştu. Başlangıçta bir seçkinler çevresiyle sınırlanan bu düşünce daha sonra Bengal'in büyük gizemcilerinin ruhunda büyük yankılar yaptı; bunlar yoluyla yavaş yavaş kitlelere de yayılıyor.

(20) Vivekananda kendi kendisi için: *"Ben Çankara'yım,"* diyordu (sekizinci yüzyılın büyük vedacısı).

(21) Premananda Bharati, 1904.

(22) Yakın bir geçmişte ölen C. R. Das, Gandhi'nin yakın dostu ve Şiddetsizlik yöntemlerini yasama meclislerine katılmayla uzlaştırmaya çalışan Hint *Swaraj* partisinin siyasal önderi olmuştu.

(23) İngilizce. "Saldırı karşısında direnme yalnızca haklı değil, zorunlu bir şeydir de; direnmezlik hem elseverliğe zarar verir, hem bencilliğe." Çeviren)

(24) Londra'dan. Mektup yitirilmiştir. Yalnız Tolstoy'un karşılığından biliyoruz.

TOLSTOY'UN ÖLÜMÜNDEN İKİ AY ÖNCE GANDHİ'YE YAZDIĞI MEKTUP

M. K. Gandhi, Johannesburg, Transvaal, Güney Afrika.

7 eylül 1910, Kotşeti.

Gazeteniz *Indian Opinion*'ı aldım, salt Direnmez'ler konusunda anlattıklarını öğrenmek beni sevindirdi. Bu gazetenin bana düşündürttüklerini size anlatmak istedim.

Yaşadıkça —özellikle de ölümünün yaklaştığını açıklıkla sezdiğim şu sıralarda —yüreğime en keskin bir biçimde işleyen, bana işitilmedik derecede önemli gelen şeyler konusunda düşüncemi söylemek gereksinmesini daha zorlu bir biçimde duyuyorum. Direnmezlik denilen şey, aslında, yalancı yorumların şimdiye kadar bozamadığı Aşk yasası öğretisinden başka bir şey değil. Aşk, yani ruhların insanların kaynaşmasına, elele vermelerine yönelmesi, hayatın üstün ve biricik yasasını meydana getirir... Herkes bilir bunu, yüreğinin derinliklerinde duyar (çocuklarda daha açık bir biçimde görüyoruz bunu). Çevrenin düşüncesinin yalan ağına kapılmadığı sürece de duyar.

İnsanlığın bütün bilgeleri bu yasayı yaymışlardır: Hintliler, Çinliler, Yahudiler, Yunanlar, Romalılar. En açık biçimde de İsa dile getirmiştir bunu bence: İsa, açık bir dille, bu Yasa'nın her yasayı ve peygamberi kapsadığını söyler. Dahası var: bu yasayı tehdit eden bozulmaları önceden sezerek, hayatlarını maddesel çıkarlara kaptırmış insanlarca bozulmak tehlikesinde olduğunu da açıkça belirtmiştir. Bu tehlike, çıkarlarını şiddet yoluyla savunabileceklerine ya da, onun deyimiyle, yumruğa

yumrukla karşılık verebileceklerine, güç yoluyla alınmış olanı güç yoluyla geri alabileceklerine v.s. inanmalarıdır. Şiddete başvurmanın hayatın en yüksek yasası olan aşkla bağdaşamıyacağını biliyordu (aklı başında her insanın bildiği gibi). Tek bir durumda bile, şiddet kabul edilir edilmez, yasanın yok olacağını biliyordu. Görünüşte pek parlak olan bütün hristiyan uygarlığı, kimi durumlarda istenen, ama çoğu zaman bilinçsiz olan bu açık, bu tuhaf yanlış anlama, bu çelişki üzerinde gelişti.

Aslında, şiddet yoluyla direnmenin kabul edildiği andan sonra, aşk yasası değersizdi, bir değeri olamazdı artık. Ama aşk yasası değersizse, en güçlünün hakkından başka hiçbir yasa kalmamış demektir. On dokuz yüzyıl boyunca böyle yaşadı hristiyanlık. Üstelik, bütün çağlarda, insanlar gücü, toplumsal örgütün yön verici ilkesi olarak gördüler. Hristiyan uluslarla ötekilerin ayrılığı yalnız şuradaydı: hristiyanlıkta, aşk yasası başka hiçbir dinde görülmeyen bir açıklık ve kesinlikle konulmuştu; hristiyanlar da, şiddet kullanmayı yasaya uygun görmekle, hayatlarını şiddet üzerine kurmakla birlikte, bunu kabul etmişlerdi. Böylece, hristiyan halkların hayatı, mezhepleriyle hayatlarının temeli, eylem yasası olması gereken aşkla hükûmet, mahkeme, ordu gibi zorunlu olduğu bildirilip onaylanan, değişik biçimler altında görülen şiddet arasında, tam bir çelişkiydi. İç hayat geliştikçe bu çelişki daha çok belirlendi ve bu son zamanlarda en yüksek noktasına ulaştı.

Bugün sorun şöyle çıkıyor karşımıza: ya evet, ya hayır; seçmek gerek! Ya hiçbir dinsel ahlâk yasasını benimsemediğimizi, hayatımızın yönetimini en güçlünün hukukuna bıraktığımızı kabul etmek. Ya da baskı yoluyla alınan bütün adalet ve polis kurumlarımızın, ordunun kaldırılması yolunda çalışmak.

Geçen ilkbaharda, Moskova'da bir genç kızlar okulunun din sınavında, önce din öğretmeni, sonra da sınavda bulunan başpiskopos, küçük kızlara On buyruk,

özellikle de Beşinci buyruk konusunda sorular soruyorlardı: *"Hiç öldürmeyeceksin!"* Karşılık doğru olunca, başpiskopos şu soruyu da soruyordu sık sık: *"Tanrı yasası insan öldürmeyi her zaman ve her durumda yasaklamış mıdır?"* Öğretmenlerin yanlış yola ittiği zavallı kızların şu karşılığı vermeleri gerekiyordu, veriyorlardı da: *"— Hayır, her zaman değil. Savaşta ve idamlarda öldürülebilir."* - Bununla birlikte, bu zavallı yaratıklardan biri (olayı gözleriyle görmüş biri, anlattı bana), alışılmış soruyla, *"— Adam öldürmek her zaman günah mıdır?"* sorusuyla karşı karşıya kalınca, kızarmış, heyecanlı ve kararlı bir biçimde: *"— Her zaman!"* diye karşılık vermişti. Başpiskoposun safsataları karşısında hiç sarsılmamış, öldürmenin her zaman, her durumda yasak olduğunu söylemişti, - daha Tevrat'ta bile böyleydi, İsa'ya gelince, yalnız öldürmeyi değil, benzerine kötülük etmeyi de yasaklamıştı. Bütün debdebesine, konuşma ustalığına rağmen, başpiskoposun ağzı açık kalmış, genç kız galip gelmişti.

Evet, gazetelerimizde, havacılığın ilerlemesi, diplomasinin zorlaşması, kulüpler, buluşlar sözde sanat yapıtları konusunda gevezelik edebilir, bu genç kızın söylediğinin sözünü bile etmiyebiliriz! Ama düşüncesini boğamayız, çünkü her hristiyan az ya da çok karanlık bir biçimde sezer bunu. Sosyalizm, anarşizm, gittikçe artan suçluluk oranı, işsizlik, Kurtuluş Ordusu, zenginlerin canavarca lüksü, yoksulların kapkara sefaleti, intiharların korkunç derecede artması, bütün bunlar çözülmesi gereken, çözülecek olan iç çelişkiyi gösteriyor. Bu çelişki, aşk yasasının tanınması ve her türlü şiddetin mahkûm edilmesi yönünde çözüleceğe benzemektedir. İşte bunun için, bize dünyanın öbür ucu gibi gelen Transvaal'deki eyleminiz, bizi fazlasiyle ilgilendirmektedir; bugün yeryüzünde gerçekleştirilen eylemlerin en önemlisidir; yalnız hristiyan halklar değil, bütün halklar katılacaktır bu eyleme.

LEV TOLSTOY

TOLSTOY'UN YAPITLARININ LİSTESİ

1852 Çocukluk (1851-1852). - Akın. - Kazaklar (1862'de bitirilmiştir).
1853 Bir Markörün Günlüğü.
1854 Delikanlılık. Ormanda Kesim.
1855 Sivastopol, aralık 1854. - Sivastopol, mayıs 1855. - Sivastopol, ağustos 1855.
1856 İki Süvari. Bir Kar Fırtınası. - Müfrezede Bir Karşılaşma. Bir Beyzadenin Sabahı. Delikanlılık.
1857 Albert. - Lucerne.
1858 Üç Ölüm.
1859 Evlilik Mutluluğu.
1860 Polikuşka.
1861 Kenevir Eğirici.
1862 Halk Eğitimi Üzerine. Okuma Yazma Öğrenme Yöntemleri. İlkokullar İçin Genel Plân Tasarısı. - Eğitim ve Öğretim. - Öğretimin ilerlemesi ve Tanımı. - Yazmayı Kim Öğretmeli? Kasım ve Aralık Aylarında İasnaya Poliana Okulu. Halk Okullarının Gelişimi Üzerine. - Halk Öğretimi Alanında Yapılan Toplumsal Çabalar Üzerine. - Tikon ve Malanya (ölümünden sonra yayınlanan yapıtlarından). Aşk.
1863 Aralıkçılar (tasarlanan bir romandan parçalar).
1864-1869 Savaş ve Barış.
1872 Heceleme Kitabı (Esope, Hint, Amerikan v.s. masallarından çeviriler; peri masalları, fizik, zooloji, botanik, tarihle ilgili hikâyeler; uzun hikâyeler: Kafkasyalı Mahkûm; Tanrı Gerçeği Görüyor; kısa hikâyeler; destansı şiirler; aritmetik; öğret-

menler için notlar). - İki Yolcu (ölümünden sonra yayınlanmıştır).

1873 Samara Kıtlığı Hakkında ("Moskov Vedomosti"nin yayıncısına mektup).

1874 Halk Eğitimi Üzerine (J. U. Şatilof'a mektup). - Moskova Edebiyat Kuruluna Rapor.

1875 Yeni Heceleme Kitabı. - Dört Rus Okuma Kitabı. - Dört Eski İslavca Okuma Kitabı.

1876 Anna Karenin (1873-1876).

1878 İlk Anılar (parça). Aralıkçılar (ikinci parça). Aralıkçılar (üçüncü parça).

1879 Ben Kimim? - İtiraflar (1882'de ekleme yapılmıştır).

1880 Dogmatik Dinbilimin Eleştirisi. Yeni Bir Birinci Piyotr Çağından Bölümler. - Küçük Bir Kızın Savunması. - Bir Kalemi Denerken. Aşk Nasıl Ölür. - İnanılmaz Bir Masalın Başlangıcı. - Rousseau Üzerine. - Vaha. - Kaçak Bir Kazak.

1881 Dört İncil'in Uygunluğu ve Çevirisi. - İncil'in Özeti. - İnsanlar Neyle Yaşarlar?

1882 Kilise ve Devlet. - Kötülük Karşısında Direnmezlik. Sayım Üzerine Yazı.

1884 İnancım (Dinim) Nedir? - Bondaref'in Yapıtına Önsöz. - Bir Delinin Günlüğü.

1885 Halk İçin Efsaneler: (İki Kardeş ve Altın; Küçük Kızlar İhtiyarlardan Daha Bilgedir; Düşman Direnir, Tanrı Dayanır; Üç Keşiş; İsa'nın Şeytana Uyuşu; İsa'nın Acıları; İlyas; Bir Küçük Şeytan Bir Parça Ekmeğin Hakkını Nasıl Ödedi; Tövbeli Günahkâr; Tanrı'nın Oğlu; Son Yemek; Budala İvan'ın Hikâyesi). Halk Hikâyeleri: (İki İhtiyar; Mum; Aşk Nerdeyse Tanrı da Ordadır; Bırak Ateşi Yansın, Söndüremezsin). - On İki Havarinin Öğretisi. - Sokrates. Halkçı Piyotr'un Hayatı. - Pietr Hlebnik (dramatik sahneler).

1886 Karanlığın Gücü. - İvan İlyiç'in Ölümü. - Ne Yapmalıyız? - Biz Neyiz? İlk Su Kazanı. - Halk Ef-

saneleri: (Bir Adama Çok Toprak Gerekir mi?; Tavuk Yumurtası Büyüklüğünde Bir Tohum). Nikolay Palin. - Atasözlü Takvim. Yardımseverlik Üzerine. İnanç Üzerine. Kötülükle Savaş Üzerine (Bir Devrimciye Mektup). - Din Üzerine. Kadınlar Üzerine. - Gençliğe. Tanrı Ülkesi (parça). Bir Seriye Önsöz. - Aege (dram sahneleri).

1887 Hayat Üzerine. Hayatın Anlamı Üzerine (Moskova Psikoloji Derneğinde Okunan Rapor). Hayat ve Ölüm Üzerine (Çerkof'a Mektup). Işık Varken Yürüyün. Boş Zamanı Olan İnsanların Konuşmaları (önceki hikâyeye giriş). İşçi Emelyan ile Boş Davul. Üç Oğul. El İşi ile Kafa Çalışması (Romain Rolland'a mektup).

1888 Gogol Üzerine (bitmemiş bir yazı).

1889 Şeytan (ölümünden sonra yayınlandı). Bir Arı Kovanının Hikâyesi. - Kroyçer Sonat. - Tanrı Aşkı ile İnsan Aşkı Üzerine. - Kardeş-insanlara Çağrı. - Sanat Üzerine (Golsev'in "Sanatta Güzellik" konulu konferansı dolayısiyle). Öğrenimin Meyvaları (komedya). Toparlanmanın Zamanı Geldi. - Yersof'un "Sivastopol Anıları" adlı yapıtı için Önsöz. - 12 Ocakta Işıklar Şenliği.

1890 İnsanlar Niçin Sersemleşiyor? "Kırk Yıl", Kostomarof Efsanesi. - Kroyçer Sonat İçin Sonsöz. Bondaref Üzerine. - Cinsler Arasındaki İlişki Üzerine. - Henry George'un Tasarısı Üzerine. Bir Hristiyanın Anıları. Ermiş Hayatları. - Jean'ın İlk Mektubu. "Babamız", notlu. - Çin Bilgeliği (Büyük öğreti; Gerçeğin Yolu Kitabı). Yalnızca Herkesin Mutluluğu İçin. - Köyde Nikolay Adında Bir Adam Yaşardı. - Çertkof'un "Kötü Eğlence" Adlı Yapıtına Önsöz. İntihar Üzerine ("Bu Garip Olgunun Anlamı").

1891 Bir Annenin Anıları (ölümünden sonra yayınlanmıştır). "Pahalıya Mal Oluyor" (Maupassant'-

dan alınmıştır). - Açlık Üzerine. - Sanat Olan ve Sanat Olmayan; Sanat Ne Zaman Önemli Bir Şey, Ne Zaman Gereksiz Bir Şeydir (parça). - Mahkemeler Üzerine (ölümünden sonra yayınlanmıştır). İlk Basamak. - Bir Saatçi. - Korkunç Bir Soru. "Surate Kahvesi" (B. de Saint-Pierre'den alınmıştır). Kuraklık Olunca Halka Yardım Etmenin Yolları.

1892 Aç Kalanlara Yardım. Yokluk İçindekilerin Arasında (iki yazı). - Aç Kalanlara Yardım Etme Konusunda Raporlar. - Mantık ve Din Üzerine (Baron Rosen'e mektup). Karma Üzerine Mektup. "Françoise" (Maupassant'dan alınmıştır).

1893 Aç Kalanlara Yardım Konusunda Raporlar. - Kurtuluş Sizdedir (Tanrı ülkesi sizdedir) (1891-1893). Hristiyanlık ve Askerlik Hizmeti (Sansürce "Tanrı ülkesi sizdedir"den çıkarılmış olan bölüm). Din ve Ahlâk. Eylemsizlik. Aşkın İstediği. - Amiel'in Günlüğü'ne Önsöz. Hristiyanlık Anlayışı ve Yurtseverlik. Özgür Davranış Sorunu.

1894 Karma (ingilizceden alınma, Buddhacı hikâye). Genç Çar (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Devletle İlişkiler Üzerine. Ölümsüzlük Üzerine Mektup. - Maupassant'ın Yapıtlarına Önsöz. - Semyonof'un Masallarına Önsöz. - İtalyanlara.

1895 Efendi ve Uşak. Üç Parabol. Ayıp! - "E. N. Drogin'in Hayatı ve Ölümü" adlı kitaba Sonsöz. P. J. Birukov'un "1895'te Hristiyanların Ezilmesi" adlı yazısına Sonsöz. - Bir Polonyalıya Mektup. P. V. Verigin'e Mektup (kitaplar ve basımevi üzerine). - Saçma Düşler Üzerine.

1896 İncil'i Nasıl Okumalı, Özü Nerededir? "Carthago delenda est" (ilk yazı). - Çin Halkına (bitmemiştir). - Direnmezlik Üzerine. Kilisenin Aldatmacası Üzerine. Yurtseverlik ve Barış. Liberallere Mektup. - Hükûmetin Bugünkü Düzeniyle İliş-

kiler. - Sonun Yaklaşması. - Hristiyan Öğretisi. "İmdat!" Çağrısına Sonsöz.

1897 Sanat Nedir? - Nobel Armağanını Dukobor'lara Verilmesi İçin Bir İsveç Gazetesinin Yayıncısına Mektup. - Elli Yıldan Fazla Bilinçli Hayat Yaşadım.

1898 Dukobor'lara Yardım İçin Çağrı. İki Savaş. Açlık ya da Tersi. - "Carthago delanda est" (ikinci yazı). - Sergey Baba (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Carpenter'in "Çağdaş Bilim" adlı yazısına Önsöz. Ruskiya Vedomosti'nin Yayıncısına Mektup (Sokolof'un bir mektubuyla birlikte).

1899 Diriliş. - Din Eğitimi Üzerine. - Bir Subaya Mektup. - La Haye'deki Barış Konferansı Dolayısiyle Bir İsveçliye Mektup.

1900 Çıkış Yolu Nerede? Çağımızda Kölelik. Canlı Ceset. - Hiç Öldürmeyeceksin. - Kanada'ya Göçmüş Dukobor'lara Mektup. Böyle mi Olmalı? Yurtseverlik ve Hükûmet. Arı Kovanı Hikâyesinin Farklı İki Şekli (ölümünden sonra yayınlanmıştır). "Yoksulluğun Anatomisi" adlı kitaba Önsöz.

1901 Tek Çare. - Kim Haklı? - Başıboş Gençlere Çağrı. - Rus Emekçi Halkının Yöneticilere Bir Çağrısı. Dinsel Hoşgörü Üzerine. Akıl, İnanç, Dua (üç yazı). Patrikliğe Karşılık. Subayın Defteri. Askerin Defteri. Fransız-Rus Birliği Üzerine. Çara ve Danışmanlarına Mektup (ilk yazı). - Eğitim Üzerine (Birukov'a mektup). - Bir Bulgar Gazetesine Mektup. Polenz'in "Köylü" adlı hikâyesine Önsöz.

1902 Kiliseye Sesleniş. - Işık Karanlıkta Parlıyor, Dram (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Din Nedir, Özü Nedir? - Cehennemin Yıkılıp Yeniden Kurulması. - Emekçilere.

1903 Shakespeare ve Dram Üzerine. Balodan Sonra

(ölümünden sonra yayınlanmıştır). Asur Kıralı Assaradon. - İş, Ölüm ve Hastalık. Üç Sorun. Siyasal Reformculara. - Ruhsal Bir Kaynak Kavramı Üzerine (1908'de düzeltilmiştir). Bedensel Çalışma Üzerine. Karma Üzerine Mektup (Sizuyef'e). "Sizsiniz!" (almancadan alınma).

1904 Çocukluk Anıları (1903, 1904 ve 1906'da bazı sayfalar). - Hacı Murat (1896-1898, 1901-1904) (ölümünden sonra yayınlanmıştır). - Sahte Kupon (1903-1904). - Harrison ve Kötülüğe Şiddetle Direnmezlik. - Ben Kimim? - Bilge Kişilerin Düşünceleri. - Kendinize Gelin (1906-1907'de yeniden düzeltilmiştir). Gertkof'un "Devrimimiz" adlı kitabına Sonsöz.

1905 Okumalar. - Buddha. - Tanrısal ile İnsansı. - Lamennais. - Pascal. Piyotr Helçinstki. - Sokrates Dâvası. - Korney Vasilyef. Dua. On İki Havarinin Öğretisine Yeni Önsöz. - Çertkof'un "Sevgili"sine Önsöz. - Bir Tek Şey Gerekli. - Aleksey (ölümünden sonra yayınlanmıştır). - Bir Dünyanın Sonu. - Büyük Cinayet. - Rusya'da Toplumsal Hareket Üzerine. Nasıl ve Niçin Yaşamalıyız. Yeşil Deynek. - Gerçek Özgürlük (bir köylüye mektup, 1907'de düzeltilmiştir).

1906 Vasili Baba (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Rus Devrimi'nin Anlamı Üzerine. Rus Halkına (hükûmet, devrimciler, kitleler). Askerlik Görevi Üzerine. - Savaş Üzerine. Toprak Sorununun Mümkün Olan Tek Çözümü. Katoliklik Üzerine (Paul Sabatier'ye). Bir Çinliye Mektup. - Henry George'un "Toplumsal Sorunlar"ına Önsöz. - Keşiş Teodor Kuzmiç'ten Kalan Notlar (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Düşümde Gördüğüm (ölümünden sonra yayınlanmıştır). - Ne Yapmalıyız? - Çara ve Danışmanlarına (ikinci yazı).

1907 Ahlâksal Konular Üzerinde Çocuklarla Konuşmalar. - La Bruyère'in, La Rochefocauld'nun, Vauve-

nargues'ın, Montesqieu'nün Seçme Düşüncelerine Önsöz ve Kısa Biyografi Denemeleri. Birbirinizi Sevin. - Kimseyi Öldürmeyeceksin. - Hayat Anlayışları Üzerine. - Ernest Crosby İle İlk Karşılaşma. - Hristiyan Uluslar, Özellikle de Rus Halkı Bugün Neden Sefil Bir Durumdadır?

1908 Artık Susamam. Okumalar (düzeltilmiş, genişletilmiş). - Portresi İçin Özdeyişler. Aşkın İyilikleri. Kurt (çocuklar için masal). - Bir Askerin Dâvasından Anılar P. J. Ertel'in "Bahçıvanlık" adlı hikâyesine Önsöz. - "Çocukluğun Gücü" (Victor Hugo'dan). - Moloşnikof Dâvası Üzerine. Çocuklar İçin İsa Öğretisi.

1909 Dünyada Suçlu Yoktur (ilk şekli). Düzenli Papaz İzidor (ölümünden sonra yayınlanmıştır). - Bir Eğiticinin Başlıca Görevi Nedir? (ilkokul öğretmenleriyle konuşmalar). Çocukların Bilgeliği (ölümünden sonra yayınlanmıştır). Barış Kongresine Mektup. - Tek Buyruk. - Gussef'in Tutuklanması Üzerine. - Her Gün İçin. - Eğitim Üzerine (V. F. Bulgakof'a Mektup). - Kaçınılmaz Görev. - İdam Üzerine. - "Bellik Noktaları" Üzerine. Gogol Üzerine. Devlet Üzerine. Bilim Üzerine. - Hukuk Üzerine. Polonyalı Bir Kadına Karşılık. - Durun ve Düşünün, Tanrı Aşkına! Struve'ün Bir Yazısı Üzerine. Bir Yaşlı Dindara Mektup. - Bir Devrimciye Mektup. Henry George'un Oğlunun Ziyareti Konusunda. Anlamak Zamanı Geldi. - Gerçek Aşkı İçin Acı Çekmişlere Selâm. - Yolcu İle Köylü. Köyün Türküleri. - Baba İle Oğulun Konuşmaları (almancadan alınmıştır). - Bir Yolcu İle Konuşma. - Otel (çocuklar için parabol). İdam Cezası ve Hristiyanlık.

1910 Köyde Üç Gün. - Hayat Yolu. - Hodinka. - "Bütün Nitelikler Ondan Geliyor", Komedya. - Delilik Üzerine. - Sofya'da Toplanan İslav Kongresine. Ve-

rimli Toprak. Barış Kongresine Mektuba Ek. Dünyada Suçlu Yoktur (ikinci şekli). Çocuklar İçin Masal. - Felsefe ve Din. - Sosyalizm Üzerine (bitmemiştir). - Etkili Çareler.

André Gide'in kaleminden çıkmış "Dostoyevski" adlı eserimiz ilgi ile karşılandı. Bunun üzerine gene büyük bir Fransız yazarının, Romain Rolland'ın kaleminden size Tolstoy'un hayatını sunmayı uygun bulduk. Yaşadığı çağda âdeta tanrılaştırılmış bir büyük yazar olan Tolstoy'u kimse Romain Rolland kadar derinden anlamamış ve anlatamamıştır.

5 lira